

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI**

**TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KAYNAK METİNLERİN SÖZ DAĞARCIĞINA KATKISI:
İZAHLI SÖZLÜK İNCELEMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Maituohuti ALIMU
(Âlim Muhammettohti)**

İstanbul, 2015

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI**

**TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KAYNAK METİNLERİN SÖZ DAĞARCIĞINA KATKISI:
İZAHLI SÖZLÜK İNCELEMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**YÖNETEN
Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN**

**Maituohuti ALIMU
(Âlim Muhammettohti)**

İstanbul, 2015

ONAY

Maituohuti ALİMU (Âlim Muhammettohti) tarafından hazırlanan *Türkçe Öğretiminde Kaynak Metinlerin Söz Dağarcığına Katkısı: İzahlı Sözlük İncelemesi* başlıklı bu çalışma, 03 / 11. / 2015. tarihinde yapılan savunma imtihanı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

YÖNETEN: Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN

Üye: Doç. Dr. Latif BEYRELİ

Üye: Yard. Doç. Dr. Ahmet İSPARTA

İÇİNDEKİLER

Ön Söz	ii
Özet	iii
Abstract.....	iv
Kısaltmalar	v
Abece Tablosu	viii
I. Bölüm	
1.1. Giriş	ix
1.2. Problem	xi
1.3. Amaçlar	xii
1.4. Yöntem.....	xiii
1.5. Sınırlar.....	xvi
II. Bölüm	
2.1. Sözlük.....	1
III. Bölüm	
3.1. Dizinler	91
3.2. Uygur harfli madde başı dizini.	92
3.3. Arapça-Uygurca Dizini	115
3.4. Çince-Uygurca Dizini	118
3.5. Eski Türkçe-Uygurca Dizini.....	119
3.6. Farsça-Uygurca Dizini	122
3.7. Fransızca-Uygurca Dizini.....	126
3.8. İngilizce-Uygurca Dizini.....	127
3.9. İtalyanca-Uygurca Dizini	128
3.10. Latince-Uygurca Dizini.....	129
3.11. Moğolca-Uygurca Dizini.....	131
3.12. Rusça-Uygurca Dizini.....	132
3.13. Yunanca-Uygurca Dizini.....	134
IV. Bölüm	
4.1. Uygurca-Türkçe karşılaştırması.	135
4.2. Sonuç	149
V. Bölüm	
5.1. Kaynaklar	150
5.2. İnternet kaynakları.....	157
5.3. Çince Kaynaklar	158
5.4. İzahlı Sözlük'ten sayfa örnekleri	160

Ön Söz

Araştırmamızın konusu olan eser; Uygur Özerk bölgesinde yayımlanmış Uygur Türkçesinin en yeni, muazzam kelime hazinesine sahip olan *Hazırkı Zaman Uygur Tiliniñ İzahlıq Luğiti* adlı sözlüktür. Sözlüğün 1999 ve 2011 yıllarında iki ayrı baskısı yayımlanmıştır. Çalışmamıza kaynaklık edecek olan eser 2011 yılında yayımlanmış olan ikinci baskıdır. Sözlük 1446 sayfadan oluşmaktadır.

Türkçe öğretiminde dilin dört temel dil becerisini kazandırırken kullanılan esas kaynaklardan biride sözlüktür. Kaynak olarak kullandığımız sözlükler, sürekli güncellenip, kelime hazinesinin geniş, kullanışlı, dil öğretimine yönelik, kapsamlı olmasını gerektirir. Bu gerekçenin yerine getirilmesi Türkçe öğrenimi ve öğretiminde hız ve kalite kazanmanın esasıdır.

Çalışmamızda bu hedefle, Uygur Özerk bölgesinde neşredilen *Hazırkı Zaman Uygur Tiliniñ İzahlıq Luğiti* adlı eserdeki, yirmi dört ünsüzden her birinin en az ilk on madde başı üzerinde, Uygur Türkçesinden Türkiye Türkçesine çevrime, köken bilgisi, mana karşılaştırma, dizin çalışmaları yapılmıştır. Böylece, 1. Türkçe öğretiminde kaynak olarak kullandığımız sözlüklerin Türkiye Türkçesinin söz dağarcığına katkı sağlayabileceği. 2. Türkçe öğretiminde kaynak olarak kullanılan sözlükleri dil öğretimine yönelik, dil öğretme hedefli, daha kullanışlı, verimli bir hâle getirmenin yolları ve teknikleri üzerinde, yapılan araştırmanın derinliği ile orantılı olarak cevaplar aranmıştır.

Çalışmamız Türkiye Türkçesinin kelime hazinesini zenginleştirme, yabancılara Türkçe öğretme konusunda bir kaynak olabilme ve unutulmaları Türkçeye yeniden kazandırabilme açısından son derece mühim bir eserdir. Ayrıca bu mezkûr sözlüğün incelenmesi Uygur Türkçesi öğretim ve öğreniminde kaynak olarak kullanılabilen daha sağlam bir kaynak elde etmek için bir giriş olması yönüyle de son derece mühimdir.

Bu vesileyle beni yetiştiren, okutan ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen aileme; ilgisi ve bilgisiyle bizlere yol gösteren, çalışmanın her aşamasında yardımı ve desteğini esirgemeyen hocam Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN'e; çalışma boyunca karşılaştığım her meselede desteği ve yardımıyla yanımda olan, her zaman kendisine ulaşabilme rahatlığı sunan hocam Yard. Doç. Dr. Ahmet ISPARTA'ya, hocam Yasin YAYLA'ya teşekkür ederim.

Âlim MUHAMMETTOHTI

Özet

Sözlükler bir milletin hafızasıdır. Yazılma sebebi ise milletin hafızasını ecdattan evlada ulaştırmak, bir dilin kelime hazinesini geleceğe taşıyabilmektir. Dil öğrenimi ve öğretiminde olmazsa olmaz esas kaynaklardan biri de sözlüklerdir. Kelime hazinesi geniş, kullanışlı, dil öğretmeye yönelik sağlam bir sözlük, dil öğretimi ve öğreniminde dilin dört esas becerisini kazandırmada çok mühim bir role sahiptir.

Türkçe öğretiminde kaynak olarak kullanılan sözlüklerin kelime hazinesinin genişletilmesi, dil öğretme ve öğrenme hedefiyle daha kullanışlı bir hâle getirilmesi, muhataplarına hız ve kalite kazandırabilmesi Türkçe öğretimi işiyle uğraşanların vazifelerinden olmalıdır. Bu vazifeyi yerine getirmede ilk müracaat akraba Türk milletlerinin dili olmalıdır. İşte bu akraba Türk milletlerinin içinde Eski Türkçe ile olan yakın bağlantısı ve muazzam kelime hazinesi sebebiyle Uygur Türkçesi ve sözlükleri mühim bir yere sahiptir.

Hazırkı Zaman Uygur Tiliniñ İzahlıq Luğiti Uygur Özerk bölgesinde 1999 ve 2011 yıllarında iki ayrı baskı olarak yayımlanan “Günümüz Uygur Türkçesinin İzahlı Sözlüğü” dür. Bizim çalışmamıza kaynaklık edecek olan eser 2011 yılında yayımlanmış olan ikinci baskıdır. Sözlük 1446 sayfadan oluşmuştur. Bu çalışmada:

1. Sözlükte yer alan yirmi dört ünsüzden her birinin en az ilk on madde başı üzerinde, Uygur Türkçesinden Türkiye Türkçesine çevrimi yapılmıştır.
2. Ele alınan kelimelerin köken bilgisi verilmiştir.
3. Ele alınan kelimelerin Uygur harfli madde başı dizini ve ayrıca on bir farklı dilin Uygurca karşılıkları ile dizini yapılmıştır.
4. Ele alınan kelimeler içinde Uygur Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde ortak olan kelimeler üzerinde anlam karşılaştırması yapılmıştır.

Böylece, Türkçe öğretiminde kaynak olarak kullanılan sözlüklerin Türkiye Türkçesinin söz dağarcığına katkı sağlayabileceği; Türkçe öğretiminde kaynak olarak kullanılan sözlükleri dil öğretimine yönelik daha kullanışlı, verimli bir hâle getirmenin yolları ve teknikleri üzerinde araştırma yapılmıştır ve bir çalışma örneği sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Uygur Türkçesi, Sözlük, Türkçe öğretimi, Kaynak metin, Türkiye Türkçesi.

Abstract

Dictionaries are the memory of a nation. They are written in order to transport the memories from ancestors to children and to future. To teach and to learn any language, dictionaries are the principal pillars. A dictionary which has a developed vocabulary, which is useful, which has a tendency to teach the language has an important role to teach and to learn the language.

The teachers of Turkish Language must consider that it is their duty to expand the vocabulary of Turkish in order to make it more productive and to obtain the users a faster and more qualified dictionary. To be able to perform the duty as a source to consult, it must be Turkish's related languages. In the Turkish nations "Uighur's Turkish" has a great importance because of that it has a strong connection to old Turkish and a reliable vocabulary.

Hazırkı Zaman Uyğur Tiliniñ İzahlıq Luğiti is "The Dictionary With Explanation of Uighur's Turkish" which is published in two presses in the area of Uighur autonomous in 1999 and 2011. Our source is the second press which has 1446 pages. In this study;

1. At least on the beginning of ten of the twenty four articles, there is the translation to Turkish of Turkey from Uighur's Turkish.
2. It has given the origins of all of the words which are worked on.
3. It has given an index on the base of Uighur's Turkish Alphabet and also the index of the translation of eleven different languages' words to Turkish of Uighur.
4. It has given the comparison of meanings of the common words of Uighur and Turkey's Turkish.

By this work, it is presented a very useful work which can be used to expand and widen the vocabulary of the dictionaries which are the sources of teaching the Language of Turkish. In this study it has presented how to make the dictionaries more useful and productive and qualified and easier to use and the technics and ways to research.

Key words: Turkish of Uighur, Dictionary, Education of Turkish, Source of the text, Turkey's Turkish.

Kısaltmalar

ABGKA	<i>Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi.</i>
A-ED	<i>Arabic-English Dictionary.</i>
A-EL	<i>Arabic-English Lexicon.</i>
Alm.	Almanca.
Ar.	Arapça.
A-TBL	<i>Arapça-Türkçe Büyük Lûgat.</i>
A-TL	<i>Almanca-Türkçe Büyük Lûgat.</i>
A-TS	<i>Altayca-Türkçe Sözlük.</i>
A-TYK	<i>Arapça-Türkçe Yeni Kamus.</i>
BF-TS	<i>Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük.</i>
BK	<i>Burhân-ı Katı.</i>
c.	cilt.
C-ED	<i>A Chinese-English Dictionary.</i>
CP-ED	<i>A Comprehensive Persian-English Dictionary.</i>
Çin.	Çince.
DK	<i>Dedem Korkutun Kazan Bey Oğuz-nâmesi.</i>
DLT	<i>Dîvânu Lugâti't-Türk.</i>
EÇES	<i>Eski Çince Etimolojik Sözlük.</i>
EDOC	<i>ABC Etymological Dictionary of Old Chinese.</i>
EDPT	<i>An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.</i>
EHi.	Eski Hindî dili.
ET.	Eski Türkçe.
E-TD	<i>English-Turkish Dictionary.</i>
EUTS	<i>Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü.</i>
Far.	Farsça.
FF-Ç	<i>Ferheng-i Fârsî bi-Çînî.</i>
Fr.	Fransızca.
F-TBS	<i>Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük.</i>
F-TL	<i>Farsça-Türkçe Lûgat.</i>
GEW	<i>Griechisches Etymologisches Wörterbuch.</i>
GHA	<i>Gelişim Hayvanlar Ansiklopedisi.</i>
HADS	<i>Handwörterbuch der neu-Arabischen und Deutschen Sprache.</i>
İ-ÇL	<i>İtalyanca-Çince Lûgat.</i>
İL	<i>Hazırkı Zaman Uygur Tiliniñ İzahlıķ Luġiti.</i>
İng.	İngilizce.

İsp.	İspanyolca.
İt.	İtalyanca.
İ-TBÖS	<i>İtalyanca-Türkçe Büyük Öğretici Sözlük.</i>
İ-TS	<i>İngilizce-Türkçe Sözlük.</i>
KD	<i>Kuşlar Dîvânı Osmanlı Şiir Kuşları.</i>
KİTMÇS	<i>Kuş İsimlerinin Doğu Türkçesi, Mançuca ve Çince Sözlüğü.</i>
KS	<i>Kırgız Sözlüğü.</i>
KT	<i>Kâmûs-ı Türkî.</i>
KvYAS	<i>Kâşgar ve Yarkend Ağzı Sözlüğü.</i>
Lat.	Latince.
L-ÇS	<i>Latince-Çince Sözlük.</i>
LF-ÇL	<i>Larousse Fransızca-Çince Lugat.</i>
L-TS	<i>Latince-Türkçe Sözlük.</i>
LVTSC	<i>Lugat-ı Vanlulu Tercüme-i Sihak-ı Cevherî.</i>
MEBİA	<i>Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi.</i>
mec.	Mecazi anlam.
ML	<i>Meydan Larousse.</i>
Moğ.	Moğolca.
M-TS	<i>Moğolca-Türkçe Sözlük.</i>
MTvTS	<i>Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü.</i>
NSvÇT	<i>Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar.</i>
OTF	<i>OldTurkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon.</i>
OY	<i>Orhon Yazıtları.</i>
ö.	Ölümü.
PD	<i>An Intermediate Persian Dictionary.</i>
RA	<i>Rehber Ansiklopedisi.</i>
REW	<i>Russisches Etymologisches Wörterbuch.</i>
Rus.	Rusça.
s.	sayfa.
SAN	<i>Sanglax.</i>
SS	<i>Sözlerin Soyağacı.</i>
STT	<i>Sünen-i Tirmizî Tercemesi.</i>
TBAS	<i>Türkçe Bitki Adları Sözlüğü.</i>
TDBUÛ	<i>Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler.</i>
TDES	<i>Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü.</i>
TDVİA	<i>Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.</i>
TEL	<i>A Turkish and English Lexicon.</i>

THADS	<i>Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü.</i>
TMEN	<i>Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen.</i>
TS	<i>Türkçe Sözlük.</i>
TSV	<i>XVII. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı.</i>
TvETTL	<i>Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lûgati.</i>
UBTKM	<i>al-Uqyānūsū 'l-Basīfī Tarcamati 'l-Ḳāmūsī 'l-Muḥīf.</i>
VEWT	<i>Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen.</i>
YA-ÇL	<i>Yeni Arapça-Çince lûgat.</i>
YU	<i>Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü.</i>
Yun.	<i>Yunanca.</i>

Abece Tablosu

Çevri yazıda kullanılan abece	Günümüz Uygur Türkçesi elifbesi
a	ئا
e	ئه
b	ب
p	پ
t	ت
c	ج
ç	چ
h	خ
d	د
r	ر
z	ز
j	ژ
s	س
ş	ش
ğ	غ
f	ف
ķ	ق
k	ك
g	گ
ng	ڭ
l	ل
m	م
n	ن
h	ه
o	ئو
u	ئۇ
ö	ئۆ
ü	ئۈ
ı	ئې
i	ئى
y	ي

1.1. Giriş

Dil insanların anlatma ve anlama vasıtasıdır. Bu vasıtayla insanlar kendisini anlatır ve karşısındakini de anlar. Düşündüklerini ifade eder ve ifade ettikleri sayesinde başkaları ile anlaşır, cemiyet içinde de anlaştığı kadar söz sahibi olur. Dil insanların anlaşmasına ve dünyayı anlamasına kolaylık sağlar. Eğer bu kolaylığı sağlayan dil kaybolsaydı herhâlde anlatmak istediğimiz şeyleri anlatmak için onları sırtlayıp getirmek ya da koşturup yanına gitmek zorunda kalırdık. İşte böyle bir nimet olan ve insana büyük kolaylıklar sağlayan dili kurallarına uygun öğrenme ve öğretme de ancak dil dersleri vasıtasıyla elde edilebilir.

Dört temel dil becerisi vardır: okuma, konuşma, yazma, dinleme. Bu becerileri en üst seviyede sağlayabilmek için insanın ihtiyacı olan cevher, muazzam bir kelime hazinesidir. Dilbilimcilere göre; kelime gösteren ise kavram gösterilendir. Kavramların göstereni olarak kelimeler, insanların mana dünyasını biçimlendiren vazgeçilmez unsurlardır. Çocuklar dünyayı, bildiği kelime sayısı kadar bilir; dünyaile ilgili bilgisi ve aktif anlama kabiliyeti kelime dağarcığı ile ölçülebilir. Tabii ki bu, sadece çocuklar için geçerli değildir. Ana dilimizi ya da bir yabancı dili öğrenirken o dilden ne kadar kelime öğrenirsek dile o kadar hâkim olabiliriz, kendimizi ancak o kadar ifade edebiliriz. Dildeki yapı taşları kelimelerdir, o yapı taşlarını koruyan kaynaklar da sözlüklerdir.

Türkçe ya da Türkçe öğretimi denince çoğu insanın sadece Türkiye Türkçesini düşünmesi bir eksiklikler. Günümüzde dünyada yaklaşık iki yüz milyon Türk soylu akraba millet vardır. Bu milletler çeşitli Türk dillerinde konuşmaktadırlar. Bu milletlerin dilleri Türkçenin yabancılara öğretimine ve dilin gelişmesine büyük katkıları sağlamaktadır.

Türkçe ise Kâşgar'dan İstanbul'a kadar, Moğolistan'dan Arabistan'a kadar geniş topraklarda kullanılan bir dildir. Bu dil, asırlar boyu süren Türk milletinin ve devletinin hâkimiyetine şahit olmuş ve bu şahitliği içinde barındırmıştır. Bu şahitliğin bir neticesi olarak da ahfadına muazzam bir kelime hazinesi bırakmıştır. Günümüzde ise bu kelime hazinesi daha açık bir şekilde akraba Türk milletlerinin diline, sözlüklerine dağılmıştır. *“Her ayrılma büyüme her bölünme küçülme değildir. Bir ağacın dalının budak salıp ayrılması büyüme dalın kırılıp düşmesi küçülmektir”* (KAÇALIN: 2011, 13).

İkinci dünya savaşından sonra dünya iktisadî gelişmiştir, özellikle geçtiğimiz yirmi yıl içinde Türkiye iktisadî olarak gelişmiş ve güçlenmiştir. Türkiye'ye eğitim, ticaret, seyahat vb. hedeflerle gelenlerin sayısı yıldan yıla artmaktadır. Bunlar Türkiye

Türkçesinin öğrenim ve öğretiminde yoğun bir ihtiyacın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak da Türkçe öğretimi ile uğraşanların vazifelerindedir.

Türkçe öğretiminde özellikle Türkiye Türkçesi öğretiminde, Eski Türkçe ile olan yakın bağlantısı ve muazzam kelime hazinesi sebebiyle Türk dilini olmazsa olmaz dallarından Uygur Türkçesi ile bağ koparılmamalıdır. Özellikle Uygur Türkçesi sözlüklerinden yararlanarak Türkiye Türkçesinin kelime hazinesini zenginleştirilmeye çalışılmalıdır. Bu kaynaklar Türkçenin gelişmesinde çok önemlidir. “*Türkçenin ilk sözlük ve dil bilgisi Kâşgar’da yazılmıştır ve ilk şiir ve düzyazı geleneği Kâşgar’da oluşur, 11. ve 12. yüzyıllarda Kâşgar İslami Türk dilinin, yazınının ve kültürünün merkezi durumundadır*” (BOZKURT: 1999, 493).

Uygur Türkçesi (Yeni Uygurca) 1930’lu yıllardan sonra Çağatay Türkçesi geleneğinden farklılaşarak ortaya çıkmış bir Türk dilidir. Bugün Uygur özerk bölgesinde yaşayan Uygur Türkleri tarafından konuşulan Uygur Türkçesi 1960’a kadar Arap elifbesiyle, bu tarihten sonra Çin’de on yıl kadar süren kültür devrimi yıllarında Latin asıllı yeni abece ile yazılmıştır. 1983 yılından bugüne kadar ise daha önce olduğu gibi yine Arap elifbesiyle yazılmaktadır.

Uygur Türkçesi ile Türkiye Türkçesi aynı kökten gelen ortak gramer yapısına sahip olmakla birlikte sözvarlığında bazı farklılıklar vardır. Bu farkların bazıları lafız olarak bazıları ise mana olmaktadır. Mesela:

1. Uygur Türkçesinde *kaplan* قاپلان kelimesi ‘leopard’ manasındadır (*İL: 1317^b*). Türkiye Türkçesinde ise ‘kaplan’ manasındadır (*Ts: 2531^b*).

2. Uygur Türkçesinde *nāçār* ناچار kelimesi ‘kötü’ manasında (*İL: 1317^b*) iken Türkiye Türkçesinde ‘çaresi olmayan, çaresiz’ manasındadır (*Ts: 2531^b*).

3. Uygur Türkçesinde *yapmaq* ياپماق kelimesi ‘örtmek, kaplamak’ manasındadır (*İL: 1317^b*). Türkiye Türkçesinde ise ‘ortaya koymak, gerçekleştirmek, oluşturmak, meydana getirmek, üretmek’ manasındadır (*Ts: 2531^b*).

4. Uygur Türkçesinde *marka* ماركا kelimesinin ‘posta pulu’ manası, Türkiye Türkçesinde bulunmamaktadır (*İL: 1317^b; Ts: 2531^b*).

Uygur Türkçesi ve Türkiye Türkçesi sözvarlığının farklı ve benzer taraflarının bilinmesi ve incelenmesi, bu iki dilin karşılıklı hâlde söz varlığının zenginleştirilmesi,

karşılıklı dil öğrenme ve yabancılara Türkçe öğretiminde verimli bir kaynak, büyük bir destektir.

Sözlükler bir milletin hafızasıdır. Her dil kendi kuralları çerçevesinde kelimeler üretir ve ihtiyaç hâsıl olduğunda öncelikle akraba dillerden kelimeler alır. Akrabaların birbiriyle münasebeti gibi akraba dillerin ve kültürlerin de birbiriyle münasebeti mecburidir. Bu sebeple sözlüklerin ana dili öğrenme, yabancı dili öğretme ve öğrenmedeki yeri göz ardı edilemez.

Araştırmamızın konusu olan eser; Uygur Özerk bölgesinde yayımlanmış Uygur Türkçesini en yeni, muazzam kelime hazinesine sahip olan *Hazırkı Zaman Uygur Tiliniñ İzahlıq Luğiti* adlı sözlüktür. Sözlük 1999 ve 2011 yıllarında iki ayrı baskı olarak yayımlanmıştır. Bizim çalışmamıza kaynaklık edecek olan eser 2011 yılında yayımlanmış olan ikinci baskıdır. Sözlük 1446 sayfadan oluşmaktadır. Sözlük Türkçe öğretiminde özellikle Uygurca öğretiminde kullanılan mühim bir kaynaktır; ama dil öğretimine yönelik bir sözlük değildir ve bu hedefle hazırlanmamıştır. Biz bu çalışmada:

Sözlükte yer alan yirmi dört ünsüzden her birinin en az ilk on madde başı üzerinde, Uygur Türkçesinden Türkiye Türkçesine çevrimi; ele alınan kelimelerin köken bilgisi, Uygur harfli madde başı dizini ve ayrıca on bir farklı dilin Uygurca karşılıkları ile dizini, kelimelerden Uygur Türkçesi ile Türkçesinde ortak olan kelimeler üzerinde mana karşılaştırması yapılmıştır ve böylece Türkçe öğretiminde kaynak olarak kullandığımız sözlüklerin Türkiye Türkçesinin söz varlığına katkı sağlayabileceği; Türkçe öğretiminde kaynak olarak kullanılan sözlüklerin dil öğretimine yönelik daha kullanışlı, verimli bir hâle getirmenin yolları ve teknikleri üzerinde araştırma yapılmıştır ve bir çalışma örneği sunulmuştur.

1.2. Problem

Türkçe öğretimine özellikle Türkiye Türkçesinin öğretim ve öğrenimine olan yoğun talep, söz varlığının daha geniş, daha zengin olmasını; dil öğretim ve öğrenimine yönelik kullanışlı sözlüklerin hazırlanmasını ve bu konularda ciddi çalışmaların yapılmasını gerektirmektedir.

Türkçede olan ve farkına varmadığımız bazı kelimelerin ve Türkçede olmayan ama olmadığının da farkında olmadığımız bazı kelimelerin yabancılara Türkçe öğretirken veya yabancı dil öğrenirken farkına varırız. Mesela bir kişi çorba içerken “ağzım yandı” dediğinde acaba ağzı “sıcak”tan mı yanmakta yoksa “acı”dan mı

yanmaktadır? Bir yabancı öğrenciye “başlamak” fiilini kullandığımızda öğrenci “öncesi olmayan bir şeye başlamak”ı mı anlamalı yoksa “başkalarının başladığı bir şeye sırası gelince başlamak”ı mı anlamalı? “Üstünde” dediğimizde altında olan şeye temas eden bir “üstünde”yi mi anlamalı yoksa temas etmeyen bir üzerindeki mi anlamalı? “cimri” dediğimizde “kendi malından başkasına harcamayan”ı mı anlamalı yoksa “kendi malından kendine harcamayan”ı mı anlamalı?

İnsan bir yabancı dil ile muhatap olduğunda böyle sorular aklına gelir veya böyle soruları muhatapları insanın aklına getirir. İşte bu sorular karşısında bazen dildeki kelimelerin yetersiz olduğu fikri hâsıl olur.

Benzer problemler tercüme yaparken de ortaya çıkmaktadır. Eğer tercüme yapacağınız dilde yüz elli bin kelime varken sizin dilinizde yetmiş bin kelime varsa bazı kelimelerin tercümesini yapamayıp dipnotla izahını yapmak mecburiyetinde kalırsınız. Bu da tercüme edilen kitabın hantal bir kitap olmasına ve akıcılığını yitirmesine sebep olur.

İşte böyle durumlarda dil kelime hazinesini zenginleştirmek için yabancı dillere başvurmalıdır. Bu yabancı dillerden başvurulması gerekenler öncelikle akraba diller olmalıdır. Hâliyle her dilde kelimelerin toplandığı sözlükler vardır. Bu sebeple yabancı dillerden sözlük çalışmaları yapmanın ehemmiyeti büyüktür. Sizin tercümede ya da talebeyle izahatta çaresiz kaldığınız yer başka bir dilde alelade, problemsiz bir mevzu olabilmektedir.

Bu problemlerin giderilmesine bir katkı sağlayabileceği düşüncesiyle, böyle çalışmalara bir başlangıç, bir örnek olabilme niyetiyle *Hazırkı Zaman Uyğur Tilinin İzahlık Luğeti* adlı sözlükten belirli sayıda kelime çalışılmış ve ilgililerin istifadesine sunulmuştur.

1.3. Amaçlar

1. Türkçe öğretiminde kaynak olarak kullandığımız sözlüklerin Türkiye Türkçesinin söz dağarcığına katkı sağlaması hedeflenmiştir.

2. Türkçe öğretiminde kaynak olarak kullanılan sözlükleri dil öğretimine yönelik, dil öğretme amaçlı, daha kullanışlı, verimli bir hâle getirmenin yolları ve teknikleri üzerinde, yapılan araştırmanın derinliği kadar bir çalışma örneği sunulup bundan sonraki daha çalışmalar için bir temel oluşturmak hedeflenmiştir.

1.4. Yöntem

Araştırmamızın konusu olan eser; Uygur Özerk bölgesinde yayımlanmış olan *Hazırkı Zaman Uygur Tiliniñ İzahlıq Luğiti* adlı sözlüktür. Sözlük 1999 ve 2011 yıllarındaiki ayrı baskı olarak yayımlanmıştır. Bizim çalışmamıza kaynaklık edecek olan eser 2011 yılında yayımlanmış olan ikinci baskıdır. Sözlük 1446 sayfadan oluşmaktadır. Çalışmamızda:

I. Sözlükte yer alan yirmi dört ünsüzden her birinin en az ilk on madde başı üzerinde, Uygur Türkçesinden Türkiye Türkçesine çevirme yapılmıştır. Madde başlarının manaları misaller hariç Türkiye Türkçesine çevrilmiştir ve sonunda Günümüz Uygur Türkçesinin İzahlı Sözlüğündeki sayfa numarası verilmiştir. Uygur Türkçesindeki tarif lâfzen değil mealen tercüme edilmiştir. Örnek:

چاتاق : 1. برەر ئىش-ھەرىكەت تۈپەيلىدىن يۈز بەرگەن ئوڭۇشسىزلىق ; يامان ئاقىۋەت، پېشكەللىك. 2. ئاۋارىچىلىك، توسالغۇ، كاشىلا. 3. خاتا قىلىنغان، توغرا بولمىغان، ناتوغرا. 4. برەر سەۋەب تۈپەيلى يۈز بەرگەن ماجىرا، جېدەل. 5. ئەيب، نوکسان. 6. كۆچمە. ساغلام ئەمەس، كېسەل، ئاغرىق (İL: 396^a).

çataq: 1. Bir iş ya da hareket dolayısıyla ortaya çıkan sıkıntı, kötü sonuç. 2. Problem. 3. Yanlış yapılan ya da doğru olmayan. 4. Her hangi bir sebeple ortaya çıkan kavga, macera. 5. Noksan, eksiklik. 6. *mec.* Sağlam olmayan, Hasta (İL: 396^a).

II. Ele aldığımız madde başları üzerinde köken bilgisi çalışması yapılmıştır. Köken bilgisi çalışmasında: 1. Kelimenin asıl yazılışı ve okunuşu verilmiştir. 2. Kelimelerin dilden dile geçiş yönü gösterilmiştir. 3. Kelime sonunda kullanılan kaynakların kısaltması ve sayfa numarası verilmiştir. Kelime sonunda gösterilen kaynaklar, kelimenin anlam sırasına göre dizilmiştir. 4. Kelimelerin anlamı ve köken bilgisi için daha geniş bilgiye ulaşabilmesi için yararlı kaynaklar “Ayrıca bak.” şeklinde kelime sonunda verilmiştir. 5. Kullanılan kaynaklarda millî kaynakları kullanmaya öncelik verilmiştir. Yabancı kelimeler için yabancı kaynakları kullanmaya öncelik verilmiştir. Örnek:

1. **kabartma**: 1. (Vücutta) içi su dolu kabarcık. 2. Nasır. 3. Çıkıntılı, tümsekli (İL: 722^b). [*< ET. kabart- < kabar- < kāb*] Şişmek, kabarmak, *bās kabardı*: ‘yara şişti’. Deride balonlar meydana getirmek, *etük ağakıg kabarttı*: ‘ayakkabı ayağı kabarttı, ayakta yaradan kabarcık oluştu’. || *abartmak*: *< ET. kabartmak, ol sözüg kabarttı*: ‘O, sözü abarttı’, kelimenin başındaki “k” sesi (k < k; t < k; ø < k) şekillerinde

değişebilir. Kırgızca *kabar-* ‘kabarmak, şişmek’ (*DLT*: 252, 525; *EDPT*: 585^b, 586^a; *Ks*: II, 378^a).

2. **dapenci**: Bir çeşit kavurma. Bu kavurma büyük kesilmiş tavuk eti, patates ve baharatlardan yapılıyor (*İL*: 482^a).

[< Çin. 大盘鸡 *da`pan`jī*] Kelime üç kelimenin birleşmesinden müteşekkildir. 大 *da*, *daì*: 1. Büyük, geniş. 2. Boyut ve yaş olarak küçüğün tersi. 3. Pek, çok (*C-ED*: 1294; *EÇES*: 62^b). Çinin farklı dönemlerinde kelimenin okunuşu farklıdır. Kelimenin en eski okunuşu *dās / lāts*. Han 汉 döneminde (MÖ 206-220) bazı metinlerde *da^c* okunduğu görülür. Yuan 元 (Moğol) döneminde (1270-1368) *tay*, Sui-Tang 隋唐 döneminde (581-907) *da^c*, *dai^c* okunmuştur, sonradan esas alına günümüzdeki okunuşu *da*, *daì* (*EDOC*: 202). || 盘 *pan’* < 盤 *pan’*: 1. Tabak. 2. Tepsi. 3. Dönüş, dönmek. 4. Tekerlek. 5. İncelemek (*C-ED*: 1057; *EÇES*: 268^a). bak. 般 *pan’* (*EDOC*: 409). || 鸡 *jī* < 鷄 *jī*, 雞 *jī*: 1. Kümes hayvanları. 2. Horoz. Horoz beş çeşit özelliğiyle bilinir: 1. Görünüşü üniformasını giymiş bir askere gibidir. 2. Cesurdur, mücadeleden asla çekinmez. 3. Bulduğu yiyecekleri başka tavuk ve civcivlerle paylaşır. 4. Duyurma, bildirme özelliğiyle bilinir. 5. Görevine sadıktır (*C-ED*: 92). || 雞 *jī*: Kelimenin en eski okunuşu *ké*. Doğu Han (ikinci han) 东汉 döneminde (25-220) *ke*. Yuan 元 (Moğol) döneminde (1270-1368) *gyi*, okunmuştur (*EDOC*: 292).

3. **matimatika**: Şekil, cebir gibi sayı ve ölçü esasına dayanarak niceliklerin özelliklerini inceleyen bilimlerin ortak adı, riyaziye (*İL*: 950^a).

[< Rus. матемáтик *matematik* < Lat. *mathematica* < Yun. μαθηματική *mathēmatikhē*] Eski Yunanca μαθηματική *mathēmatikhē*, ‘bilim, öğreti’ < Yun. μανθάνω *manthānō*, μαθ- *math-* ‘öğrenmek, bilim sahibi olmak’ (*REW*: 2, 580; *GEW*: 170; *Ss*: 392^a). Latince *mathematica*, Fransızcada *mathématique* ‘matematik’ (*L-ÇS*: 159^b; *LF-ÇL*: 973^a). Ayrıca bak. *TDVIA*: XXVIII, 129.

4. **şaptul**: 1. (Etli erik) Şeftali. 2. (Kâşgarda) Bir kasaba adı (*İL*: 658^b).

[< Far. شفتالو *şaftālū* < شفت *şaft* + آلو *ālū*] شفت *şaft*: 1. Kaba, kalın. 2. Yağlı, şişman. 3. Kesilmemiş tıraşsız. 4. Ucuz ve kıymetsiz şey. 5. Eğri büğrü (*F-TL*: II, 1306^a; *CP-ED*: 748^b; *BK*: 716^b; *FF-Ç*: 1467^b). || آلو *ālū*: 1. Erik. 2. Bulaşma ve bulaşık, kirlenmiş. 3. Tuğla ve kiremit ocağı anlamındadır (*F-TL*: I, 74^b; *CP-ED*: 95^b; *BK*: 18^a).

III. Ele alınan kelimelerin Uygur harfli madde başı dizini ve ayrıca on bir farklı dilin Uygurca karşılıkları ile dizini yapılmıştır. 1. Uygur harfli madde başı dizini: Bu

dizinde ele aldığımız madde başlarının Uygur harfleriyle asıl yazılışı ve çeviri yazıyla yazılışı ve çalışmamızdaki sayfa numarası verilmiştir. Örnek:

66	qapartma	قاپارتما
79	matimatika	ماتيماتكا

2. Dillere göre dizinde aşağıda gösterilen on bir dilin dizini yapılmıştır, kelimenin köken bilgisine göre asıl yazılışı ve Uygur Türkçesindeki karşılığı yazılmıştır. Örnekler:

1. Arapça-Uygur Türkçesi dizini: < Ar. خطاء → **hata**
2. Çince-Uygur Türkçesidizini: < Çin. 架 < 格 < 格 → **ca 3**
3. Eski Türkçe-Uygur Türkçesidizini: < ET. ār- → **harduq**
4. Farsça-Uygur Türkçesidizini: < Far. شاه توت → **şatut**
5. Fransızca-Uygur Türkçesidizini: < Fr. cadre → **kadir**
6. İngilizce-Uygur Türkçesidizini: < İng. laser → **lazır**
7. İtalyanca-Uygur Türkçesidizini: < İt. radice → **radikal**
8. Latince-Uygur Türkçesidizini: < Lat. fac + similis → **faks**
9. Moğolca-Uygur Türkçesidizini: < Moğ. yada- → **yadimaq**
10. Rusça-Uygur Türkçesidizini: < Rus. дача → **daça**
11. Yunanca-Uygur Türkçesidizini: < Yun. μαθηματική < μανθάνω < μαθ- → **matimatika**

IV. Ele alınan kelimeler içinde Uygur Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde ortak olan kelimeler üzerinde mana karşılaştırması yapılmıştır. Bu mana karşılaştırması beş sütunlu bir tablo içinde gösterilmiştir. 1. Sütun: Uygur Türkçesindeki yazılışı ve izahlı sözlükteki sayfa numarası. 2. Sütun: Türkiye Türkçesindeki yazılışı ve Türk Dil Kurumunun Türkçe sözlüğündeki sayfa numarası. 3. Sütun: Hem Uygurca hem de Türkiye Türkçesinde bulunan mana. 4. Sütun: Uygur Türkçesinde bulunup Türkiye Türkçesinde bulunmayan manalar. 5. Sütun: Türkiye Türkçesinde bulunup Uygur Türkçesinde bulunmayan manalar verilmiştir. Örnek:

Uygurcadaki yazılışı	Türkiye Türkçesindeki yazılışı	Uygurca ve Türkiye Türkçesinin her ikisinde de bulunan anlamlar	Uygurcada bulunup Türkiye Türkçesinde bulunmayan anlamlar	Türkiye Türkçesinde bulunup Uygurcada bulunmayan anlamlar
bab 1 (<i>İL</i> : 104 ^a).	bap (<i>TS</i> : 252 ^a).	Kitap veya makalelerin her bir bölümü.	1. <i>mec.</i> Devir. 2. <i>mec.</i> Usul, tedbir, çare.	Kapı.
batariye (<i>İL</i> : 104 ^b).	batarya (<i>TS</i> : 282 ^a).	Pil.	Kimyevi enerjiyi elektrik enerjisine çeviren araç.	1. En küçük topçu birliği. 2. Denizcilikte borda topları.

V. Kullanılan kaynaklardan Çince kaynaklar ve internet kaynakları ayrı ayrı sayfalarda verilmiştir. Diğer kaynaklar abece sırasına göre verilmiştir. Çalışmanın sonunda ise *İzahlı Sözlük*'ten örnek sayfalar verilmiştir.

1.5. Sınırlar

Çalışmamızda *Hazırkı Zaman Uygur Tiliniñ İzahlıq Luğiti* adlı eserin Uygur Özerk bölgesinde 2011 yılında yayımlanmış olan ikinci baskısı kaynak olarak alınmıştır. Çalışma kaynak olarak ele adığımız sözlükte yeralan yirmi dört ünsüzden her birinin en az ilk on madde başı üzerinde, Uygur Türkçesinden Türkiye Türkçesine çevrime, köken bilgisi, anlam karşılaştırma, dizin çalışmaları yapmakla sınırlı tutulmuştur.

2.1. SÖZLÜK

B

bab 1: 1. Kitap veya makalelerin her bir bölümü. 2. *mec.* Devir.

3. *mec.* Tedbir, usul, çare (*İL: 104^a*)

[< Ar. الباب *bāb* < b-v-b] 1. Kapı, dış kapı, giriş yeri. 2. Methal, fasıl, bölüm. 3. Bir kitabın aynı cins konularının toplandığı fasıllarla, Arapça fiil çekim kalıplarının her birine de *bāb* denilir. 4. Şia fırkalarının kendi mezhep büyükleri için kullandıkları dinî unvan. Kelimenin bu kullanımı “*Ben ilim şehriyim Ali ise o şehrin kapısıdır*”¹ hadisine dayanıyor olmalıdır (*A-TBL: 173^a; YA-ÇL: 175^a; A-EL: I, 272; UBTM: I, 77; A-ED: 101^a; LVTSC: I,40; TDVIA: IV, 359; TSV: 349^a*). || ‘Kapı’² demektir. Bedevînin dört tarafı açık çadırına mukabil, eski Arap evi, bir nevi hisar mahiyetinde idi ve bu eve ancak bir kapıdan girilebilirdi. Binanın cins ve mahiyetine göre kapı, umumiyetle alça, gizli, sağlam, yüksek veya açık olurdu. Binanın güzelliği ve zenginliği dışarıdan değil, ancak kapıdan anlaşılırdı. Bunun içindir ki *bāb*, girme ve başlamanın, vasıta ve görmenin, bilmenin vb. her nevi gayenin remzi olmuştur. (*MEBIA: II, 163*).

bab 2: Uygun, doğru, lâyük (*İL: 104^a*).

[< Far. باب *bāb*] 1. Lâyık. 2. Hak. 3. Şan ve husus. 4. Ata (*BK: 39^a; F-TL: I, 216^a*). 1. Uygun, layık. 2. Baş, kafa. 3. Konu. 4. İş, hizmet, görev (*CP-ED: 135^b; FF-Ç: 200^a*).

¹ TABERANİ: *EMK*: 11. c. 55. s. 11061. Hadis; TİRMİZİ: *STT*: 6. c. 274. s. 3969. Hadis.

² *EDPT*: 583^a.

babbaraver: Hacim, alan, uzunluk-kısalık, büyüklük-küçüklük, ölçü vb. Yönlerden eşit olan (*İL*: 104^a).

[< Far. برابر *bar â³bar*] 1. Göğüs. 2. Eşit, benzeri. 3. Basit, kolay. 4. Doğru, aynen. 5. Karşı (*CP-ED*: 167^a; *FF-Ç*: 267^a).

1. Karşı karşıya. 2. Göğüs göğse, *bar*: göğüs, refakatinde, birlikte (*TvETTL*: 242^b). 1. Üst üste. 2. Eşit, üzeri, üzere, +e doğru (*Ss*: 65^b).

bablaşmak: 1. Karşılığını vermek. 2. Aldatmak (*İL*: 104^a).

[*bab+la-ş⁴-mağ*]: Buradaki -ş- eki fiilin karşılıklı gerçekleştirildiğini ifade etmektedir.

babbitt: 1. Kalay, bakır ya da az miktarda başka elementlerin alaşımı. 2. Sürtünmeye dayanıklı, gözlük yapımında kullanılan önemli bir alaşım (*İL*: 104^a).

[< İng. *babbitt*] 1. Kalay, bakır, antimuan alaşımı. 2. Sürtünmesi az olduğundan makine yatakları yapmakta kullanılan beyaz yumuşak alaşım. 3. Beyaz alaşım ile kaplamak (*İ-TS*: I, 243^a). Mil yataklarında kullanılan bir alaşım ve buna benzer her hangi bir alaşım (*E-TD*: 62^a). Kelime 1839'da mil yataklarının yapımında kullanılan ve kalay asıllı bir madeni ortaya çıkarmış Isaac Babbitt'in (1799-1862) adından gelmektedir. Maden "babbitt metal" olarak adlandırılmıştır (*ABGKA*: III, 137;

³ Farsçadan alınmış kelimeler arasında -â- rabitası ile birbirine bağlanmış çift isim ve çift sıfatlar vardır. Tekrarlanan isimlerden yapılan böyle terkiplerde iki şey yan yana veya karşı karşıya gösterilir mesela: *ser-â-ser* uçtan uca, bir baştan bir başa. Tekrarlanan sıfatlar ise sıfatın mefhumunu güçlendirir mesela: *dur-â-dur* çok uzak (*TvETTL*: 242^b).

⁴ -ş- ekinin konuşan ve dinleyenin bir birine göre konumlarını göstermesi açısından dört şekli vardır: 1. Karşılıklı oluş, mesela: *Gülüşmek*. 2. Yan yana oluş, mesela: *Konuşmak*. 3. Birlikte oluş, mesela: Birlikte grup hâlinde *gülüşmek*. 4. Kendi kendisine oluş, mesela: *Gelişmek*.

(http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=babbitt&searchmode=none 2015.04.15).

babune: Güzel kokulu, saman baldırlı çok senelik, bir çeşit bitki. Çiçeği ilaç olarak kullanılır, bağırsakları boşaltır, vücuttaki ve bağırsaktaki yeli dağıtır, beyin ve siniri kuvvetlendirir, idrarı çıkarır, annenin sütünü artırır (*İL*: 104^b).
[< Far. بابونه *bābūna* < Ar. بابونج *bābūnaj*] 1. Papatya. 2. Sarı papatya. 3. Papatyanın çiçeği (*F-TL*: I, 217^a; *CP-ED*: 136^a; *FF-Ç*: 202^b; *A-ED*: 101^a; *A-EL*: I, 145; *TEL*: 314^b; *TSV*: 350^a).

babuin: Çoğunlukla Afrika kıtasında sürüler hâlinde yaşayan köpekgiller familyasından, gri tüylü, büyük ayaklı, uzun kuyruklu, yiyecek seçmeyen bir tür maymun (*İL*: 104^b).
[< Fr. *babouin*] Şebek (*F-TBS*: 102^a; *LF-ÇL*: 143^b; *ABGKA*: III, 144; *GHA*: III, 593).

bapkar / bapkari: El makinesinde pamuk ipten kumaş dokuyan usta (*İL*: 104^b).
[< Far. بافکار *bâf-kâr*] Dokumacı. || باف *bâf*: Dokumak (*CP-ED*: 148^b). بافنده kelimesi de بافکار gibi 'dokumacı' anlamına gelmektedir (*FF-Ç*: 231^a). || کار *Kâr*: 1. İş, hizmet, meslek. 2. Ticaret. 3. Gerek, lazım. 4. Çiftçilik. 5. Savaş (*CP-ED*: 1001^a).

bapkari: bak. **bapkar**.

batat: Tatlı patates (*İL: 104^b*).

[< Fr. *Patate* < İsp. *patata*] Bir tür yer elması. Eski zamanda Orta Amerika'da yaşayan Taino Kızılderililerin dilindeki *batata* patates kelimesinden (*TvETTL: 181^a; LF-ÇL: 1124^b; İ-ÇL: 99^b*). Türkiye'de ilk kez 1830'larda Agaton Efendi tarafından Alibeyköyü çiftliğinde yetiştirilmiştir (*Ss: 481^b*).

batarye: Kimyevi enerjiyi elektrik enerjisine çeviren araç (*İL: 104^b*).

[< Rus. батарея *batareyâ* < Fr. *battre* < İt. *batteria* < Lat. *battuere*] 'Vurmak'. *batarye* kelimesi ilk kez, Rusya'da 1697 senesinde kullanılmıştır (*REW: I, 134*). 1. En küçük topçu birliği. 2. Otomobilde elektrik kuvvetini depolayan cihaz. Latince *battuere* 'vurmak, dövmek' (*LF-ÇL: 163^a; L-ÇS: 29^a; İ-TBÖS: I, 136^b; TvETTL: I, 218^b; İ-ÇL: 100^a*). 1. Topçu bataryası. 2. Denizcilikte borda topları. 3. Orkestrada davul takımı. 4. Tedbir, hazırlık (*F-TBS: 115^a; BF-TS: 144^b; A-TL: 178^a*). || Fransızca *batte*: Tokmak, tokaç (*LF-ÇL: 163^a; F-TBS: 115^a*). Latince *bātu/ō-ere*: Vurmak, dövmek (*L-TS: 58^a; L-ÇS: 29^a*).

batsitratsin: Açık sarı renkli toz şeklinde üzüm gibi yuvarlak veya zincir halkalarına benzeyen bakteri. Bakteriden kaynaklanan hastalıklarda çok kullanılır (*İL: 105^a*).

Kelimenin *basil* kelimesinden türemiş olduğu düşünülmektedir. *basil*: [< Fr. *bacille* < Lat. *bacillus*] Çubuk şeklinde bakteri (*LF-ÇL: 144^a; TvETTL: I, 212^a*). *bacill / um-i* 'çubuk, sopa' (*L-ÇS: 28^a; L-TS: 56*). İtalyanca *bacillo* 'bakteri' (*İ-ÇL: 92^a*).

bataliyon: Tabur (*İL*: 105^a).

[< Rus. батальон *batalân* < Fr. *bataillon* < İt. *battaglione*]

Kelime ‘tabur’ anlamında ilk kez Rusya’da 1702’de kullanılmıştır (*REW*: 1, 133). 1. Tabur 2. Büyük sayıda (*LF-ÇL*: 161^a; *İ-ÇL*: 99^b; *F-TBS*: 114^a; *A-TL*: 178^a; *İ-TBÖS*: I, 137^b).

|| *tabur*: 1. Bin kişilik askeri birlik. 2. Vagon, yük vagonu (*VEWT*: 453^a). Ayrıca bak. *MEBİA*: XI, 610^b; *KT*: 857; *Ss*: 427^a; *TDVİA*: XXXIX, 335^a.

P

paal: 1. Bir işe gayretle girişmek. 2. Devamlı, aktif (İL: 179^a).

[< Far. *fa'āl* < Ar. فعال *fa'āl*] Çalışan, amel işleyen (CP-ED: 933^a). Aktif, hareketli (FF-Ç: 1737^a; A-EL: VI, 2420; UBTM: III, 316; LVTSC: II, 336).

paaliyetşunas: Aktif, çok hareketli, çalışan (İL: 179^a).

[< Far. فعالیت *fa'āliyyat* + < Far. شناس *şinās*] *paaliyet*: [< Far. فعالیت *fa'āliyyat* < Ar. فعالية *fa'āliyya*] Hareket, iş, meşguliyet (FF-Ç: 1738^b) || *şunas*: [< Far. شناس *şinās* < شناختن *şenāhtan*] 1. Anlatmak, izah etmek. 2. Haber vermek. 3. Anlamak, İyice bilmek, tanımak (CP-ED: 762^a; FF-Ç: 1487^{a-b}).

paanga: Tonga Krallığı para birimi (İL: 179^a).

Tonga Krallığı, Pasifik okyanusunun güneyinde bir ada devleti, para birimi *pa'anga*. İngilizce *Entada phaseoloides* denilen bir bitki adı, Tonga Krallığının yerli dilinde *pa'anga* denilir. *pa'anga* Maori dilinde 'para' (RA: XVI, 306; https://tr.wikipedia.org/wiki/Maoriler_2015.07.15; https://en.wikipedia.org/wiki/Tongan_pa%CA%BBang_a 2015.07.15).

papa: Katolik mezhebinin ruhani lideri (İL: 179^a).

[< Lat. *pāpa* < Yun. πάππας *pāppas*] 1. Katolik kilisesinin başı. Lehçe *papirum* kelimesi Latince *pāpa* ile aynı anlamdadır. 2. Rusça çocuk dilinde 'ekmek, babanın küçültülmüş adı' anlamındadır. Eski Yunanca παπάς *papās*, παπαδ *papad*: 1. Baba. 2. Üst düzey din adamlarına hitap biçimi < πάππας *pāppas* çocuk dilinde 'baba' (REW:

III, 200; *GEW*: 471; *L-ÇS*: 188^a; *Ss*: 475^b; *LF-ÇL*: 1101^a; *Tsv*: 1441^a).

papağ: Genelde kuzu derisinden yapılan, tüyü dış tarafına dikilen, başa giyilen kalpak (*İL*: 179^a).

[< *papak* < *papax*] Uzun tüylü kalpak. Azerice *papax* kelimesinin eski kaynaklarda geçmediği anlaşılıyor. Kafkas diyalektleri yoluyla Rusçaya *papax* ve *papaxa* olarak geçmiştir. Öbür Türk dillerinde *papak* yerine *telpek* kullanılır. Mesela: Kırgızcada *telpek*; Uygurcada *papax* ve *telpek* kullanılır. || *telpek*: Deri ya da kumaştan yapılmış başlık (*TDES*: 324^a). || [Far. پاپاخ *pāpāh* < ET. *papağ*] Tüylü deriden yapılan uzun başlık, şapka (*FF-Ç*: 385^a; *PD*: I, 641^a).

paportnik: Çiçeksiz, yaprakları büyük nebatat (*İL*: 179^a).

[< EHi. *parṇám*] Eski Hindî dilindeki ‘kanat, tüy’ anlamlarında gelen *parṇám* kelimesinden gelmektedir. Yunancadaki *paportnik* anlamını veren πτερίς *pteris* kelimesi ‘kanat’ anlamında ki πτερόν *pteron* den gelmektedir. Eski Almancadaki, *farn* ve İrlanda dilindeki *raith* kelimesi ‘paportnik’ anlamındadır (*REW*: III, 202; *GEW*: 611, 612).

papilimağ / pepilimek: Çocuğun emekledikten sonra yeni yeni yürümesi (*İL*: 179^b).

[< Far. پاپيا بردن; پاپيا *pā-ba (-e)-pā*] 1. Adım adım. 2. Bir kimsenin elini tutarak adım adım yürümek, çocuğun elinden tutarak yürümeği öğretmek (*PD*: I, 639^b; *FF-Ç*: 384^b; *F-TL*: I, 4116^a).

pepilimek: bak. **papilimak.**

pat: 1. İp ve kumaşların dayanıklılığını arttırmak için kullanılan yapışkan sıvı. 2. Bu sıvıyı kullandıktan sonraki durum. 3. Bir işi yapıyorken aynı anda bir başka işin daha yapmak (*İL: 179^b*).

[< Far. پت *pat*] 1. Nişasta. 2. Yumuşak keçi kılı. 3. Yumuşak her hangi bir şey. 4. Geminin dibini delen kurt (*CP-ED: 236^b; FF-Ç: 406^b*).

pat 1: Fazla zaman geçmeden, hızlı, hemen (*İL: 179^b*).

[< ET. *bat*] 1. Yere düşen bir şeyin çıkardığı ses. 2. Hızlıca, acele ile aşırı derecede, kısa süre hemen. Kırgız Türkçesinde *bat*; Özbek Türkçesinde *bot*; Osmanlı Türkçesinde *pat*; Çağatayca *bat*. 3. Kırgızcada yapıştırmak. Hakaniye Türkçesinde ezilmiş hurma reçeli anlamında da gelmektedir. 3. Önemsiz, değersiz (*KvYAS: 204^b; EDPT: 296^{a-b}*). || 1. Patlama sesi. 2. Ayak sesi. 3. Yassı bir şeyle yellediği zaman çıkan sert ses (*TEL: 430^a; Ss: 481^a*).

pat 2: Satrançta iki tarafın gücünün denk geldiğini, dolayısıyla kimsenin başarılı olamadığını ifade eder (*İL: 179^b*).

[< Fr. *pat* < İt. *patta / patto* < Lat. *pactum*] 1. Satrançta beraberlik. 2. Anlaşma, ittifak. 3. Oyunda beraberlik (*Ss: 481^b; L-ÇS: 186^a; İ-ÇL: 548^b*).

patanġ: 1. İnsan ve hayvanların omurga kemiğinin yanında yer alan büyük sinir. 2. Ense. 3. Üzerine, üzerindeki (*İL: 179^b*).

[< Far. پے *pey, pai, pay* + < ET. *tanġ*] İnsanın omurgasıyla paralel yerleşen büyük sinir (*CP-ED: 262^a; FF-Ç: 478^a*). || *tanġ I:* 1. Kalınlaştırarak ‘elek’ Argu lehçesinde. 2.

Şaşırtıcı şey. 3. Sabah. 4. Çok eskiden yapılmış, binası yıkılıp esası kalmış yapı (*DLT*: 491, 492; *KvYAS*: 247^a; *EUTS*: 223). || *tanġ* 2: Baġ, baġlamak (*DLT*: 509; *EDPT*: 514^a). || *tanġ* 3: [< Far. تنگ *tang*] 1. Kısa. 2. Sıkı, dar. 3. Kemer, kolan (*CP-ED*: 330^a; *FF-Ç*: 641^{a-b}).

patron: 1. Her hangi bir malzemeyi arasında kısırmak için kullanılan marangoz aletlerinden ‘işkence’ veya ‘mengene’nin, kıştırma işlemini yapan iki ucundan her biri ya da matkabin ucundaki duvarı dönerek deiecek kısmın oturtulduğu, sıkıştırıldığı yuva. 2. Ampul vb. şeylerin takıldığı duy (*İL*: 180^a).

[< Rus. патрѠн *patrān* < Alm. *patron* < Fr. *patron* < Lat. *Patrōnus*] 1. Koruma. 2. Şirket ve işletme sahipleri. 3. Elbise ve başka şeylerin kâğıt modeli. I. Petro (Пѣрп I Великий, 10 Haziran 1672 - 8 Şubat 1725) döneminde ‘destekleyici, hami, arka dayanak, tam yardım eden’ anlamlarında kullanılmıştır. Rusyada 1699’dan sonra kullanılmıştır (*REW*: III, 218; *L-ÇS*: 219^b; *LF-ÇL*: 1127^a).

patkaġ: 1. Cıvık çamur, bataklık. 2. Zor durum, zor şartlar (*İL*: 180^a).

[< ET. *batġak* < *batıġ* < *bat-*] 1. Bataklık, çamurlu yer. Çaġataycada *batuk* ve *batak*. *batıġ*: Nehir vb. şeylerin derin yeri (*DLT*: 160; *KvYAS*: 204^b; *EDPT*: 301^b; *SS*: 59^a; *TvETTL*: I, 218^b; *TEL*: 315^a).

T

ta: 1. Kadar. 2. Abartma (*İL: 243^a*).

[< Far. تا *tā*] 1. Dek, değin, kadar, beri. 2. Bir hareketin, bir yerin, bir şeyin, başladığı veya sona erdiği noktayı, zaman ve uzaklık bakımından abartılı bir biçimde anlatan edat. 3. Tane. 4. Eğik (*CP-ED: 271^b; FF-Ç: 506^a*). Kat (*KT: 369^a; Tsv: 1673^a*). 1. Sayı, numara. 2. Parça. 3. Gibi 4. Durum 5. Şart (*PD: I, 987^b*).

taebed: Sonuna kadar, kalıcı (*İL: 243^a*).

[< Ar. ابد *ebed* + < Far. تا *tā*] تا *tā* bak. **ta**. || ابد *ebed*: [< Ar. ابد *ebed* < ابود *ubūd* < a-b-d] 1. Ebediyen. 2. Daima, her zaman (*A-ED: 6^b; YA-ÇL: 3^a; A-TBL: 5^a*). 1. Durmak, kalmak, 2. İkametgâh. 3. Sürekli (*A-EL: I, 4*).

taam: Yemek, yiyecek (*İL: 243^a*).

[< Ar. طعام *ta'ām* < ٤-م] 1. Yemek. 2. Buğday. Deveye mal denildiği gibi *ta'ām* da buğdaya denilir. 3. İnsanın açlığını gideren yiyecek ve içeceklere denir (*UBTKM: III, 504*). 1. Gıda. 2. Yemek tadı. 3. Tatmak (*YA-ÇL: 1226^a; A-EL: V, 1854; Tsv: 1673^a*).

taet: İbadetlerini ve kulluğunu yerine getirmek (*İL: 243^a*).

[< Ar. طاعة *tā'at* < ٤-م] 1. Dinlemek, itaat etmek. 2. İsteyerek bir işi yapmak, kendi arzusuyla hareket etmek (*UBTKM: II, 634; A-ED: 623^a, 650^a; YA-ÇL: 1252^a; KT: 899^a; CP-ED: 822^a*).

tabgaç: 1. Tang devleti ve Tang sülalesi [618-907]. 2. Çin (*İL*: 243^a).

[< ET. *tabgaç* / *tavğaç*] Çin, kuzey Çin (*OY*: 169). Özellikle Çin'in doğu kısmını gösterir, kuzey Çin'de hükmetmiş (436-557) Kuzey Wei hanedanının adı (*VEWT*: 452^a). Çin kayıtlarına geçen bir Türk kabilesinin adı. Mâçin'in ⁵ adı. Burası Çin'den dört aylık yürüyüş uzaklığındadır. Aslında Çin üçe ayrılır: 1. Doğudaki Yukarı Çin, yani *tavgaç*'tır. 2. Ortadaki *Haṭay* / *Hıṭay*'dır. 3. Aşağıdaki ise *Barḥan*'dır ⁶ ve burası Kâşgar'dadır, ancak *Tavgaç* günümüzde Mâçin şeklinde, *Haṭay* / *Hıṭay* ise Çin şeklinde bilinir (*EDPT*: 438^a; *DLT*:197, 198).

tablıtka: Düğme şeklinde yuvarlak ilaç (*İL*: 243^a).

[< Fr. *tablette* < Lat. *tabula*] 1. Masacık. 2. Küçük levha. 3. Yassılatılmış hap. 4. Düz ve yassı biçimli, çiğnenecek veya yutulacak madde (*LF-ÇL*: 1513^a; *L-ÇS*: 272^a; *İ-ÇL*: 804^a; *Ss*: 597^a).

tap 1: Hayvan ya da canlıların cesedi, ölüsü (*İL*: 243^a).

[< Far. تاف *taf*] 1. Çürüme, bozulma. 2. Pis koku. 3. Buhar. 4. Alev. 5. Parlaklık (*CP-ED*: 312^a). Günümüz Uygur Türkçesinde *tap* kelimesi genelde *tapi* şeklinde kullanılır. 1. Kokmuş, pis koku. 2. Hayvanların çürümüş, kokmuş ölüsü, leşi.

tap 2: 1. Toprağı, tarlayı yumuşatırken kalan iz. 2. Bazen sayılarla beraber miktar olarak kullanılır (*İL*: 243^a).

⁵ *TEL*: 1653^a; *KT*: 1254^a.

⁶ Kâşgar civarında yüksek bir dağın üzerindeki kale. Altında altın madenleri vardır (*DLT*: 188).

[< ET. *tāb*] Yaradan veya dayaktan deride kalan iz (*DLT*: 407). 1. Yara izi, bir yara ya da darbe ile kalan iz. 2. Vücut üzerindeki izler, kırışıklıklar. 3. Nokta. 4. Yara izi. 5. Yama. Özbekçe *tāp* ‘iz, ayak izi’; Kazakça *tap* ‘leke’ (*EDPT*: 434^a; *VEWT*: 462^a).

tap 3: 1. Vakit. 2. Fırsat (*İL*: 243^b).

Kelime Kırgızcada da ‘zaman, an’ anlamında kullanılır. *Şu tapta*: Şu zamanda, şu anda (*KS*: II, 708^a).

tap 4: 1. Çıdam, sabır. 2. Dayanmak (*İL*: 243^b).

[< Far. *تاب* *tāb*] 1. Güç. 2. Sabır, dayanmak (*FF-Ç*: 509^a). 1. Kuvvet, mecal, takat. 2. Parlayan (*KT*: 369^a). 1. Sıcaklık. 2. Yakmak. 3. Nur, parlaklık. 4. Kuvvet, güç. 5. Eğri. 6. Kızmak, kızdırmak (*CP-ED*: 271^b).

tap 5: 1. İsteddiği, arzu ettiği şeyi elde etmek. 2. Çalışarak sahip olmak. 3. Makul hesaplamak, makul görmek. 4. Bazen isimlerle birlikte geldiğinde ismi fiil haline getirir (*İL*: 244^b).

[< ET. *tap-*] Bulmak, elde etmek (*DLT*: 233; *NSvÇT*: 1006; *EDPT*: 435^b; *VEWT*: 462^b; *A-TS*: 168^b; *Tsv*: 1698^a). || < ET. *tap-* : 1. Hizmet etmek. 2. Kulluk etmek. 3. İbadet etmek. *Kul Tenn̄grike tapdı*: kul yüce Tanrı’ya kulluk etti; *ol xānka tapdı*: O, hana hizmet etti (*DLT*: 233; *EDPT*: 435^a; *VEWT*: 462^b).

tap 6: ‘Yeter’. Örnek: *bu aş maṅga tap* bu yemek bana yeter. *Tap boldı* kâfi geldi (*DLT*: 139). 1. Memnuniyet. 2. Dilek. 3. Yeterli, yeterlilik (*EDPT*: 434^a). Arzu, istek (*VEWT*: 462^a; *EUTS*: 224).

tapa: 1. Bir kimsenin yaptığı iş ve söylediği söz. 2. Hoş karşılamamak. 3. İtiraz edip tepki göstermek, razı olmamak (*İL: 243^b*).

[< ET. *tap-*⁷] 1. -a karşı, yönelik, -a doğru. 2. Beğenmemek, hoşlanmamak (*EDPT: 435^b*). *tapa*: -a doğru, -a karşı. *taplama-*: tasvip etmemek, hoş karşılamamak, beğenmemek (*Oy: 170; EUTS: 224*). *tapa* ilâ (-A) yerini tutar. *Meniñg tapa keldi*: O bana geldi. *taparu* şeklinde de görülüyor; *tapala-* birinin kabahatini yüzüne vurmak, ayıplamak ve başına gelenlere sevinmek, *ol anı tapaladı*: O, onun kabahatini yüzüne vurdu, ayıpladı (*DLT: 441, 193, 479*).

tapan: 1. Ayağın alt kısmı, taban. 2. Ayağın alt arka kısmı, topuk. 3. Ayakkabının alt bölümü. 4. Üzenginin ayağın altıyla basılan kısmı. 5. Makasın alttaki kısmı. 6. Giyim dikme makinesinin kumaşı basılı tutan parçası. 7. İskambil kâğıtlarından simgesi kalp biçiminde olanı, kupa (*İL: 243^b*). [< ET. *tapan* < *taban*] 1. Ayak tabanı. 2. Bir çeşit bitki, nebatat. 3 *daban*, dağ geçidi (*EDPT: 441^b; EUTS: 224; NSVÇT: 1003; Tsv: 1674^b*). *taban*: devenin tabanı. (*DLT: 172*). Ayağın altı, özellikle deve ve ayı gibi hayvanların ayakaltı, Moğolca *tabag / tabagay*, ayak tabanı, pençe, el ayası. *toban, tuban*: avuç, avuç içi (*VEWT: 462^b; SS: 596^b*). || *tapan*: tarlaya atılan tohumu örtmek için kullanılan ağaç sürgü. Ağızlarda *tapanlamak* ve *tapan çekmek*, yeni ekilen tarlanın tohumunu kapatmak için sürgü çekmek biçiminde

⁷ tap-: Bulmak, elde etmek (*DLT: 233; NSVÇT: 1006; EDPT: 435^b; VEWT: 462^b; A-TS: 168^b*).

kullanılır. Türkçe *taban* sözünün yan biçimi olduğu anlaşılıyor, ancak Ermeniceden alındığını belirtenler de bulunmaktadır (*TDES*: 394^a).

tapança: Tek elle sıkılan, yanda taşınan ateşli silah (*İL*: 244^a).

[< Far. طپانچه *ṭapānça*] 1. Tabanca. 2. Tokat, şaplak. 3. Kutu. 4. Dalga (*FF-Ç*: 529^b; *VEWT*: 462^b; *CP-ED*: 810^a, 808^b, 281^b; *TEL*: 1231^b; *Tsv*: 1674^b). Ayrıca bak. *TDES*: 391^a; *SS*: 596^b.

C

ca 1: 1. Yalan. 2. Sahte. 3. İnanılmaz (*İL: 365^a*).

[< Çin. 假 *jiǎ*] 1. Sahte, gerçek dışı. 2. Taklit etmek. 3. Atanma. 4. Eğer, durumunda. 5. Ödünç. 6. Sürmek (*C-ED: 141; EÇES: 171^b*). Çin-Tibet dillerinden Tibet yazı dilinde: Borç, ödünç almak. Farklı dönemlerde okunuşu farklı: Ming 明 döneminin (1368-1644) başlarında *kja*; Yuan 元 döneminde (1270-1368) *gya*; Kuzey Batı Çin'de (400) *kä*. 1. Batı Zhou 周 döneminde (MÖ 1050-770) ve Çin'deki ilk şiir derlemesinde ⁸ (MÖ 1050-600) sahte, aldatıcı anlamında. 2. Savaşçı beylikler 战国 döneminde (MÖ 481-221) taklit yapmak, benzetmek anlamında. 3. Han 汉 döneminde (MÖ 206-220) ödünç almak, borç anlamında (*EDOC: 301*).

ca 2: 'Olmak, yapmak' fiiliyle beraber kullanılır ve 'yerleşmek, yerleştirmek' gibi manalarını verir (*İL: 365^a*).

[< Far. جاي / جا *cā / cāy*] 1. Yer. 2. Başkasının yerine. 3. Oda. 4. Zaman (*CP-ED: 348^a*). 1. Yer, bulunduğu yer, mekân. 2. Konut, yatak. 3. Orun, rütbe. 4. Zaman, fırsat. 5. Yerine. 6. Gerekçesiyle, göre. 7. Yara izi. 8. İşaretlenmiş (*FF-Ç: 680^a; TEL: 632^b; KT: 463^a; Tsv: 475^a*).

ca 3: 1. Çatı. 2. Ahşap çatı (*İL: 365^a*).

[< Çin. 架 *jià* < 格 *gē* < 格 *gē*] 1. Çin-Tibet dillerinden Burmaca'da *kāk*, *kak*: Çata, bir ağacın dalı, çatalı.

⁸ Çin tarihinin bilinen ilk şiir derlemesinde (《诗经》 *shijing*) 305 şiir bulunmaktadır. Bu şiirler MÖ yaklaşık 1050-600 tarihlerine aittir (<http://baike.baidu.com/view/4976.htm>. 2015. 06. 21).

Burmanca yazı dilinde ∂ - k^h ak çatallanma, çatallanmış, ayrılık, ayrılmak. 2. Çin'in Kuzey ve Güney Hanedanlar döneminde (420-589) ağaç dalı. Bu kelimenin tarihi daha eski olmalı, çünkü 'ahşap, dal' anlamında Zhou 周 (MÖ 1046-256)⁹ metinlerinde görülmektedir. 3. Elbise rafı (EDOC: 253, 254, 301). 1. Çerçeve, çerçeveli şeyler. 2. Sergi yeri. 3. Raf (C-ED: 140).

cabduḫ: 1. Bir işi yapmakta veya sonuçlandırmakta gücünden yararlanan nesne. 2. Kişinin kendisini veya bir mekânı süslerken kullandığı nesne ya da aletler, bezek. 3. At ya da diğer hayvanlara giydirilen teçhizatların hepsi. 4. Hazırlık (İL: 365^a).

[< Moğ. *cabdu-*] 1. Boş zamanı olmak veya boş zaman bulmak. 2. Zamanında olmak. 3. Bir şeyi yapmak üzere olmak. 4. Hazırlanmak. 5. Önüne geçmek, önce davranmak. 6. Bir şeyi doğru ve tam zamanında yapmak. 7. Teşebbüs etmek, niyetlenmek, yanaşmak, yaklaşmak (M-TS: II, 1574^a; VEW: 122^a).

capa: 1. Cismanî ve ruhî azap. 2. Eziyet. 3. Büyük sıkıntı (İL: 365^b).

[< Ar. الجفاء *el-cafā'* < c-f-'] Vefanın tersi olup uzak kalmak anlamındadır. Uzak kalınarak duyulan ruhi ıztıraptır. 1. Kapıyı kapamak. 2. Hayvanı aç bırakarak aciz, biçare, yorgun hale getirmek. 3. Bir nesneyi elden bırakmak. 4. (Yemek pişerken tencereden taşan) Köpük

⁹ Çin tarihinde Zhou 周 dönemi ikiye ayrılmaktadır: Batı Zhou 西周: MÖ 1046 - MÖ 770. Doğu Zhou 东周: MÖ 770 - MÖ 256 (<http://baike.baidu.com/subview/6573/5070499.htm>, 2015.06.21).

(*UBTKM*: I, 11). 1. Acımasızlık, zulüm, baskı, kabalık. 2. Aç bırakıp yormak (*A-ED*: 237^a; *YA-ÇL*: 283^a).

capakeş: 1. Eziyet çeken, azap ve sıkıntıda kalan. 2. *mec.* Ter döküp çalışan. 3. *mec.* Çalışmayı seven, çalışkan (*İL*: 365^b). [*<* Ar. جفأ *cafā'* + *<* Far. كش *keş*] İşkenceye uğrayan, mazlum, baskı altında ezilen (*CP-ED*: 365^a; *FF-Ç*: 716^a). || كش *keş*: [*<* Far. كش *keş*] 1. Çekmek. 2. Sürmek, sürülen. 3. Direkler. 4. Sürme pencere (*FF-Ç*: 1875^b). 1. Çekmek, çekerek. 2. Taşıyıcı, taşıyan. 3. Çekmece (*CP-ED*: 1030^b).

capsa: Çatlak, yarık (*İL*: 365^b).

[*<* Moğ. *cabsar*] 1. Yarık, çatlak, aralık. 2. Boşluk, delik, ara, fasıla. 3. Durma (*M-TS*: II, 1575^b).

cada: 1. Ot ve çim doğramak için kullanılan demir bıçak. 2. Saman kesme aleti (*İL*: 365^b).

[*<* Çin. 铡刀 *zhá'daō* < 鐮 *cha*] Hayvan yemi, saman, ot, kağıt, saç .vb. Şeyleri kesmek için kullanılan alet (*C-ED*: 17). || 刀 *daō*: [*<* Çin. 刀 *daō*] 1. Bir çeşit silah. 2. Bıçak ve bıçak şeklindeki metal para. 3. *mec.* Küçük gemi, kayık: 誰謂河廣曾不容刀: 誰說黃河寬又寬、竟難容下小木船 *Kim diyor sarı nehir geniş ve büyük diye? Aslında zor alır küçük bir kayık* (*EÇES*: 65^b, 66^a). 1. Bıçak. 2. Kılıç. 3. Küçük kayık (*C-ED*: 1336). Doğu Han (ikinci han) 东汉 döneminde (25-220) *tâu* ve *tau* diye okunmuş ‘bıçak, kılıç’ anlamında. Bu kelimenin Vietnam dilindeki ‘kısa bıçak’ anlamındaki bir kelimedenden geldiği düşünülmektedir (*EDOC*: 207).

cadu: 1. Sihir yapmak. 2. Kendine bağlamak amacıyla edilen dua ve yapılan işler (*İL*: 365^b).

[< Far. جادو *cādū*] 1. Sihir, hokkabazlık. 2. Göz ve kaş. 3. Büyücü, sihirbaz (*CP-ED*: 349^a; *FF-Ç*: 684^a; *TSV*: 475^b).

caduger: 1. Büyü yapan kadın. 2. Sihirbaz. 3. Hilekâr, aldatan (*İL*: 366^a).

[< Far. جادوگر *cādūger*] bak. **cadu**. || *ger*: < Far. گر *ger*
Kelimelerin sonunda gelip her hangi bir meslek sahibini gösterir (*FF-Ç*: 1961^a; *CP-ED*: 1076^b; *TSV*: 475^b).

cadihere: Ağaç doğrarken kullanılan bir çeşit testere (*İL*: 366^a).

[< Moğ. *cada* + < Far. اره *arra*] *cada*: [< Moğ. *cada*] 1. Parçalı. 2. Bölük pörçük. 3. Ayrı, uzak. 4. Ayrı ayrı (*M-TS*: II, 1578^a). || اره *arra*: [< Far. اره *arra*] 1. Testere, bıçkı. 2. Testere ile kesmek (*CP-ED*: 40^a; *FF-Ç*: 91^b).

cadara bak. **cadihere**.

Ç

çap 1: Üst ve alt dudağın birbirine yapışıp ayrılmasından ve çamurda yürürken çıkan ses veya bu sese benzeyen diğer sesler (*İL: 394^a*).

[< ET. *çap çap*] Kamçı vurulurken çıkan ses veya dudak şapırtısı (*DLT: 139; EDPT: 392^a*).

çap- 2: Suda yüzmek: *Er suwda çapdı*: Er suda yüzdü (*DLT: 233, 275; EDPT: 394^a*).

çap- 3: 1. Her hangi bir yöne doğru hızlıca hareket etmek. 2. Koşmak. 3. At koşturmak (*İL: 396^a*).

[< ET. *çap- 3*] 1. Vurmak. 2. Atı hafifçe vurarak koşturmak. 3. Koşmak, ivmek (*TvETTL: I, 406^b; EDPT: 394^a; VEWT: 99^a; DLT: 233, 275; Tsv: 513^b*). Seğirtmek (*NSvÇT: 921*).

çap- 4: 1. Kesici aletlerle kesmek, parçalamak. 2. Kazmak, oymak (*İL: 396^a*).

[< ET. *çap- 4*] 1. Uygur lehçesinde birinin boynunu vurmak. 2. Baş kesmek (*DLT: 233; EDPT: 394^a; VEWT: 99^a; NSvÇT: 921*).

çap- 5: 1. İnsan, hayvan veya eşyaların her hangi bir yerine yapışkan, sıvı bir madde sürmek. 2. Yapıştırmak (*İL: 396^a*).

[< ET. *çap- 5*] Saf çamurla sıvamak (*DLT: 233*). Sıvamak (*EDPT: 394^a; VEWT: 99^a*).

çapak: 1. Çapak. 2. Pasaklı, dağınık. 3. Bulanık, belirsiz (*İL: 394^a*).

[< ET. *çelpek*] Gözün kiri, göz pınarından çıkan akıntı (DLT: 208; VEWT: 99^b; TvETTL: I, 407^a; EDPT: 418^a; TSV: 513^a). || < ET. *çalpak* < *çalpa-*: 1. Pislik ve kir 2. Karışık, bulanık (DLT: 205; EDPT: 418^a).

çapan: Gömleğin üstüne giyilen ceket, palto gibi elbiselerin genel adı (İL: 394^a).

[< ET. *çap+an*] Eski, yamalı kaftan, hırka (NSvÇT: 921; TMEN: III, 47). Ceket, önü kavuşmayan kaba üst giysisi (TvETTL: I, 407^a; VEWT: 99^b).

çapavul: Düşman ordusuna habersiz ve ânî baskın yapan askerler (İL: 394^b).

[< ET. *çap-* + Moğ. *-avul*] 1. Baskın, birden saldırmak. 2. Düşman arazisini talan eden akıncı (TMEN: III, 48; TvETTL: I, 407^b; Ss: 103^b).

çaptikeş: Laf dinlemeyen, yaramaz, her şeye karışan, itaatsiz. Genelde çocuklar için kullanılır (İL: 395^a).

[< ET. *çap-* *ti / ti* + *keş*] Çok koşan yerinde durmayan (TvETTL: 406^b; EDPT: 394^a; VEWT: 99^a; CP-ED: 1030^b).

çapras: Çapraz (İL: 395^a).

[< Far. *چاپ راست* *çāp-rāst*] 1. Soldan sağa veya tam tersine dönmek. 2. Rozet. 3. Düğme (CP-ED: 388^a). 1. Sallamak, sağa sola sallamak. 2. Prensipsiz (FF-Ç: 765^a). 1. Enine geçerek; birbiriyle eğik olarak kesişen (hatlar). 2. Soldan sağa ve sağdan sola dönmek (TvETTL: I, 429^b; TDES: 80^a; TSV: 513^b). || *چاپ* *çāp*: [< Far. *چاپ* *çāp*] 1. Sol 2. Uyumsuz (CP-ED: 387^b; FF-Ç: 763^a). || *راست* *rāst*: [< Far. *راست* *rāst*] 1.

Doğru, düzgün. 2. Tesadüf. 3. Sağ (*FF-Ç*: 1129^a; *CP-ED*: 562^b).

çapķun: 1. Kar ve yağmur karışık güçlü fırtına. 2. Şiddetli. 3. Dalga. 4. Katliam (*İL*: 395^b).

[< ET. *çap*-¹⁰ *ğın*] 1. Güvenliği sağlamak, nöbet tutmak, düşmanın ânî baskınlarına karşı uyanık olmak gibi amaçlarla dolaştırılan piyade ve süvari askerinin ardından yardım yoluyla gönderilen bir miktar ilave asker. 2. Cenkten evvel çarha cengini edenler, çarhacılar. 3. Akıncılar. 4. Rüzgâr, yağmur ve kar (*NSvÇT*: 921). 1. Düşmana şaşırtıcı hızla saldırmak. 2. Hızlı koşan at (*TMEN*: III, 13; *TvETTL*: I, 407^b; *Tsv*: 513^b; *Ss*: 103^b).

çat: 1. İki ayağın arası. 2. İki yol ve hattın kesiştiği ya da ayrıldığı yer (*İL*: 396^a).

[< ET. *çat*] 1. Nehirde bir kolun ayrılması. 2. İki çizginin kesiştiği nokta (*VEWT*: 101^a). 1. İki derenin birleştiği yer. 2. Yolun ikiye ayrıldığı yer (*TvETTL*: I, 413^a). 1. (İç taraftan) bacakların birleştiği yer. 2. Adım. 3. Dağın bir kısmı (*KS*: I, 255^a). || *çat* 1: Sert bir şeyin kırılırken veya vurulurken çıkardığı ses (*TvETTL*: I, 412^b; *EDPT*: 401^b; *Ss*: 105^b). || *çât* 2: Oğuzca kuyu (*DLT*: 407). Kuyu, Soğdca *ç't* kelimesiyle aynı anlamda (*EDPT*: 401^b). || *çat*- 3: Oğuz lehçesinde (oğlağı kuzuya) katmak (*DLT*: 324). 1. Bir araya getirmek, birbirine dayamak. 2. İstiflemek, birbirine tutturmak, birbirine kavuşturup bağlamak. 3. Yüz adalelerini kasmakla yüzüne öfkeli bir ifade vermek. 4. Hücum etmek, sataşmak (*TvETTL*: I, 413^b; *EDPT*: 402^a; *VEWT*: 101^a).

¹⁰ *EDPT*: 394^a.

çatak: 1. Bir iş ya da hareket dolayısıyla ortaya çıkan sıkıntı, kötü sonuç. 2. Problem. 3. Yanlış yapılan ya da doğru olmayan. 4. Her hangi bir sebeple ortaya çıkan kavga, macera. 5. Noksan, eksiklik. 6. *mec.* Hasta (*İL: 396^a*). 1. Ağaç gövdesinden ayrılıp çıkan dal, budak. 2. Bir salkım üzümün parçaları (*İL: 396^b*).

[< ET. *çatuk* < *çat- uk*] Şeyleri katan, birleştiren. Kelime *çatak* şeklinde yaygındır, bundan başka *çatık*, *çıtak*, *çıtık*, *çıtuk* şekilleri de gözükmektedir (*EDPT: 402^b*; *Tsv: 515^b*). Çatak: 1. Karışık. 2. Kavgacı. 3. Ağaç dallarının veya ırmak ve çayların ikiye ayrıldığı yer (*TMEN: III, 54*). 1. İki dere veya iki yolun birleştiği yer. 2. Su akıntılı yerler, dağlarda derin dereler. 4. Çukur (*TvETTL: I, 413^b*).

çatkal: 1. Boyu kısa, top top olup dal budak salıp büyüyen ağaç. Baldırlı bir çeşit nebat. 2. Turfan şehrinde bir kasaba adı (*İL: 396^b*).

[< ET. *çat- 3 + ğan¹¹*] Kelimenin kökeni kesin olarak belli değildir. Kelimenin sonundaki /n/ sesinin /l/ sesiye değişebileceği düşünülmektedir. *Dîvânu Lugâti Türk*'te /n/ ve /l/ değişmesi vardır¹²: *yal-*, *yan-*, *yepgin*, *yepgil* vb. Çatқан: 1. Çalılık, fundalık 2. Diken (*Yu: 72^b*).

çaç: 1. Saç. 2. Koyun, inek gibi hayvanların omurgasına yerleşen sinir (*İL: 397^a*).

¹¹ OTF: I, 382.

¹² Akartürk KARAHAN: *Dîvânu Lugâti 't-Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*: Ankara 2013, 657 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 1078.

[< ET. *saç*] Saç. (*EDPT*: 794^a; *DLT*: 140; *VEWT*: 391^b). || < ET. *sāç*: Demir saç, tava (*DLT*: 140; *VEWT*: 391^b; *EDPT*: 794^a). || < ET. *saç*:- 1. Su vb. mâî akıcı şeyleri serpmek. 2. Dağıtmak (*DLT*: 234; *VEWT*: 392^a; *EDPT*: 794^b).

H

ħa / ħar: 1. İnşaat yerlerinde ev yapma ve başka maksatlar için hazırlanan uzun ağaç. 2. Çatının ana direği. Bu direğin üzerine her iki duvardan gelen küçük direklerin uçları dayalıdır. 3. Diken (*İL*: 449^a, 451^a).
[< Far. خار *ħār*] 1. Arpa sapı. 2. Kazık. 3. Diken. 4. Kuyumcu terazisinin dili. 5. Çizmeye yarayan alet (*FF-Ç*: 870^b; *CP-ED*: 437^a; *TSV*: 882^b).

ħapa: 1. Kalbi kırılmak, incinmek. 2. Sinirlenen (*İL*: 449^a).
[< Far. خفه *ħafa*] 1. Boğulma, bunalma. 2. Hapşırarak, öksürük (*CP-ED*: 469^a, 447^{a-b}). 1. Canı sıkılmak, bunalmak. 2. Nefes alamamak (*FF-Ç*: 925^a, 891^a).

ħapan: 1. İç kısmına buğday, mısır gibi aşlık ve başka şeyleri doldurmak için kullanılan dörtgen şeklinde ağaç kutu. 2. Küçük dolap. 3. Tartının eşya koyulan tabağı. 4. Mecazi anlamda 'büyük' (*İL*: 449^a).
[< ET. *kāb+an*] 1. Su taşınan tulum. 2. Rahimdeki bebeği kaplayan zar. O zar çocukla beraber doğarsa o çocuk mübarek sayılır, ona *kāplıg ogul* adı verilir. 3. Yakın (insanların yakın olması): “*Ol meniñg birle uya kāp ol denir* (= O, benimle sanki bir kaptan doğmuş gibi yakındır demektir)” (*DLT*: 407). 1. Deriden yapılan su tulumu. 2. Torba, çuval, dağarcık. 3. Gemi. 4. Kılıf, tabaka. 5. Ağaç kabuğu (*EDPT*: 578^b; *VEWT*: 233^a; *TMEN*: III, 366).

ħata: 1. Doğru olmayan, yanlış. 2. Dayanaksız, hakikate uygun olmayan (*İL*: 449^a).

[< Ar. خطاء *ḥaṭā'* < ḥ-ṭ-'] 1. Yanlış 2. Günah, suç (*A-TBL*: 472^a; *A-EL*: II, 761; *YA-ÇL*: 532^b; *A-ED*: 329^a; *Tsv*: 888^b). 1. Yanlış. 2. Sevabın zıttı anlamındadır (*UBTKM*: I, 18).

ḥatire: 1. Bir kimse ya da şeyler hakkındaki hadiseleri akılda tutmak 2. Hafıza, zihin, akıl 3. Bir kimsenin yaşadıkları geçmiş ve sergüzeşti. 4. Hatırlamaya ve yâd edilmeye vesile olan şey. 5. Çok önemli sayılan şeylerin yazıldığı defter. 6. Saygı, hürmet (*İL*: 449^b).

[< Ar. خطر *ḥaṭr* < ḥ-ṭ-r] 1. Aklına gelmek, zihnine doğmak 2. Düşünce, haysiyet (*A-ED*: 329^a; *A-EL*: II, 764; *A-TBL*: 472^b; *YA-ÇL*: 534^a; *Tsv*: 889^a). Bir nesneyi aklına, hatırasına getirmek anlamındadır (*UBTKM*: I, 843).

ḥatime: 1. Bir şeyin sonu ve tamamlanması 2. Makale ya da eserlerin hülasa kısmı 3. Kadın adı (*İL*: 450^b).

[< Ar. خاتمة *ḥātima* < ḥ-t-m] 1. Mühür, damga. 2. Son, her şeyin sonucu. 3. Kafa çukuru. 4. Atın ayağındaki küçükük, beyaz kıllar (*UBTKM*: III, 437; *A-ED*: 308^b; *A-TBL*: 441^a; *YA-ÇL*: 487^a; *A-EL*: II, 703; *Tsv*: 891^b)

ḥada: 1. Düz ve yüksek büyüyen ağaç dalının budaklarını kestikten sonra kalan kısmı. 2. Uzun dal. 3. Dik, yüksek. 4. İnsan cesedini toprağa gömdükten sonra baş tarafına yerleştirilen ya da dikilen, ağaç gövdesinden keserek çıkartılan dal (*İL*: 450^b).

[< Far. خاده *ḥāda*] 1. Düz bir dal. 2. Süpürge sopası. 3. Kürek. 4. Darağacı (*CP-ED*: 437^a; *FF-Ç*: 870^a).

ḥadak: Tibetlerin ve bir kısım Moğolların dini âdetinde değerli misafirleri karşılarken ya da saygı gösterirken hediye

edilen dar uzun kumaş. Bu kumaş genelde beyaz, sarı ya da mavi renklerde olabilir (*İL*: 450^b).

[< Moğ. *hadag*] Resmi ortamlarda saygı göstergesi olarak veya özel bir olayın anısına sunulan, dar ve uzun, ipek veya başka cins kumaş (*M-TS*: II, 1391^a).

ħar 1: 1. Değersiz, itibarsız. 2. Aşağı görmek (*İL*: 451^a, 466^a).

[< Far. خور *ħur*] 1. Küçümsenen, âdi, aşağılık, alçak. 2. Layık, değer. 3. Güneş, parlaklık. 4. Hayat için yeterli gıda. 5. Bir melek adı. 6. Bukalemun (*CP-ED*: 483^a; *FF-Ç*: 941^a).

ħar 2: 1. Uyurken ağız boşluğundan çıkan ses. 2. At, sığır, koyun vb. hayvanları keserken gırtlığından çıkan ses, hırıltı (*İL*: 451^a, 466^a).

Kelimenin hangi dilden olduğu bilinmiyor. = [< Ar. خریر *ħarīr*] 1. Horlamak. 2. Su çağıldamak. 3. Dalgalanma (*A-ED*: 321^b; *A-TBL*: 449^a; *A-EL*: II, 715; *YA-ÇL*: 500^b).

ħarab: 1. Yıkılmış ya da yıkılmaya yüz tutmuş yapı. 2. Maddi, manevi yönlerden yıkıma uğramış kişi (*İL*: 451^a).

[< Ar. خراب *ħarāb* < ħ-r-b] 1. Yıkılmış, bozulmuş. 2. Delmek, delinmiş (*A-EL*: II, 715; *YA-ÇL*: 496^a; *A-TBL*: 447^a; *TSV*: 882^b). ‘Viran’ anlamındadır (*UBTKM*: I, 117). 1. Yıkılan. 2. Perişan. 3. Terk edilmiş, metruk (*A-ED*: 317^a).

ħaraktır: 1. Bir kimsenin kendisinde görülen, adet haline gelen duygulanma ve davranış biçiminin hepsi. 2. Bir bireyin kendine özgü yapısı, onu başkalardan ayıran esas belirti ve özellik. 3. Bir edebi eserde duygu, tutku ve düşünce yönlerinden ele alınan kimse (*İL*: 451^b).

[< Rus. характер *kharakter* < Lat. *character* < Yun. χαρακτήρ *kharakhtēr*] 1. Huy, kişilik. 2. Görev, vazife. 3. Unvan. Yunanca χαρακτήρ *kharakhtēr* 1. Metale kazılmış damga, mühür. 2. Eskiden metal paraları yapan kimse < χαράσσω *chrāssō* ‘oymak, hak ketmek’. Latince *character* demiri ateşte iyice kızdırdıktan sonra hayvan veya herhangi bir şeyin üzerine yakarak veya çizerek iz bırakmak (*REW*: IV, 223; *GEW*: 1073; *L-ÇS*: 40^b; *Ss*: 300^b).

hapaş: Bir kimseyi sırtlayıp kaldırmak, taşımak (*İL*: 1073^a).

Bu kelimenin Farsça *hā* ve *pušt* kelimelerinin birleşmesinden oluştuğunu düşünmekteyiz. خاپشت *hāpušt*: < Far. خا *hā*: ‘Omuz’ (*CP-ED*: 436^a). || < Far. پشت *pušt*: ‘Sırt, dışarı, direk’ (*CP-ED*: 251^a).

hacet: 1. İhtiyaç. 2. İnsanın büyük veya küçük abdesti (*İL*: 1073^b).

[< Far. حاجت *hācat* < Ar. حاجة *hācaʿ* ḥ-v-c] 1. Arzu, istek, dilek, dileyiş. 2. Gerekli her şey, nesne (*A-TBL*: 420^a; *A-ED*: 257^a; *A-EL*: II, 663; *YA-ÇL*: 459^b; *TSV*: 808^b; *FF-Ç*: 808^b).

hacip: 1. Kapıcı, güvenlik. 2. Sarayın kâtibi (*İL*: 1074^a).

[< Ar. حاجب *hācib* ḥ-c-b] 1. Kralın sözcüsü. 2. Saray bekçisi, kapıcı başı. 3. Görevli. 4. Bilen, bilici. 5. Yan, kenar (*A-ED*: 257^a; *A-EL*: II, 515; *YA-ÇL*: 345^a; *TSV*: 809^a).

hadise: 1. Tabiat ve içtimai hayatta gerçekleşen değişiklik. 2. Vak‘a. (*İL*: 1074^a).

[< Ar. حادثة *hādīsaʿ* ḥ-d-ṣ] 1. İlk kez ya da en yakın tarihte meydana gelen. 2. Vaka. 3. Gelen, düşen. 4. Olay (*A-ED*: 257^b; *A-EL*: II, 528, 529; *YA-ÇL*: 353^b; *TSV*: 811^a).

har: Ayıp, namus (İL: 1074^a).

[< Ar. عار ‘ār ‘-y-r] Ayıp, utanç, utanma duygusu (VEWT: 155^a; A-TBL: III, 525^a; A-ED: 660^a; YA-ÇL: 1423^a).

harağ: İçki (İL: 1074^b).

[< Ar. عرق ‘arağ ‘-r-ğ] 1. Ter. 2. Rutubet, vs. de meydana gelen ıslaklık. 3. Kuru üzüm, hurma pekmezi. 4. Hurma lifleri ve yapraklarından yapılan zembil, hasır. 5. Terden meydana gelen fena kütü koku. 6. Dağın kenarı, yakın yöresi. 7. Devenin yavrusu. 8. Rakı (veya onun bir cinsi). 9. Sıra, tabur, bölük (YA-ÇL: 1319^a; A-TBL: III, 344^b; UBTKM: III, 20; A-ED: 688^a).

haram: 1. Din kurallarına aykırı olan, helal olmayan. 2. Yasak. 3. *mec.* İhtiyaç olmayan, gereksiz (İL: 1075^a).

[< Ar. حرام *ḥarām*] 1. Şer’an yasak. 2. Mukaddes. 3. Dince yapılması yasak olan, suç, günah (A-ED: 270^a; YA-ÇL: 379^b; A-TBL: III, 364^a; TSV: 822^b). 1. Yasak. 2. Mekke, Medine’de özel isim olarak kullanılır (UBTKM: III, 20).

harpa: 1. Ramazan ya da bayramdan bir önceki gün. 2. Bir vak’a ya da hadiseden önceki vakit (İL: 1075^b).

[< Ar. يوم عرفة *yaum ‘arafa*] 1. Zilhicce ayının dokuzuncu günü, hacıların Arafat ta bulunmaları gereken gün, toplandıkları gün. 2. Bayramdan evvelki gün. || < Ar. عرفة ‘arafa: Mekke’nin yakınındaki Arafat Dağı (Mekke’nin 16 km. Doğusundaki dağ) hacılar kurban bayramı arifesinde o dağda toplanır (UBTKM: II, 809; A-TBL: III, 341^a; A-ED: 687^b; YA-ÇL: 1317^a).

harduğ: 1. Yorgunluk. 2. Ara vermek, istirahat etmek (*İL*: 1075^b).

[< ET. *ār-*] Yorulmak, bitkinlik (*DLT*: 89; *TDBUÜ*: 172; *EDPT*: 193^a; *VEWT*: 22^a; *TvETTL*: I, 113^b).

harva: Bir ve birden fazla tekerlekli, at, inek, eşek vb. hayvanların çektiği ya da insan gücüyle hareket eden basit bir çeşit araba (*İL*: 1076^a).

[< Ar. عرادة '*arrāda* / عرب '*araba*] Kelimenin etimolojisi için birçok teklifler var. Kelimenin başındaki *h* sonradan oluşmuştur. Mesele henüz halledilmemiştir. Kelimenin etimolojisi için ortaya koyulan teklifler esas olarak şunlardır: 1. CLAUSON (*SAN*: 36^v. 6) da arabanın Arapça عرادة '*arrāda* (*A-TBL*: III, 323^b; *YA-ÇL*: 1308^b) nın bozulmuş bir biçimi olduğunu bildirmiştir. CLAUSON etimolojik sözlüğünde *kaŋglı* (*EDPT*: 638^a) maddesinde, araba < '*arrāda* olduğunu tekrarlamıştır. 2. DOERFER (*TMEN*: II, 19) CLAUSON'un *araba* kelimesi Arapça '*arrāda*'dan geldiği yolundaki açıklamasına karşı çıkmıştır. Özetle DOERFER arabanın kökeninin bilinmediğini ortaya koymuştur, ancak son olarak Türkçe araba kelimesinin Arapça عرب '*araba* (*A-TBL*: III, 319^b; *YA-ÇL*: 1306^b)'dan geldiğini yazmıştır. Türkmençe *araba*; Kırgızca *araba*; Kazakça *arba*; Özbekçe *arava*; Çuvaşça *urapa* (*TDES*: 14^a). Ayrıca bak. *Ss*: 32^b.

hazir: 1. Bir işi yapmaya hazır olan. 2. Mevcut, var. 3. Konuşmanın devam ettiği vakit içersinde, anında. 4. Konuşmanın devam ettiği vakitten az önce ya da az sonra. 5. Günümüzde, bu günlerde (*İL*: 1076^b).

[< Ar. حاضر *ḥādir* ḥ-d-r] 1. (Bir yerde) Mevcut, hazır olan.
2. Göz önünde. 3. Şimdiki zaman. 4. Hazır bulundurmak,
hazırlanmak (*A-ED*: 258^b; *A-TBL*: I, 390^a; *YA-ÇL*: 407^a; *TSV*:
834^b).

hasa: Yol yürümede kullanılan değnek, asa (*İL*: 1077^a).

[< Ar. عصا *'aṣā* '-ṣ-v] 1. Değnek, sopa. 2. Birleşme
toplanma (*A-EL*: V, 2068; *A-TBL*: III, 397^a; *YA-ÇL*: 1343^a).

D

dap: Def, maruf çalgı (*İL*: 482^a).

[< Far. دف *daf* < Ar. دف *daff, duff*] 1. Tef, el davulu, dümbelek. 2. Yan, her şeyin yanı, yanın yüzü (*CP-ED*: 528^b; *FF-Ç*: 1042^a; *A-TBL*: 567^a; *A-ED*: 365^b; *A-EL*: III, 888).

dapenci: Bir çeşit kavurma. Bu kavurma büyük kesilmiş tavuk eti, patates ve baharatlardan yapılıyor (*İL*: 482^a).

[< Çin. 大盘鸡 *da`pan' jī*] Kelime üç kelimenin birleşmesinden müteşekkildir. 大 *da, dai*: 1. Büyük, geniş. 2. Boyut ve yaş olarak küçüğün tersi. 3. Pek, çok (*C-ED*: 1294; *EÇES*: 62^b). Çinin farklı dönemlerinde kelimenin okunuşu farklıdır. Kelimenin en eski okunuşu *dās / lāts*. Han 汉 döneminde (MÖ 206-220) bazı metinlerde *da^c* okunduğu görülür. Yuan 元 (Moğol) döneminde (1270-1368) *taɣ*, Sui-Tang 隋唐 döneminde (581-907) *da^c, dai^c* okunmuştur, sonradan esas alına günümüzdeki okunuşu *da, dai* (*EDOC*: 202). || 盘 *pan' < 盤 pan:* 1. Tabak. 2. Tepsi. 3. Dönüş, dönmek. 4. Tekerlek. 5. İncelemek (*C-ED*: 1057; *EÇES*: 268^a). bak. 般 *pan' (EDOC*: 409). || 鸡 *jī < 鷄 jī, 雞 jī:* 1. Kümes hayvanları. 2. Horoz. Horoz beş çeşit özelliğiyle bilinir: 1. Görünüşü üniformasını giymiş bir askere gibidir. 2. Cesurdur, mücadeleden asla çekinmez. 3. Bulduğu yiyecekleri başka tavuk ve civcivlerle paylaşır. 4. Duyurma, bildirme özelliğiyle bilinir. 5. Görevine sadıktır (*C-ED*: 92). || 雞 *jī:* Kelimenin en eski okunuşu *kê*. Doğu Han (ikinci han) 东汉 döneminde (25-220) *ke*. Yuan 元

(Moğol) döneminde (1270-1368) *gyi*, okunmuştur (*EDOC*: 292).

dat: Nemli havanın oksitlenmesinden demir, mis (bakır) vb. metallerin üzerinde oluşan pas (*İL*: 482^b).

[< ET. *tat*] Kılıç vb. üzerinde kabaran pas (*DLT*: 317; *VEWT*: 466^b). ‘Pas’ anlamına gelen *tat* kelimesinin başındaki *t* sesi *d* ile değişiyor. Kırgızca *dat*. Kazakça *tat* / *tot*. Nogayca *tot* (*EDPT*: 449^b)

datang: Her türlü şikâyetin incelenip bertaraf edildiği resmi daire (*İL*: 482^b).

[< Çin. 大堂 *da`tang`*] Kelime iki kelimenin birleşmesinden müteşekkildir. bak. 大 *da`*. || 堂 *tang`*: 1. Salon, saray. 2. Özellikle Adalet sarayı ve mahkemelerde salon. 3. Okul (*C-ED*: 1330).

daça: Şehir çevresine ya da manzarası bulunan yerlere dinlenmek için yapılan bahçeli ev (*İL*: 483^a).

[< Rus. дача *daça*] Yöneticinin hediye ettiği ve bölüp verdiği toprak. Eski Slav dillerinde *datja*¹³ ‘vermek’ kelimesinden gelmiştir (*REW*: I, 486).

dağan: Dua okuyan ve dua okumakla hastaları tedavi etmeyi kendine meslek edinilmiş kimse (*İL*: 483^a).

[< Ar. دعاء *du`ā*, d-‘-v + < Far. خواندن *h`āndan*] Dua okuyan, makamla dua söyleyen. || < Ar. دعاء *du`ā*, d-‘-v. İstek, arzu, talep, niyaz (*A-EL*: III, 883; *A-TBL*: I, 559^a; *YA-ÇL*: 620^b). || < Far. خواندن *h`āndan*. 1. Okumak. 2. Şarkı

¹³ *REW*: I, 485.

söylemek. 3. Çağırarak, çağrı. 4. Çalışmak, incelemek (*CP-ED*: 481^a; *FF-Ç*: 943^a; *F-TL*: II, 818^a).

dad: 1. Maddi ve manevi sıkıntıdan dolayı yüksek sesle bağırarak yapılan şikâyet. 2. Korkudan ya da her hangi bir tehlikeden dolayı yardım istendiğinde çıkarılan bağırma sesi. 3. Şikâyet. 4. Her hangi bir haberi sultana söylemek için izin alma sözü (*İL*: 483^a).

[< Far. داد *dād*] 1. Adalet, doğruluk. 2. Zulümden şikâyet etmek. 3. Feryat, figan. 4. Ölçüm. 5. İntikam, ölç. 6. Bir çeşit hediye (*CP-ED*: 494^b; *FF-Ç*: 973^b; *F-TL*: II, 840^b; *TSV*: 541^a).

dada: 1. Baba. 2. Kendisinden büyük olan, babasıyla aynı yaşta ya da ondan büyük olan kimseleri çağırarak için kullanılan saygı sözü (*İL*: 483^b).

[< ET. *dede*] 1. Baba. Özbekçe *dāda*. 2. Dayı, büyük baba, çocuk dilinden. Türkmençe *dade* (*VEWT*: 134^b). || Oğuz-Kıpçak grubunda asıl manası *baba*, sonradan *büyük baba* olmuştur, yaşlı kimselere ve dervişlere denir (*EDPT*: 451^b; *DLT*: 443; *SAN*: 223^v. 1; *TMEN*: III, 197). || *dede*: < tata < ata atası. Sözcük (< anâne / anneanne < anaana < ana anası) ile bir yapıdadır (*DK*: 113).

dadur: Soya, bir yıllık saman baldırlı bitki, çekirdeği sarı renkli, yağ yapmada ve sanayide kullanılır (*İL*: 483^b).

[< Çin. 大豆 *dà dòu*] Kelime, iki kelimenin birleşmesinden müteşekkildir. bak. 大 *dà*. || 豆 *dòu* < 豆 *dòu*: 1. Bayramlarda ya da ziyafetlerde yemeklerin koyulduğu tahta, çömlek, tas, kap. 2. Yaklaşık 9 litreye

denk gelen bir ölçü birimi. 3. 16 dariya eşit ya da bir Tael (bir çeşit Çin ölçü birimi = 2870g) in 1/144'üne denk gelen bir ağırlık birimi. 4. Nabız. 5. Baklagil (*C-ED*: 1412; *EÇES*: 76^a). Kelimenin kökeni belli değildir. Kelimenin 'yuvarlak tas, nabız atışı, kafa' anlamını veren 豆 *dou*, 頭 *tóu* kelimesinden gelmiş olduğu ortaya koyulmuştur . Kelime Doğu Han (ikinci han) 东汉 döneminde (25-220) *do^c*, *dôh*. Yuan 元 (Moğol) döneminde (1270-1368) *t^hiw* [*dew*] okunulmuştur (*EDOC*: 215, 216).

dadüy: Mahalle (*İL*: 484^a).

[< Çin. 大队 *da^c duì*] Kelime, iki kelimenin birleşmesinden müteşekkildir. bak. 大 *da^c*. || 队 *duì* < 隊 *duì*, *zhùi* < 墜 *zhùi*: 1. Düşmek. 2. Kaymak. 3. Bir şeyin alt kısmının ağır olması sebebiyle aşağıya doğru düşmek (*C-ED*: 352). Kelimenin kökeni belli değildir. Kelime, 1. Takip etmek, takipçiler. 2. Silahlandırılmış kuvvetler, bölükler, ordu anlamındadır. En eski Çince *dūs*. Doğu Han (ikinci han) 东汉 döneminde (25-220) *dues* şeklinde okunmuştur (*EDOC*: 219). Kelimenin asıl manası 'düşmek' sonradan istimalde 'sıra, kuyruk, takım' anlamında kullanılmıştır (*EÇES*: 80^a).

dar: 1. İdam cezası alanları asmak için kurulan sehpa. 2. Cambazların kullandığı ip (*İL*: 484^b).

[< Far. دار *dār*] 1. Ağaç, kiriş, tahta. 2. Darağacı direk, çatı direği. 3. Cambazın üzerinde yürüdüğü ip (*CP-ED*: 495^b; *FF-Ç*: 976^a; *F-TL*: II, 843^b; *Tsv*: 552^a).

R

raḥab / raḥap: Yoğurt, üzüm pekmezi, bal vb. Buz parçası, suları karıştırarak hazırlanan içecek (İL: 535^b).

[< Ar. رَحْرَح *raḥḥ* + Far. آب *āb*] < Ar. رَحْرَح *raḥḥ*: 1. İçecek ya da üzümünden yapılan şarap. 2. Basıp yumuşatmak, ayakla çiğnemek, gevşetmek. 3. Şarabı su ile karıştırmak (A-EL: III, 1058; A-TBL: II, 704^a; YA-ÇL: 723^a) || < Far. آب *āb*: 'Su'. Kelime orta farsçada *āp* (CP-ED: 1^a; FF-Ç: 1^a).

radar: Radyo dalgalarının yankısını alarak cisimlerin yerini ve uzaklığını bulabilen, genellikle uçak ve gemilerde kullanılan cihaz (İL: 535^b).

[< İng. *radar*] Radyo dalgalarıyla çalışan görüntülü cihaz. İngilizce, *radio detecting and ranging* [= radyo ile bulma ve mesafe belirleme]'in kısaltması (Ss: 510^a; İ-TS: II, 2774^b; http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=radar&searchmode=none 2015.04.17). bak.

radiyo.

radikal: 1. Kökten, köktenci. 2. Kök işareti (İL: 535^b).

[< Fr. *radical* < İt. *radice* < Lat. *radix, radico*] Latince *radix, radico* 'kök, esas, kaynak' anlamındadır (L-ÇS: 228^a). Fransızca *radical*, 1. Tam, esastan, kökten. 2. Etkili, aktif (LF-ÇL: 1276^b). İtalyanca *radice* 'kök' (İ-ÇL: 619^b).

radiyo: 1. Elektrik dalgalarının özelliğinden yararlanarak seslerin iletilmesi sistemi. 2. Elektrik dalgalarıyla düzenli olarak yayın yapan istasyon ve bu istasyonun programlarını düzenlemekle görevli kuruluş. 3. Bu istasyonun yayınlarını alan araç (İL: 536^a).

[< Fr. *radio* < İt. *ràdio* < Lat. *radius*] Latince *radius* 1. Tekerlek çubuğu. 2. Dairenin yarıçapı, yarıçap. 3. Bir merkezden yayılan ışın (*L-ÇS*: 228^a). 1. Işın. 2. Telsiz telgraf. 3. Işımaya ilişkin (*LF-ÇL*: 1277^b; *İ-ÇL*: 619^b).

razi: Uygun bulan, benimseyen, isteyen, kabul eden (*İL*: 536^b).

[< Ar. راض *rāḍī* r-ḍ-v] 1. Razi olan, rıza gösteren, beğenen. 2. Kanaat getiren, seçen. 3. Kefil. 4. Temin eden. 5. Dost arkadaş, seven kimse (*A-EL*: III, 1100; *A-TBL*: II, 744^a; *A-ED*: 394^b; *YA-ÇL*: 749^a; *Tsv*: 1484^b)

rasa: 1. Pek, çok. 2. Hakiki, gerçek. 3. Tam (*İL*: 537^a)

[< Far. راس *rās* < Ar. رأس *ra's* r-'-s] 1. En üst, tepe nokta, doruk. 2. Baş, başkan, ilk. 3. Baş, yukarı taraf. 4. Uç, son. 5. Burun. 6. Başı yaralanmak. 7. Koyun, vs. başı (*CP-ED*: 562^a; *FF-Ç*: 1128^b; *A-TBL*: II, 654^b; *A-ED*: 394^a; *YA-ÇL*: 692^b).

rak: Bir organ veya dokudaki hücrelerin kontrolsüz olarak bölünüp çoğalması nedeniyle ortaya çıkan hastalık, kanser (*İL*: 538^a).

[< Rus. рак *rak*] 1. Kene, parazit 2. Böcek çeşidi 3. Çok acı, ağrı hissetmek. Yunanca ραρκίνοϋ *kharkhinos*, Eski Hindî dilinde *karkaṭas* ‘pürüzlü’ (*REW*: III, 437). Latince *cancer* (*L-ÇS*: 35^a).

rakıta: İtiş gücünden yararlanarak ileri doğru hızlı hareket eden düzenek, füze (*İL*: 538^a).

[< Rus. ракета *raketa* < Alm. *rakete* < İt. *rocchetta, rocca*] Bu kelime 1696 senesinde I. Petro (Пётр I Великий, 10 Haziran 1672 - 8 Şubat 1725) döneminde Rusya’da ilk kez kullanılmıştır. Fransızca’da *fusée* ‘füze’ anlamında, *fuseau*

‘iğ’ anlamındadır. İtalyanca *rocca* ‘iğ’ (*REW*: III, 438; *İ-ÇL*: 672^a; *LF-ÇL*: 729^a).

ram: Boyun eğen, kendisini başkasının buyruğuna bırakan (*İL*: 538^a).

[< Far. رام *rām*] 1. İtaat eden, başkasının emrine uyan, alışıp ülfet eden, alışık. 2. Şemsi ayların yirmi birinci günü ve bu günü idareye memur sayılan melek. 3. Hoş ve sevinçli. 4. Hindistan’da bir dere. 5. Hint padişahlarının lakabı (*F-TL*: II, 987^a; *CP-ED*: 564^a; *FF-Ç*: 1134^a; *TSV*: 1481^a).

ramizan: 1. Ay takviminin dokuzuncu ayı, üç ayların sonuncusu, oruç tutulan ay, bu ay 30 gündür. 2. Kişi adı (*İL*: 538^a).

[< Ar. رمضان *ramaḍān* r-m-d] Oruç tutmanın farz olduğu, şabandan sonra şevvalden önce gelen ay takviminin dokuzuncu ayı (*A-EL*: III, 1157; *A-TBL*: II, 801^a; *A-ED*: 435^a; *YA-ÇL*: 785^b; *TSV*: 1481^a). || Kelimenin türetilmesi üzerinde esas olarak iki farklı düşünce vardır. 1. ‘günün çok sıcak olması, güneşin kum ve taşları çok ısıtması, kızgın yerde yalınayak yürümekle ayakların yanması’ anlamlarındaki *رماض* *ramaḍ* mastarından veya ‘güneşin güçlü ısısından çok fazla kızmış yer’ manasındaki *رمضاء* *ramḍā* kelimesinden türetilmiştir. 2. ‘yaz sonunda ve güz mevsiminin başlarında yağıp yeryüzünü tozdan temizleyen yağmur’ anlamındaki *رمضى* *ramaḍī* kelimesinden ya da ‘kılıcı veya ok demirini inceltip keskinleştirmek için iki yalçın taş arasına koyup dövmek’ anlamındaki *رمض* *ramḍ* mastarından türediği de ileri sürülmüştür (*TDVİA*: XXXIV, 433).

rahat: 1. Huzur, lezzet. 2. Hazır ol durumunda bulunanlara oldukları yerde serbest bir durum almaları için verilen komut. 3. Kadın adı (*İL: 538^b*).

[< Ar. راحة *rāḥa* < راحت *rāḥa* ‘soluk aldı’ < روح *rūḥ* ‘soluk, nefes’ r-v-ḥ] 1. Dinlenmek, yaslanmak. 2. Kolaylaştırmak, hafifletmek 3. Serbestlik (*A-EL: III, 1181*). 1. El ayası, avuç. 2. Avuç içi ile parmaklar. 3. Neşe, istirahat, sevinç. 4. (Zıddı) Yorgunluk. 5. Zevce, gelin. 6. Havlu. 7. Elbisenin katlanması. 8. Cömert adam. 9. Koyun sürüsü. 10. Engibeli inişli çıkışlı yer. 11. Çok nebat bitiren yer (*A-TBL: II, 824^b; YA-ÇL: 799^a; TSV: 1477^b*).

rahib: Budistlerde ve Hıristiyanlarda evlerini terk edip puthanelerde ve kilisede yaşayan, evlenmemiş kimseler (*İL: 538^b*).

[< Ar. راهب *rāhib* < راهب *rahab* r-h-b] 1. Korku, endişe. 2. Dikkatli, ihtiyatlı korkak (*A-EL: III, 1157*). 1. Hıristiyan keşişi. 2. Keşiş (*A-TBL: II, 812^a; A-ED: 395^a; YA-ÇL: 792^b; TSV: 1478^b*). || رهبان *ruhbān*: Arapça راهب *rāhib* kelimesinin çoğuludur. Kur’ân-ı Kerîm’de kendilerini ibadete adayın Hıristiyanlar için kullanılan bir terim. رهبان *ruhbān* < راهب *rāhib* < راهب *rahab* ‘korkup çekinme, derin dinî endişelerden dolayı ıstırap çekme, saygı, hürmet’ anlamındadır (*TDVIA: XXXV, 204*).

Z

zaban / zuvan: Dil, söz, konuşma (*İL: 557^a*).

[< Far. زبان *zabān, zubān*] 1. Dil (aynı zamanda lisan, bir ulusun konuştuğu dil). 2. Şive, lehçe. 3. İzin ve ruhsat vermek. 4. Talebe. 5. Ayrılmak. 6. Alev (*F-TL: II, 1059^a; CP-ED: 608^b; FF-Ç: 1224^b*).

zapas: 1. İlerde kullanmak için toplanan ve hazırlanan şey. 2. Madenlerin yer altındaki tabii miktarı (*İL: 557^a*).

[< Rus. запás *zapas* < пасу́ *pasu*, пасти́ *pasti*] 1. Depolamak. 2. Çobanlık yapmak. 3. İnsan ve hayvanların yiyeceği. Yunanca πατέομαι *pateomai* ‘yemek, içmek’. Latince *specio*, Eski Hindî dilinde *páçyati*, ‘bakmak, gözetmek, ilgilenmek’ (*REW: II, 78; III, 215; GEW: 480*).

zapças: Motorlu motorsuz bütün taşıtların her hangi bir parçası (*İL: 557^a*).

[< Rus. запás *zapas* + часть *çast*] Запás *zapas*: bak. **zapas**.
|| Часть *çast*: 1. Miras kalmış bir arazi parçası. 2. Parça. 3. Kısmet, mutluluk. Latince *tondeō* ‘tıraş etmek, yolmak’ (*REW: IV, 319; L-ÇS: 279^b*).

zat: 1. Kişi, kendi, öz. 2. Nesil, soy (*İL: 557^a*).

[< Ar. ذات *zāt* < ذو *zū*] 1. Sahip, mal sahibi. 2. Usta. 3. Varlık, vücut (*A-EL: III, 984; A-ED: 382^b; YA-ÇL: 686^b; A-TBL: II, 652^b; TSV: 1935^a*). Bir şeyin kendisi, mahiyeti, hakikati anlamındadır. ‘Sahip’ manasındaki ذو kelimesinin müennesi olan ذات ‘kimse, şahıs, tabiat’ gibi manaların yanında akli ilimlerde ‘bir şeyin kendisi, aynı, cevheri, bir şeyi kendisi yapan mahiyeti ve hakikati’, daha özel olarak

‘varlığı başkasına bağımlı olmayan, niteleyen değil, nitelenen gerçeklik’ (*TDVIA*: XLIV, 148).

zadi: 1. Hep, hiç, bütün, fakat. 2. Sual cümlelerinin başında ya da sonunda gelerek cevabın açık ve kesin olması gerekliliğini ifade eder (*İL*: 557^b).
[< Far. زادن *zādan*] 1. Meydana getirmek. 2. Doğmak, doğurmak. 3. Köken. 4. Görülmek. 5. Arttırmak (*CP-ED*: 606^a; *F-TL*: II, 1052^b; *FF-Ç*: 1224^a).

zar: 1. Hasretle inleyerek ağlamak. 2. Dert yanmak, şikâyet etmek. 3. Telef, rica. 4. İhtiyaç, hacet (*İL*: 557^b).
[< Far. زار *zār*] 1. Bir şeyin yeridir ki o şeyden orada çok bulunur. 2. Zayıf ve naif, hakir. Bu manaya *nizâr* muhaffefidir (zayıf ve naif manasına *nizâr* ile birlikte irad olunup *zâr u nizâr* denir. Yalnızca istimali görülmemiştir). 3. İnleyici ve inleme, ağlayıcı ve yanık yanık ağlama. 4. Arzu (*F-TL*: II, 1053^a; *CP-ED*: 606^a; *FF-Ç*: 1219^b; *TSV*: 1931^a). 1. Nebat bitecek mekân. 2. Kalabalık ve galebe. 3. زار *zār* kelimesi Türkçede “+lık / +lik” ile tabir olunur. 4. Zayıf, hafif. 5. Yanık yanık ağlamak anlamındadır (*BK*: 827^b).

zaraṅza: Aspür, yalancı safran. Bir senelik saman baldırlı bitkidir, çiçeği tababette ilaç olarak kullanılır. Kanı canlandırma, âdeti kolaylaştırma, ağrı dindirme özelliğine sahiptir (*İL*: 557^b).
[< ET. *zaranzā*] Aspür, yalancı safran. Tohuma ‘zaranza uruğu’ denir (*DLT*: 196). CLAUSON kelimenin Soğdca’dan geldiğini ileri sürüyor, Hâkaniye Türkçesinde *zaranzā* yalancı safran anlamındadır (*EDPT*: 989^b). || *aspür / aspir*:

Carthamus tinctorius L. (Compositae). 25-50 cm yükseklikte, bir yıllık turuncu çiçekli ve otsu bir bitkidir, tohumlarından sabit yağ elde edilir. Çiçekleri ise safran yerine boyar madde olarak kullanılır, başka eş adlandırmalar: Asfur, Boyacı aspiri, Hasbir, Haspir, Kurtum, Yalancı safran (TBAS: 35).

zağ: 1. Karga. 2. Düşman (İL: 558^a).

[< Far. زَاغَ *zāg*] 1. Karga. 2. Ok yayının kiriş geçecek yerinde olan sargı. 3. Musikide bir makam. 4. Bir cins siyah güvercin. 5. Karga gammaz ve fitnekâr olmakla mecazen fitneye de itlak olunur (F-TL: II, 1054^a; BK: 825^b; CP-ED: 606^b; FF-Ç: 1220^a; Tsv: 1922^a).

zağra: Mısır, darı vb. kara aşıklık unundan yapılan ekmek (İL: 558^a).

[< Far. زَغَارَه *zağāra*] 1. Darı ekmeği. Zağara buğday ile mısır yahut darı unlarının halitası, bu gibi undan pişirilen ekmek. 2. Yüz boyası. 3. Kömür 4. Darı. 5. Gülgüne (kızılca bitkisi) (F-TL: II, 1074^a; CP-ED: 617^b; BK: 831^b).

zağra til: Halkın kendi arasında konuştuğu, bozulmuş, basit dil, halk ağzı (İL: 558^a).

[< Far. زَغَارَه *zağāra* + < ET. *til*] bak. **zağra**. || *til*: 1. Dil (lisan), *erdem başı til*: Erdem ve meziyetin başı dildir. 2. Lehçe. 3. Konuşma söz, kelam. 4. Casus. *Yağıdan til tutu*: O, düşmandan casus yakaladı. 5. Ağız boşluğunda, tatmaya, yutkunmaya, sesleri boğumlamaya yarayan, etli, uzun, hareketli organ, tat alma organı. 6. Denize uzanan dar ve alçak kara parçası. Özbekçe *til*. Kazakça *til*.

Kırgızca *til*. Türkmençe *dil* (*DLT*: 402; *EDPT*: 489^b; *SAN*: 200^f. 19; *TvETTL*: I, 550^b; *VEWT*: 478^a; *TDES*: 112^a).

zağun: Hardal, bir ya da iki senelik sama baldırlı bitki, çiçeği sarı renkte, meyvesi ince uzun (*İL*: 558^b).

[< Far. گون + زر *zar-gūn*] Altın rengi (*CP-ED*: 615^b; *FF-Ç*: 1237^b). || زر *zar*: 1. Altın. 2. Para, servet, zenginlik. 3. Yaşlı, ihtiyar (*F-TL*: II, 1065^b; *CP-ED*: 612^b; *FF-Ç*: 1233^b). || گون *gūn*: 1. Renk. 2. Tür, cins. 3. Gibi, benzeyen. 4. Renk isimlerine eklenerek ‘... *renginde*’ anlamı veren bir ek. 5. (*F-TL*: III, 1717^b; *CP-ED*: 1105^b; *FF-Ç*: 2013^a). || گون *ga^van* : 1. Dikenli çalı. 2. Funda (*CP-ED*: 1105^b; *FF-Ç*: 2013^b).

zakat: Zekât, İslam dininde malvarlığı olanların, sahip olduğu mal ve paranın kırkta birinin her sene bir kere yoksullara dağıtılmasını öngören İslam’ın beş şartından biri (*İL*: 558^b). [< Far. زكات *zakāt* < Ar. زكاة *zekā* z-k-v] 1. Artma. 2. Her şeyin seçilmesi, temizi, safisi. 3. Övgü ve bereket. 4. İslâm’ın beş şartından biri, farz olan sadaka. 5. İyi olma, düzenlik (*A-EL*: III, 1240; *A-TBL*: II, 879^b; *YA-ÇL*: 836^b; *Tsv*: 1939^b; *FF-Ç*: 1241^b). Kur’ân’da zekât kelimesi otuz ayette mârifé olarak geçer ve bunların yirmi yedisinde namazla birlikte zikredilir. Kur’ân’da sadaka ıstılahı’da hepsi Medenî surelerde olmak üzere on iki ayette zekât anlamında kullanılmıştır. Sadaka daha çok örfte mecburi olmayan gönüllü ödemeleri de içine alan daha genel bir anlama sahiptir. Ramazan orucunun farz kılındığına dair ayet Hicretin 2. yılında (623) nazil olmuştur, zekâtın da bundan sonra farz kılındığı genel kabul görmüştür (*TDVİA*: XLIV, 197).

J

janir: Edebi eserlerin kendine has özelliklere sahip her bir türü (*İL: 576^a*).

[< Rus. жанр *canr* < Fr. *genre* < Lat. *genus, generis*]
Sanat ya da edebi eserlerin türü, çeşidi. Latince *genus* ‘cins, soy’ (*REW: II, 35; L-ÇS: 107^a*). Fransızca *genre* 1. Tür, çeşit 2. Edebi eser ve tiyatro türü (*LF-ÇL: 748^a*).

jurnal: 1. Teknik, edebiyat, siyaset, ekonomi vb. konuları inceleyen ve belirli aralıklarla çıkan süreli yayın, bülten, mecmua. 2. Günlük iş, vaka vb. konuları yazmak için kullanılan defter. 3. Tanıtım amacıyla yapılan belgesel (*İL: 576^a*).

[< Rus. журнал *zurnal* < Fr. *journal* < Lat. *diurnālis*] Orta Latince *diurnālis, diurnāle* kelimesinden gelmektedir ‘günlük haber, resmi gazete’ anlamındadır (*REW: II, 68; L-ÇS: 75^b*). Fransızca *journal* 1. Gazete, günlük gazete. 2. Günlük haber. 3. Günlük yazılan notlar (*LF-ÇL: 894^b*).

S

sa / so: At arabası ve at, eşek gibi binek hayvanlarını geri geri götürmek için kullanılan söz (*İL: 577^a*).

[< ET. *sonġ*] 1. Sonra, daha sonra. 2. Bir adamın arkasından gelenler. 3. Her hangi bir şeyin ve işin sonu, sonuç. 4. Arka, arka kısmı. 5. Sonraki zaman (*DLT: 492; EDPT: 832^b; VEWT: 428^a*).

saadet: 1. Mutluluk. 2. Kadın adı (*İL: 577^a*).

[< Ar. سعادة *sa'āda* < سعد *sa'd* s-ʿ-d] 1. Mesut, bahtiyar, mutlu olmak. 2. İyi şanslı, güzel talihli olmak. 3. Uğurlu gelmek. 4. Yükseklik ve heybet (*TDVIA: XXXV, 319; A-ED: 493^a; YA-ÇL: 914^a; A-TBL: II, 983^b; TSV: 1523^a*).

saet: 1. Bir günlük sürenin yirmi dördte birine eşit, altmış dakikalık zaman dilimi. 2. Vakit, zaman. 3. Bir işin yapıldığı belli bir zaman. 4. Günün hangi vakti olduğunu gösteren alet. 5. Sayaç (*İL: 577^a*).

[< Far. ساعت *sā'at* < Ar. ساعة *sā'a* < ساع *sā'* s-v-ʿ] 1. An, saat. 2. Günün yirmi dördte biri, altmış dakikalık zaman. 3. Kıyametin bir ismi. 4. Şimdiki zaman (*A-ED: 474^b; YA-ÇL: 984^b; A-TBL: II, 1056^b; TSV: 1519^a*). Kısa zaman, gece ile gündüzün oluşturduğu yirmi dört zaman diliminden her biri manalarına gelen sâat kelimesi Kur'ân-ı Kerim de kırk sekiz yerde geçmekte olup bunların kırkı 'kıyametin kopma zamanı, kıyamet günü' anlamını ifade eder (*TDVIA: XXXV, 322*).

saba: Sabaha doğru hafif esen serin rüzgar, yel (*İL: 577^b*).

[< Ar. صبا *ṣabā* ṣ-b-ʾ] 1. Doğu yeli. 2. Esinti, ilkbahar esintisi (A-ED: 570^b; YA-ÇL: 1098^a; A-TBL: III, 6^a).

sabık: Eski, geçmiş (İL: 577^b).

[< Ar. سابق *sābiḳ* s-b-ḳ] 1. Önceki, öncelik. 2. Öne geçme. 2. Eski (A-ED: 472^b; A-EL: IV, 1300; UBTM: II, 924; YA-ÇL: 877^a; A-TBL: II, 939^a; TSV: 1520^a).

sap 1: 1. Bitkinin dal, yaprak, çiçek vb. bölümlerini taşıyan, ağaçlarda odunlaşarak gövde durumunu alan bölüm. 2. Çiçek ya da meyveyi dala bağlayan ince bölüm. 3. Bir aracı tutmaya yarayan bölüm, deste (İL: 577^b).

[< ET. *sāp*] Kılıç ve bıçağın sapı, *oğlan işi iş bolmas oglak müñgzi sap bolmas*: Çocukların yaptığı iş güvenilir iş olmaz, nasıl ki oğlağın da boynuzundan iyi sap yapılmaz (DLT: 407; VEWT: 401^b; EDPT: 782^b; TSV: 1549^a). 1. Sap, kılıç ve bıçağın sapı. 2. Çiçek veya yemişi dala bağlayan ince bölüm. 3. İplik, ibrişim gibi şeylerde iğneye geçirilen bir dikişlik iplik. 4. Demet durumundaki ekinler. Çağdaş diyalektlerde *sabak* [< *sap*+ -(a)k] türevi yaygın olarak kullanılır. Bunun gibi *saban* (> *saman*) da *sap*'ın eski bir türevidir (TDES: 356^a). || *sāp*: Bir söze cevap vermede, öğütmede ve sulamadaki sıra, nöbet. Bundan *ol sözke sap birmes* 'o, konuşmada sıra vermez' denir. Öğütmede ve benzeri şeylerde *seniñg sap keldi*: 'Senin sıran geldi' demektir (DLT: 407; VEWT: 401^b; EDPT: 782^b). Buradaki *sāp* kelimesini CLAUSON *sāb* olarak vermiştir. bak. *sāb* (EDPT: 782^b).

sap 2: 1. Toz topraktan hâlî, temiz. 2. Hiçbir katkısı olmayan saf, taze. 3. Kötülük, noksandan, eksiklikten hâlî. 4. Başka

kimsenin emeğinden hariç, sırf kendine helal. 5. Tamamen, bütün (İL: 577^b).

[< Ar. صافی *şafī* ş-f-v] 1. Temiz. 2. Karışksız. 3. Duru. 4. Parlak. 5. Soğuk (A-ED: 569^b; A-EL: IV, 1703; YA-ÇL: 1133^b; A-TBL: III, 47^b; TSV: 1526^a).

sapa: 1. Temizlik, saflık. 2. Terbiye, görgü. 3. Gönül rahatlığı, eğlence, zevk, neşe (İL: 577^b).

[< Ar. صفاء *şafā'* ş-f-v] 1. Bulanık olmama, açıklık, berraklık. 2. Neşe, eğlence. 3. Sevinç. 4. Gerçek dostluk (A-ED: 583^b; A-EL: IV, 1703; YA-ÇL: 1133^a; A-TBL: III, 47^a; TSV: 1526^a).

sapan: Karasaban, bazıları hayvan gücüyle bazıları motorlu araçlarla kullanılan çift sürme aygıtı (İL: 578^a).

[< ET. *saban*¹⁴] 1. Bütün aletleriyle saban, pulluk. 2. Toprağı ekin için hazırlama, sürme. *Sabanda sandırış bolsa örtgünde irtiş bolmas*: Çift zamanında çekişme olsa hasat zamanı kavga olmaz anlamındadır (DLT: 173). 1. Tarla sürmeye yarayan demir uçlu araç, tarla ağacı. 2. Ekin, tarla. Orta Türkçeden beri *saban* olarak kullanılmıştır. Eski Kıpçakçada *saban* 'saban ve tarla' olarak da kullanılır. Türkçede türlü ekinlerin taneleri alındıktan sonra kalan saplarına verilen *saman* adının *saban* (< sap: Tarladan harman yerine getirilen ve henüz dövülmeeyen ekin) biçiminden geldiği anlaşılıyor. Türk diyalektlerinde *saman* kelimesi yanında kullanılan *saban* biçiminin *saman* anlamında geldiğini biliyoruz. *Saban* kelimesinin 'tarla' olarak kullanıldığı diyalektlerde sabana

¹⁴ Amaç: Saban, tarım aletlerindendir (DLT: 25).

saban ağaç ‘tarla ağacı’ adı verilir. Eski Türkler ağaç sabana *bokursı* adını da verir. Kazaklar *saban* için *soka*; Kırgızlar *soko*; Tatarlar *suka*; Başkurtlar *huka* biçimini kullanır. Yalnız çağdaş diyalektlerde kullanılan bu ad Rusçadan alınmıştır (*soxa*). Kırgızcada *koş* kelimesi ‘saban, kara saban’ olarak kullanılır (*TDES*: 347^a; *EDPT*: 790^a; *SAN*: 228^v. 20; *VEWT*: 402^a; *KS*: II, 490^b).

sap-: 1. Delikten geçirmek. 2. Giymek (*İL*: 578^b).

[< ET. *sap-*] 1. Bağlamak. 2. Eksik olanı birleştirip onarmak. 3. İğneye iplik geçirmek. 4. Ayrılmak, uzaklaşmak (*DLT*: 233; *EDPT*: 784^a; *VEWT*: 401^b, 402^a).

satar: Yedi taneden on üç taneye kadar teli bulunan bir tür çalgı (*İL*: 579^a).

[< Far. *tār* + سه *sih*] 1. Her hangi bir şeyden üç tanesinin bir arada olması durumu. 2. Üç telli saz. 3. Üç kat (*F-TL*: II, 1241^b). || سه *sih*: Sayılardan üç (*F-TL*: II, 1241^a; *CP-ED*: 710^b; *FF-Ç*: 1407^a). || *tār*: Saz telleri ve benzerleri, ipek, saç. 2. Arış (Dokumacılıkta yukarıdan aşağıya doğru atılan iplik. Eskiden kullanılan elin orta parmak ucundan dirseğe kadar olan mesafe miktarındaki uzunluk ölçüsü). 3. Karanlık. 4. Tepe, başın tepesi. 5. Hindistan’a mahsus hurmaya benzer bir ağaç. Bu ağaçtan bir nevi su istihsal olunmuş ki içilince şarap gibi neşe verir, fakat başı ağrıtmış. Ebucehil hurması budur. Meyvesine *asi hurma* denir. 6. Parça, kırıntı, *tārtār* ‘parça parça’ anlamındadır (*F-TL*: I, 547^a; *CP-ED*: 274^a; *BK*: 750^b; *FF-Ç*: 514^a).

sat-: 1. Bir değer karşılığında bir malı alıcıya vermek, paraya değiştirmek. 2. Kendi menfaati için devlete ya da başkalarına hıyanet etmek. 3. *mec.* Manasızlaştırmak, dağıtmak (*İL: 579^a*).

[< ET. *sat-*] Satmak, *ol tavar sattı: O, mal vb.'ni sattı (DLT: 324)*. Kelimenin kökeni muhtemelen *sā-* fiilinden, satıcının sattığı malın fiyatını müşteriye zihninde 'saydırması' anlamından geliyor olmalıdır. *Satın al-*'ın eski şekli *al-* iken sonradan *satğın al-* şeklinde kullanılmıştır (*EDPT: 798^b; VEWT: 405^b; TDBUÜ: 174; Tsv: 1554^a*).

satira: Günlük hayattaki kötülük, eksiklik, problem vb. konuları hicivle ortaya çıkararak, hicve dayalı eser (*İL: 579^a*).

[< Rus. *сати́ра satira* < Fr. *satire* < Lat. *satura*] 1. Karışık. 2. Çeşitli meyvelerden karıştırarak Tanrılara hazırlanan ikram (*REW: III, 565; L-ÇS: 245^b*). Fransızca *satire* hicve dayalı şiir ve hicve dayalı eser (*LF-ÇL: 1411^b*).

Ş

şap 1: 1. Bir şeyin bir şeye hızlıca yapışmasından çıkan ses. 2. Et vb. yemekleri çiğnerken ağızdan çıkan ses (*İL*: 658^a).

[< ET. *şāb şāb* / *şap şap*] 1. Tokat sesi. 2. Bir şey yerken çıkan ses. *Ol anı şap şap boyunladı*: O, onu sesli olarak tokatladı. *Ol kāgunug şap şap yīdi*: Kavunu şapur şapur yedi (*DLT*: 407; *EDPT*: 866^a). bak. **çap 1**.

şap 2: Ucu geriye dönük olan bir tür kılıç ve o şekilde olan şey (*İL*: 658^a).

[< Ar. صفح *şafḥ* ş-f-ḥ] 1. Yan, kenar. 2. Dağın eğimi. 3. Yayvan sırt. 4. Her hangi bir şeyin arkası. 5. (Kılıç vb. şeylerin) yüzü yaygın, enlemesine ve ağzının karşısı olan kısmı. 6. Dudak, yanak (*A-ED*: 584^a; *YA-ÇL*: 1128^a; *A-TBL*: III, 40^a; *CP-ED*: 788^b).

şap 3: Çabuk, hızlı (*İL*: 658^a).

[< ET. *şap*] Çabukluk edatı. *Şap kel*: Çabuk gel (*DLT*: 139). Kelime eğer bir ünlem değil sadece kısaltma ise *şābūk* kelimesinin kısaltmasıdır (= Far. چابك *çābuk*: hızlı) (*EDPT*: 866^a; *CP-ED*: 383^a). bak. **çap- 3**.

şapaet: 1. Destek vermek, himayesine almak, yardım, iyilik. 2. Kadın adı (*İL*: 658^a).

[< Ar. شفاعة *şafā'a* < شفيع *şaf'ī* ş-f-'] 1. Tek olan bir şeyi dengi veya benzeriyle çift hale getirmek. 2. Araya girmek, aracılık. 3. İltimas, tavassut, rica. 4. Biri lehine konuşmak, başkaları namına yalvarmak. 5. Ön alım hakkı vermek. 6. Önüne düşüp işini görmek, korumak, himaye etmek (*A-ED*:

547^a; A-EL: IV, 1571; YA-ÇL: 1054^a; A-TBL: II, 1118^b; TSV: 1643^b).

şapaş: Hızlı yürüme ve buna benzeyen hareketlerden çıkan ses (İL: 658^a).

bak. **şap 3**.

şapağ: Kavun ve karpuz vs. meyvelerin kabuğu (İL: 658^b).

Kelimenin kökeni çözülmüş değildir, ş < ç değişmesinden *şapak* < *çapak* olduğu düşünülüyor. *çapak* ‘dış kabuk, selin getirdiği çerçöp’ anlamındadır (THADS: III, 1072^b).

şaptul: 1. (Etli erik) Şeftali. 2. (Kâşgarda) Bir kasaba adı (İL: 658^b).

[< Far. شفتالو *şaftālū* < شفت *şaft* + آلو *ālū*] شفت *şaft*: 1. Kaba, kalın. 2. Yağlı, şişman. 3. Kesilmemiş tıraşsız. 4. Ucuz ve kıymetsiz şey. 5. Eğri büğrü (F-TL: II, 1306^a; CP-ED: 748^b; BK: 716^b; FF-Ç: 1467^b). || آلو *ālū*: 1. Erik. 2. Bulaşma ve bulaşık, kirlenmiş. 3. Tuğla ve kiremit ocağı anlamındadır (F-TL: I, 74^b; CP-ED: 95^b; BK: 18^a).

şapilağ: 1. Parmakların iç kısmıyla birlikte avuç içi. 2. Tokat (İL: 659^a).

[< ET. *şapalağ* < *şab*] Tokat, şaplak, şamar. Kelime Türkçeden Farsçaya geçmiştir [Far. شپلاق *şaplāk* ‘tokat’ < ET. *şapalap*] Çağatayca *şapalağ*; Özbekçe *şâpâlâğ* (TMEN: III, 319; EDPT: 866^a; VEWT: 442^b; CP-ED: 733^a).

şatrağ: 1. Koyu olmayan sulu dışkı. 2. Cıvık, tabîî hâlimden daha sulu, yapışkan ve sıvaşık. 3. İshal olmak (İL: 659^a).

Kelimenin kökeni çözülmüş değildir. Kırgızca *şatrak* ‘ishal, sıvı pislik’ anlamında kullanılır (*Ks*: II, 682^a).

şatut: Dut ağacının bir çeşidi ve onun meyvesi (*İL*: 659^b).

[< Far. شاه *şāh* + توت *tūt*] Kara dut. || شاه *şāh*: 1. Asıl ve sahip. 2. Benzerleri içinde büyük, seçkin ve güzel olan şeyler için kullanılır. 3. Damat. 4. Hindistan’a mahsus bir canavardır. 5. Satranç oyununda şah. 6. Hindistan’dan getirilen bir nevi kumaş (*F-TL*: II, 1273^a; *CP-ED*: 726^a; *BK*: 705^a; *FF-Ç*: 1437^a). || توت *tūt*: Dut, “d” ile *tūd* da denir (*F-TL*: I, 615^b; *CP-ED*: 333^b; *BK*: 788^a; *FF-Ç*: 650^a).

şatuti / şatut: Papağan (*İL*: 659^b).

[< Far. شاه *şāh* + طوطى *tūtī*] Papağan. bak. شاه *şāh* || طوطى *tūtī*: Duda kuşu, papağan nevindedir. Papağanın anavatanı Hindistan olduğu kabul edilir, papağan şeker vb. tatlı yiyeceklere düşkündür (*F-TL*: II, 1367^a; *CP-ED*: 821^b; *KITMÇS*: 50; *BK*: 788^b; *KD*: 194; *FF-Ç*: 1571^a).

şah: Dal, budak, ince dal (*İL*: 659^b).

[< Far. شاخ *şāḥ*] 1. Dal, budak. 2. Boynuz. 3. Parça, kıta, tekrar ile *şāḥ* *şāḥ* parça parça. 4. Kadeh. Gürcistan’da ahu ve dağ keçisi boynuzundan altın ve gümüşle süslü kadehler yapıldığı ve bununla şarap içildiği için kadehe *şāḥ* denilmiştir. 5. Evin çatısını ayakta tutan uzun direk. 6. Alın, cephe. 7. Vücutta elin parmak uçlarından koltuk altına kadar uzanan kısım. 8. Su arkı. 9. Ege kemiği. 10. Misk kedisine denir. 11. Ayak parmağından kasığa kadar olan yer (*CP-ED*: 720^b; *BK*: 704^b; *FF-Ç*: 1428^b; *F-TL*: II, 1260^b).

şar: 1. Yarım kürenin kendi eksenini etrafında bir kere dönmesinden ortaya çıkan şekil. 2. Kauçuktan yapılan, içine hava ya da gaz doldurulan küre biçiminde araç ve buna benzeyen çocuk oyuncağı, balon (*İL: 660^b*).

[< Rus. шар *şar*] *şar 1:* 1. (Yuvarlak olmasından dolayı) Leke. 2. İyi. *Şar* kelimesinin, Yunanca *κάρη khārē* ‘kafa’. Eski Hindî dilinde *çiras* ‘tepe, kafa’ anlamını veren kelimelerden geldiği düşünülüyor, ama bu düşünce şüphelidir. || *şar 2:* 1. Boya, boyamak 2. Ressam. Çuvaş Türkçesinden *sārla-* ‘boyamak’, *sārā* ‘boya’ Rusçaya geçmiştir. || *şar 3:* 1. Deniz boğazı. 2. Nehir. Macarca ‘akım’ anlamındadır (*REW: IV, 406, 407*).

şarpa: Boynunu soğuktan muhafaza etmek, giyimin yakasını korumak ya da süslenme amacıyla boyuna sarılan dikdörtgen şeklinde dokuma kumaş, atkı ya da şal (*İL: 661^b*).

[< Rus. шарф *şarf* < Fr. *écharpe*] Polonyaca *szarpa* bir çeşit askeri sargı. Almancada *schärpe* muhtemelen Almancaya Fransızcadan gelme. Fransızca *écharpe* ‘kol veya ele sarılan sarık’ (*REW: IV, 411, 412; LF-ÇL: 536^a*).

şota: 1. Merdiven. 2. At arabası vb. hayvan gücüyle çalıştırılan arabaların iki yandaki uzun ağacı, baldırı (*İL: 676^b*).

[< *şatū*] Merdiven. Kelimenin kökeni açık bir şekilde bilinmiyor, Türkçeye başka bir dilden geçmiş olması muhtemeldir. Tuvaca *çadā*; Kazakça *satī*; Özbekçe *şāti*: ‘Merdiven, şaft’ anlamındadır (*TMEN: III, 316; EDPT: 867^a*). Moğolca *şatun* ‘merdiven, basamak, adım, safha, kat, derece’ anlamındadır (*M-TS: II, 1166^b*). Kelime Türkçeden Farsçaya geçmiştir [Far. شاتو *şātū* ‘merdiven’ < ET. *şatū*]

(*CP-ED*: 720^b). Kırgızca *şattı*: 1. El merdiveni. 2. Havut (deve semerinde enine olan ağaç) anlamındadır (*KS*: II, 681^b).

şöpük: Meyvelerin kabuğu (*İL*: 681^a).

[< ET. *şöpik* < *çöbik* < *çöp* / *çöb*] Yedikten sonra meyvenin atılan kısmı (*DLT*: 168). Kelime asıl olarak ‘tortu, çökelti’ anlamındadır, genel olarak ise ‘değersiz, faydasız veya pis olduğu için atılan ufak tefek artık şeyler’ anlamında kullanılır (*EDPT*: 394^a, 396^a; *TvETTL*: I, 468^b).

G

gaça: Dilsiz, konuşamayan, kekeme (İL: 900^a).

[< Far. گچه *gaçça*] Pepeyi, kekeme (F-TL: III, 1639^b; CP-ED: 1075^a; BK: 268^b; FF-Ç: 1957^a; NSvÇT: 941)

gaday: 1. Yoksul, fakir. 2. Dilenci (İL: 900^a).

[< Far. گدا *gadā*] 1. Dilenci, dilencilik. 2. Yoksul, muhtaç (CP-ED: 1075^a; F-TL: III, 1640^a; BK: 269^a; FF-Ç: 1957^a).

garmon: Akordeon (İL: 901^a).

[< Rus. гармонь *garmān* < Lat. *harmonicus*] Latince *harmonicus* ‘uyum, sürtmek, kazımak’. İngilizce *harmonica* olarak bilinen müzik aleti 1762 de Benjamin Franklin (1706-1790) tarafından icat edilmiştir (REW: I, 394; L-ÇS: 111^b). || *akordeon*: < Fr. *accordeon* < Alm. *akkordion* < *akkord* < *akor* ‘uyum, ses uyumu, uyum bağlamak’ (LF-ÇL: 17^a; Ss: 12^a).

gaz: Gaz (İL: 901^b).

[< Fr. *gaz* < Lat. *chaos* < Yun. *χάος khāos*] 1. Fizikte maddenin uçucu hali < Fr. *gaz*. 1577-1644 senelerinde yaşayan Jean-Baptiste van Helmont adlı Belçikalı kimyager tarafından Lat. *chaos* < Eski Yunanca *χάος khāos* intizamsız ve şekillenmemiş madde kelimesinden ilham alınarak uydurulmuş, *petrol* ‘gazyacağı’ kelimesinden kısaltma. 2. Otomobilde, uçakta benzin gaz pedalı, akseleratör < İng. *gas*, *gasolin* ‘benzin’ kelimesinin kısaltılmışı. Türkçede önceleri hem lamba hem otomobil yakıtı için gazyacağı kullanılırken daha sonra otomobil yakıtı için *benzin* kelimesi tercih edilmiştir. 3. Tül; ince ve

seyrek dokunmuş sargı bezi; ince tülbent < Fr. *gaze* < Filistin'deki Gazze şehrinin adından (*TvETTL*: II, 109^b; *Ss*: 204^b; *LF-ÇL*: 743^a; *REW*: I, 382; *İ-ÇL*: 332^b). Ayrıca bak. *GEW*: 1072.

gazarma: Askerlerin toplu olarak barındıkları yapılar bütünü, kışla (*İL*: 901^b).

[< Rus. казárма *kazarma*] İlk kez I. Petro (Пётр I Великий, 10 Haziran 1672 - 8 Şubat 1725) döneminde, Rusya'da kullanılmıştır. Almanca *kasarma*; < İt. *caserma*; < Fr. *caserne* (*REW*: II, 159). İtalyanca *caserma*: 1. Kışla. 2. Yasaklanan yer. 3. Askeri yönetim. (*İ-ÇL*: 145^a). Fransızca *caserne* 'kışla' (*LF-ÇL*: 251^a).

gazir: Çekirdek (*İL*: 902^a).

[< Çin. 瓜子 *gūa zǐ*] Çekirdek. 瓜 *gūa*: Sebze ve meyveler için genel bir adlandırma, mesela kavun, karpuz, salatalık, patlıcan, sukabağı vb. (*C-ED*: 788). Kelimenin kökeni belli değildir, 'kavun, karpuz vb. benzeri' anlamındadır. Kelimenin en eski okunuşu **kwrâ*. Doğu Han (ikinci han) 东汉 döneminde (25-220) *kua*. Yuan 元 (Moğol) döneminde (1270-1368) *gwa* okunmuştur (*EDOC*: 264). 子 *zǐ*: 1. Çocuk, oğul, gelecek nesil. 2. Bitki tohumu, çekirdeği. 3. Hayvan, kuş, böcek vb. yavruları. 4. Faiz. Kelimenin en eski okunuşu **tsəʔ*. Doğu Han (ikinci han) 东汉 döneminde (25-220) *tsiə*. Yuan 元 (Moğol) döneminde (1270-1368) *dz^hi* okunmuştur. Kelimenin kökeninin 生 *shēng* 'doğmak, neslinin devamı' olduğu ortaya konmuştur (*EDOC*: 633; *EÇES*: 431^a; *C-ED*: 1524).

gaṅg 1: Çelik (İL: 902^b).

[< Çin. 钢 *gāng* < 鋼 *gāng*] 1. Çelik. 2. Sert, dayanıklı. Kelimenin en eski okunuşu **kâṅg*. Doğu Han (ikinci han) 东汉 döneminde (25-220) *kaṅg* okunmuştur. Kelimenin kökeninin 固 *gù* ‘sert katı haline gelen, katılaştan, buz’ olduğu ortaya konmuştur (EDOC: 250; C-ED: 739).

gaṅg 2: Tek şeyden oluşan, başak bir şey karışmayan, sadece, tek (İL: 902^b).

[< Çin. 光 *guāng*] 1. Parlak, şanlı. 2. Geniş. 3. Bitmek, geriye bir şey kalmamak. 4. Açık, çıplak. 5. Tek, sadece. Kelimenin en eski okunuşu **kwâṅg*. Doğu Han (ikinci han) 东汉 döneminde (25-220) *kuaṅg*. Yuan 元 (Moğol) döneminde (1270-1368) *gwang* okunmuştur (EDOC: 266; EÇES: 126^a; <http://www.zdic.net/z/15/js/5149.htm>. 2015.05.10).

gaṅg bi: Ucu çelikten yapılan kalem (İL: 902^b).

[< Çin. 钢笔 *gāng bǐ* < 鋼筆 *gāng bǐ*] bak. 鋼 *gāng*. | 筆 *bǐ*: 1. Yazı yazma ve çizme aletleri. 2. Yazı, yazılan. 3. Miktar. 4. Nesir 5. Kalem gibi düz 6. Yazma fırçası. Kelime 秦 *Qin* (MÖ 221-207) döneminde ortaya çıkmıştır, 楚 *Chǔ* (896-951) döneminde 聿 *yù* okunmuştur ve başka dillere de girmiştir. Mesela Orta Korecede *pwut*, Eski Japoncada *pude*, Vietnamcada *but*. Kelimenin kökenin 理里 *lǐ* ‘çizgi, satır’dan geldiği ileri sürülmüştür. Kelimenin en eski okunuşu **prut*. Doğu Han (ikinci han) 东汉 döneminde (25-220) *pit*. Yuan 元 (Moğol) döneminde (1270-1368)

bue okunmuştur (EDOC: 162; C-ED: 1096;
<http://www.zdic.net/z/20/js/7B14.htm>. 2015.05.12).

gal 1: Gırtlak, boğaz (İL: 903^a).

[< Far. گلو *gulū, galū*] 1. Boğaz, gırtlak. 2. Nefes borusu
(CP-ED: 1096^a; F-TL: III, 1693^b; BK: 298^a; FF-Ç: 1997^a).

gal 2: 1. Keskin olmayan. 2. İş yapma sürati çok yavaş, hareketi yavaş (İL: 903^a).

[< Far. كل *kall* < Ar. كل *kall* k-l-l] 1. Kesmez (kılıç ve bıçağa) denir. 2. Yorgun. 3. Zayıf, yavaş. 4. Ağırılık, ağır yük. 5. Varisi olmayan (CP-ED: 1039^b; FF-Ç: 1889^b; UBTM: III, 339; A-ED: 869^b; YA-ÇL: 1777^b).

ğap: Bir şeyin hepisini, tamamını hızlıca ağzına atma durumu (İL: 693^a).

[< ET. *kap-*] El, diş vs. ile kavramak, tutmak, yakalamak.
Er tōn kapdı: Adam elbise vb.'ni kaptı. *Oğlanıg yīl kaptı:* Oğlanı cin çarptı. Rüzgârın elbise vb. şeyleri uçurması için de aynı kelime kullanılır (DLT: 233; EDPT: 580^a; VEWT: 233^a).

ğacimağ: Kemirmek, sert bir şeyi dişleriyle azar azar koparmak, parçalamak (İL: 693^a).

[< Moğ. *ğaci-*] 1. Eğmek, bükmek, yamultmak, katlamak, şeklini bozmak. 2. Sapmak sapıtmak, alışılmış ve gelenekleşmişten ayrılmak, yoldan çıkmak. 3. Kanunu ihmal etmek, kurala uymamak (M-TS: I, 568^a; K_vYAS: 204^b).
|| Kırgızca *kacala-*: ‘Kemirmek’ (KS: II, 380^a).

ġar: Maġara, büyük maġara (İL: 694^a).

[< Ar. ġar ġ-v-r] 1. Maġara, sığınak. 2. Ova, çukur yer. 3. Ağız. 4. Gözün yuvası. 5. Bir ölçü. 6. Toz. 7. Kiskançlık, haset. 8. Güneş görmez yer (HADS: II, 369^b; A-ED: 743^a; YA-ÇL: 1479^a; Tsv: 793^b).

ġaz: Kaz (İL: 695^a).

Kelimenin kökeni çözülmemiştir. Muhtemelen bir Hint-Avrupa dilindedir. Toharca, Sanskritçe *ham̐sa*; Eski İngilizce *gōs*; Almanca *gans*; Çuvaşça *hor*, *hur*; Türkmençe *kāz*; Kırgızca *kaz*. Türkçeden başka dillere geçtiği de ileri sürülmüştür. Mesela: Balkan, Kafkas dillerine, Rusçaya, Farsçaya, Moğolcaya geçmiştir. Kelimenin kökeni için öne sürülmüş düşünceler için bak. EDPT: 679^a; TMEN: III, 385; Ss: 314^a; CP-ED: 947^a; DLT: 400, 493; M-TS: I, 551^a; KS: II, 426^a; VEWT: 243^a; KD: 194.

ġazanġ: Sonbaharda ağacın üstünde kuruyan ve dökülen yaprak (İL: 695^a).

[< Far. ġazan ġaz-ān] 1. Güz mevsimi. 2. Kurumuş, sararmış yaprak. 3. Sürünmek. 4. Sürüngenler (F-TL: II, 783^a; CP-ED: 458^b; BK: 355^a; FF-Ç: 910^a). || Halk ağzında *gazal* / *gazel* şeklinde mevcuttur: 1. Mısır koçanı yaprakları. 2. Darı sapı. 3. Kuruyup dökülen ağaç yaprağı (THADS: VI, 1953).

ġazi: 1. Gazi. 2. Erkek adı (İL: 695^b).

[< Ar. ġazī ġ-z-v¹⁵] 1. Hücum eden, savaşı, fetheden, kendi ülkesinin dışında savaşı. 2. Din uğuruna

¹⁵ bak. Şinasi TEKİN: *İştikakçının köşesi Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*. Ankara 2014, 139 s. Dergâh Yayınları: 592.

savaşa gitmek. 3. Savaşta başarı kazanan kumandanlara verilen şeref unvanı. 4. Kumandan (*A-ED*: 743^a; *HADS*: II, 334^b; *YA-ÇL*: 1450^b; *Tsv*: 802^a). Ayrıca bak. *DK*: 113.

ğaltek: (*İL*: 696^a).

[< Far. غلتك *ğaltak* / غلتتك *ğaltanak*] 1. Kuyu makarası, çıkırığı. 2. Tekerlek, araba tekerliği (*F-TL*: III, 1392^a; *CP-ED*: 892^a; *BK*: 271^a; *FF-Ç*: 1669^a).

ğalcir: Kuduz, kudurmuş (*İL*: 696^b).

[< Moğ. *ğalcağū*] 1. Kuduz, çok kızmış, kızgın, deli, çılgın. 2. Coşkun, azgın, taşkın. 3. Cinler tarafından ele geçirilmiş cinli. 4. Sert, şiddetli. 5. Sudan korkma hastalığı, kuduz hastalığı (*M-TS*: I, 552^a).

ğalça: Para karşılıklı bir kimsenin işini yapan köle, yaltak (*İL*: 696^b).

[< Far. غلچہ *ğalça*] 1. Köylü. 2. Başiboş, serseri. 3. Kaba saba şahıs (*F-TL*: III, 1392^b; *CP-ED*: 892^a; *BK*: 270^a).

ğancuğa: Yük ya da her hangi bir şey bağlamak amacıyla eyerin arkasına takılan çift tasma, kayış (*İL*: 697^b).

[< Moğ. *ğancuğ-a(n)*] Bir nesneyi eyere bağlamak için katılmış deri parçaları, sırımlar (*M-TS*: I, 557^a; *KvYAS*: 111^b).

ğaye: 1. Gelecek hakkındaki düşünce, arzu, istek. 2. Niyet, maksat (*İL*: 698^a).

[< Ar. غاية *ğāya'* ğ-y] 1. Son, sonuç. 2. Hedef, amaç. 3. Standart. 4. Son nokta. 5. Son derece, aşırı derece. 6. En son çare (*A-ED*: 744^a; *HADS*: II, 336^a; *YA-ÇL*: 1488^a; *A-EL*: VI, 2312).

ġayib: Kaybolan, görünmeyen (*İL*: 698^a).

[< Ar. غائب *ġā'ib* ġ-y-b] 1. Yok, eksik. 2. Gizli, yitik. 3. Gözden kaybolan, görünmeyen. 4. Üçüncü şahıs (*A-ED*: 744^a; *A-EL*: VI, 2313; *Tsv*: 797^a). Ayrıca bak. غيب *ġaib* (*HADS*: II, 372^a; *YA-ÇL*: 1482^a).

F

fabrika: Fabrika (İL: 713^a).

[< Fr. *fabriquer* < İt. *fabbrica* < Lat. *fabrica*] Latince *fabrica* ‘işlik, imalathane, usta işçiliği’ < Latince *faber*: ‘usta, sanatkâr, marangoz, özellikle demirci’ (L-ÇS: 94^a; LF-ÇL: 654^a; Ss: 177^a; İ-ÇL: 292^b).

faşizm: Faşizm (İL: 713^b).

[< Fr. *fascisme* < İt. *fascismo* < *fascio* < Lat. *fascis*] İtalya’da Mossolini tarafından kurulan ve 1922-1945 yılları arasında etkinliğini sürdüren siyasi hareket. İtalyanca *fascismo* < *fascio* ‘demet, sıkıca birbirine bağlı grup, çete, paket’ anlamındadır. Latince *fascis*: 1. Demet. 2. Eski Roma’da hükümdarlık sembolü olarak taşınan çubuk demetine sarılı balta. Bu, aynı zamanda İtalya faşist partisinin sembolü olarak ta kullanılmıştır (L-ÇS: 95^b; LF-ÇL: 668^a; Ss: 180^b; İ-ÇL: 298^a).

faks: Faks (İL: 714^a).

[< Fr. *fac-similé* < İt. *facsimile* < Lat. *fac* + *similis*] Telefon sistemi aracılığıyla yazılı belge ve bilgilerin bir yere anında iletilmesini sağlayan alet. İngilizce *fax* < Latince *fac* + *similis*. ‖ *fac*: ‘yap, üret’ anlamında (< *faciō*, *facere*, *fact-*). ‖ *similis*: ‘benzer, tıpkı, aynı şey’ (http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=facsimile&searchmode=none. 2015.05.28; L-ÇS: 94^b, 254^a; LF-ÇL: 657^a; Ss: 178^a; İ-ÇL: 293^b).

fakültit: Bir üniversitenin öğrenim alanı veya uzmanlık konusu bakımından ayrılmış kollarından her biri (İL: 714^a)

[< Rus. факультет *fakultet* < Lat. *facultās*] İlk olarak Rusya'da 1725'te kullanılmaya başlanmıştır. Latince *facultās* 1. Güç, iktidar. 2. Fırsat. 3. Kaynak (*REW*: IV, 183; *GEW*: 423; *L-ÇS*: 94^b).

famile: Şahıs adına eklenerek kullanılır. Şahsın babasını, dedesini ya da soyunu gösteren aile adı (*İL*: 714^a).

[< Rus. фамилия *familiyā* < Lat. *familia*] 1. Aile ve ailedeki kimseler. 2. Soy. Polonyaca *familia* Almanca *familie* (*REW*: IV, 184). Eski Latince *familia* aynı çatı altında yaşayan hizmetliler zümresi. Fransızca *famille*; İtalyanca *famiglia* (*L-ÇS*: 95^a; *LF-ÇL*: 665^a; *İ-ÇL*: 295^a).

fantaziye: 1. Bir kişinin gelecek şeyler üzerine hayali, tasavvuru. 2. Gerçek olması zor ya da imkânsız arzu, istek (*İL*: 714^a).

[< Rus. фантазия *fantaziyā* < Lat. *phantasia* < Yun. φαντασία *fantasia*] İlk kez I. Petro (Пётр I Великий, 10 Haziran 1672 - 8 Şubat 1725) döneminde Rusya'da kullanmıştır. Polonyaca *fantazja*; İtalyanca *fantasia*; Latince *phantasia* (*REW*: IV, 185). Latince *phantasia* 'hayal' (*L-ÇS*: 200^a). İtalyanca *fantasia*; Fransızca *fantaisie* 'tasavvur gücü, hayal' (*İ-ÇL*: 295^b; *LF-ÇL*: 666^a).

forma: 1. Biçim şekil. 2. Bir şeyin dış görünüşü. 3. Her hangi bir meslek mensubu için özel dikilen giysi (*İL*: 714^b).

[< Rus. форма *fārma* < Lat. *forma*] Polonyaca *forma*, Latince *forma*. İlk kez I. Petro (Пётр I Великий, 10 Haziran 1672 - 8 Şubat 1725) döneminde 1705 senesinde Rusya'da kullanılmıştır (*REW*: IV, 203). Latince *forma* 'biçim, şekil, kıyafet, dış görünüş' (*L-ÇS*: 101^a; *İ-ÇL*: 316^b).

fontan: 1. Yeryüzüne basınçla ve devamlı kaynatarak çıkan su, gaz vb. 2. Süsleme ya da her hangi bir ihtiyaç sebebiyle göllere ve her hangi bir yere yerleştirilen, ağız kısmı yukarı doğru olan, devamlı su fişkirtan boru, fiskiye (İL: 716^a).

[< Rus. фонтан *fântan* < Lat. *fontana*] İlk kez I. Petro (Пётр I Великий, 10 Haziran 1672 - 8 Şubat 1725) döneminde Rusya'da kullanılmıştır. Latince, Polonyaca *fontana*. Latince *fons* 'kaynak, su kaynağı, çeşme' (REW: IV, 202; L-ÇS: 101^a). İtalyanca *fonte* 'çeşme, su membası, memba' *fontana* 'suni, yapay çeşme' (İ-ÇL: 315^b).

fond: Devlet ya da milletin belirli bir iş için gerektiğçe harcamak üzere ayırıp işlettiği para, maddî kaynak (İL: 716^b).

[< Rus. фонд *fând* < Lat. *fundus*] Kelime 1700'lü yıllarda Almanca ya da Fransızca *fonds* kelimesinden Rusçaya geçmiştir. Aslı Latince *fundus* kelimesinden gelmektedir (REW: IV, 202). Latince *fundus* 'yer altı, esas' (L-ÇS: 104^b). Fransızca *fonds* 1. Yer, arazi. 2. Para, sermaye, meblağ, zenginlik (LF-ÇL: 701^a).

fiodal: Derebeylikle ilgili, derebeylik sistemine dayanan, feodal (İL: 718^b).

[< Fr. *féodal* < İt. *feudale* < Lat. *feodalis, feudum*] Fransızca *féodal*: Derebeylik ilişkilerine dayalı siyasi düzen. Latince *feodalis, feudum*: Orta Çağ hukukunda belli şahsî yükümlülükler karşılığında tasarruf edilen mülk biçimi (LF-ÇL: 674^a; Ss: 183^a; İ-ÇL: 303^b).

fizika: Maddenin yapı ve hareket özelliği vb. konular üzerinde inceleme, araştırma yapan bilim dalı, fizik (*İL: 719^b*).

[< Rus. физика *fizika* < Lat. *physica* < Yun. φύσις *fisis*]
Latince *physica* tabiat hakkındaki bilim kelimesinden Rusçaya girmiştir. Yunanca φύσις *fisis* ‘tabiat’ (*REW: IV, 193; Ss: 191^b*). Fransızca *physique* ‘tabii, insanın tabii yapısı, vücut’ (*LF-ÇL: 1160^b*). Ayrıca bak. *GEW: 1055*.

K

ķabahet: 1. Kabahat. 2. Korkunç (İL: 722^a).

[< Far. قباحة *ķabāḥat* < Ar. قباحة *ķabāḥa^t* ķ-b-ḥ] 1. Āirkin, iğrenç. 2. Yanlış, kaba davranış, yaramazlık (HADS: II, 451^b; YA-ÇL: 1575^a; A-EL: VII, 2479; Tsv: 1069^a; FF-Ç: 1761^b).

ķabil: 1. Mümķün. 2. Her hangi bir işi yapa bilen. 3. Erkek adı (İL: 722^a).

[< Ar. قابل *ķābil* ķ-b-l] 1. Kabul eden, uyan. 2. Olabilir, mümķün. 3. Gelecek (A-ED: 812^a; HADS: II, 446^a; YA-ÇL: 1581^b; Tsv: 1070^b). || *ķabiliyet:* < Ar. قابلية *ķabiliye^t* ķ-b-l: 1. Yapılabilirlik ve yapabilirlik, yetenek. 2. Dayanıklı, uyumlu. 3. Kabul edebilme ve kaldırabilme yeteneği (HADS: II, 446^a; YA-ÇL: 1582^a).

ķap: 1. İçine her hangi bir şey koymak için kumaştan dikilen ya da pamuk, yün vb. iplerden yapılan çuval, torba, kap, kılıf, kutu. 2. Her hangi bir şeyin dış kısmını örten ve kaplayan kısmı, kapak, cilt. 3. Sayıların sonuna eklenerek miktar olur (İL: 722^a).

bak. **ķapan:** < ET. *ķāb+an*.

ķap / ķak / kak: Apaçık, dosdoğru, tam (İL: 722^b).

Kelimenin kökeni çözülmemiştir. Kırgızca *kak*: ‘ne fazla, ne eksik tam, noktası-, noktasına’ anlamındadır (KS: II, 384^a). Ayrıca bak. VEWT: 214^b; DLT: 318.

ķapartma: 1. (Vücutta) içi su dolu kabarcık. 2. Nasır. 3. Çıkıntılı, tümsekli (İL: 722^b).

[< ET. *kabart-* < *kabar-* < *kāb*] Şişmek, kabarmak, *bāş kabardı*: ‘yara şişti’. Deride balonlar meydana getirmek, *etük ağakıg kabarttı*: ‘ayakkabı ayağı kabarttı, ayakta yaradan kabarcık oldu’. ‖ *abartmak*: < ET. *kabartmak*, *ol sözüg kabarttı*: ‘o, sözü abarttı’, kelimenin başındaki “k” sesi (k < k; t < k; ø < k) şekillerinde değişebilir. Kırgızca *kabar-* ‘kabarmak, şişmek’ (*DLT*: 252, 525; *EDPT*: 585^b, 586^a; *Ks*: II, 378^a).

ķapaķ 1: 1. Su kabağı. 2. Su kabağı, sakız kabağı ve bal kabağının her üçüne verilen ortak isim. 3. *mec.* Kafası çalışmayan, ahmak, zekâ geriliği olan kimseye denir (*İL*: 722^b).

[< ET. *kabak* < *kāb*] CLAUSON’a göre *kabak* kelimesi *kāb*’ın küçültme biçimindedir, ‘su kabağı, kabak ve benzeri, kavun bundan harçtır’. Türkmençe *kābak*; Çuvaşça *xupax*; Kırgızca *kabak* (*EDPT*: 582^b; *DLT*: 164; *Ks*: II, 378^a). Ayrıca bak. *TMEN*: III, 412; *TDES*: 112^a.

ķapaķ 2: Göz kapağı (*İL*: 723^a).

Kelime muhtemelen, *kabak* < *kap-* ‘örtme, kapatma’dan ‘bir şeyin kapağı, örtüsü; göz kapağı’ anlamını almıştır. Kırgızca *kabak*: 1. Göz kapağı. 2. Oyuk, kazıntı, çukur, derin dere (*EDPT*: 582^b; *DLT*: 164; *Ks*: II, 378^a). Ayrıca bak. *SAN*: 265^t. 14, 17; *TMEN*: III, 369. ‖ *kāpak*: Göz kapağı. Türkmençe *gābak* (*TDBUÜ*: 173). ‖ *ķapaķ*: Göz kapağıyla karıştırılmıştır, aslında ‘kaşın üstü’ demektir, ‘nikap, göz kapağı, çember’ anlamlarında da kullanılmıştır (*DK*: 113).

ķapaķbař / ķapaķvař: Kafası ķalıřmayan, ahmak, şuursuz (*İL:* 723^a).

[< ET. *ķapaķ* + *baş* / *vaş*] bak. **ķapaķ 1**

< ET. *baş*: 1. İnsan başı, genel olarak baş (hayvan, bitki, eşya, dağ vb). 2. Bir topluluğu yöneten kimse. 3. Bařlangıķ. Eski Türkķeden başlayarak kullanılır. Kâşgarlı Mahmud'a göre, Orta Türkķede *bāř* olarak geçer. Ancak bu veriyi *baş* diye düzeltmek gerektir. Kâşgarlı Mahmud'un *baş*'ı 'yara' olarak kullanılan *bāř* biçimiyle karıştırdığı anlaşılıyor. 'Baş' anlamına gelen eski *baş*'ın Yakutķa si *bas*; Türkmencesi ise *baş*'tır. 'Yara' olarak kullanılan eski *bāř*'ın Yakutķa karşılığı *bās*; Türkmence karşılığı ise *bāř*'tır. Bu nedenle Kâşgarlı Mahmud'un *bāř* yazımları muhtemelen yanlıştır. Eski Kıpķakķada da *baş* biçimi kullanılır. Kazakķa *bas*; Kırgızca *baş*; Tatarca *baş*; Āuvařķa *puş* (*TDES:* 41^b; *EDPT:* 375^a; *DLT:* 409; *T_VETTL:* I, 214^b, 215^{a-b}; *Tsv:* 370^b). || *bāř*: 'Yara, ķıban' (*EDPT:* 376^a; *TDES:* 42^b; *TDBUÜ:* 172).

ķaplan: Leopar (*İL:* 724^b).

[< *ķaplan* < *kaplān*] Kelimenin kökeni kesin olarak belli değildir. Bu kelime Uygur Türkķesinde Türkiye Türkķesinden faklı olarak 'leopar' anlamında kullanılmaktadır. Bazı hayvan adlarının -lān ekiyle bittiği ileri sürölmüş, bununla birlikte hayvan isminden -lān eki çıkarıldığında kalan kısmın her hangi bir anlam ifade etmemesi bu eke şüpheyle yaklaşılmasına sebep olmuştur (*EDPT:* 584^b; *K_VYAS:* 141^b).

ḳapiye: Kâfiye (İL: 724^b).

[< Ar. قافية *ḳafiye* ḳ-f-v] Kelimenin asıl anlamı ‘başın boyunla bitişen arka ve son kısmı, ense’dir. Bu manadan ‘bir şeyin sonu, arkası’ anlamı, buradan da ‘beytin sonu’ manası türemiştir. Kafiye kelimesinin ‘tabi olmak, ardından gitmek’ demek olan قفو *ḳafu* mastarından ‘izleyen, ardından gelen’ veya ‘arkasından getirilen’ anlamından türetilmiş olduğunu ileri sürenler de vardır (TDVIA: XXIV, 149; HADS: II, 449^a; YA-ÇL: 1671^{a-b}; A-ED: 850^b).

ḳat: 1. Üst üste, kat kat şeylerin her bir katı. 2. Sıra, ara. 3. Yan taraf, kenar. 4. Katlı, katlara ayrılan. 5. *mec.* Çok, fazla. 6. Çok katlı ip vb. şeylerin her bir katı (İL: 725^a).

[< ET. *kat*] 1. Bir şeyin kat yeri, kıvrımı. *Tön katı:* Elbise katı. Buradan dağın katları ve kıvrımlarına *kadrak* denir. 2. Oğuzca ‘yanında, indinde’. *Beg katında* ‘bey huzurunda’ (DLT: 140). 1. Kat. 2. Kere, kez, defa. 3. Yanında. 4. Katlanmış bir şeyin katı (EDPT: 593^b; TMEN: III, 419; TSV: 1108^a). Kırgızca *kat* (KS: II, 416^a). Belki *ḳat* “kat” ve *ḳat-* “katmak” kelimeleri bir *ḳa- “katmak” kökünde buluşabilirler (NSvCT: 955).

ḳatar: Sıra, dizi (İL: 725^a).

[< Ar. قطار *ḳiṭār* ḳ-ṭ-r] 1. Birbirinin arkasına sıralanmış deve sürüsü dizisi. 2. Bir lokomotifeye bağlı vagonların meydana getirdiği dizi, tren. 3. Sıra, dizi (A-EL: VII, 2543; HADS: II, 502^b; YA-ÇL: 1652^b; UBTM: II, 84; CP-ED: 975^b).

ḳat- 1: 1. Katılaşmak, katı hale gelmek. 2. *mec.* Soğuktan donmak, buz tutmak. 3. *mec.* Korkudan, şaşkınlıktan, gülmekten donakalmak. 4. *mec.* Dayanıklı olmak. 5.

Esnekliğini kaybetmek. 6. *mec.* İyi giyinip süslenerek kibir göstermek. 7. *mec.* Uykuya dalmak, hiçbir şey duymamak (*İL: 728^a*).

[< ET. *kat-*] Katılaşmak. *Yumşak nēng kattı*: Yumuşak ve gevşek şey katılaştı (*DLT: 325*). Katılaşmak, sertleşmek (*EDPT: 595^a; K_vYAS: 147^b; NS_vÇT: 955*). Kırgızca *kat-* (*KS: II, 416^a*). Ayrıca bak. *TMEN: I, 410*.

kat- 2: 1. Katmak, eklemek, ilave etmek. 2. *mec.* Eklemek, karıştırmak (konuşmada). 3. *mec.* Bir kişinin bir şiir uydurup kendi kendine içinden okuması. 4. At, eşek vb. hayvanları araba ve tarım aletleriyle bağlayarak, hayvan gücünden faydalanıp kullanabilecek hale getirmek (*İL: 728^b*).

[< ET. *kat-*] Karıştırmak, katmak. *Ol sirkeni yugrutka kattı*: ‘O, sirkeyi mayalanmış süte kattı’. Her hangi bir şey bir şeye katılırsa yine aynıdır (*DLT: 325*). 1. Karıştırmak. 2. (Pamuk ya da yün ipliğini, iplik olacak biçimde) bükmek. 3. Eklemek (*EDPT: 594^b; K_vYAS: 147^b*). Kırgızca *kat-* (*KS: II, 416^a*).

kabinit: Bazı ülkelerde bakanlar kurulu, hükümet (*İL: 817^a*).

[< Rus. кабинет *kabinet* < İt. *cabinetto*] 1. Çekmeceli dolap. 2. Rusçada 1705 senesinde ‘iş yeri’ anlamında kullanılmıştır. ‘Meclis, devlet meclisi’ anlamında ilk olarak 1720 senesinde kullanılmıştır. Almanca *kabinett*, Fransızca *cabinet*, İtalyanca *cabinetto* (*REW: II, 151*). İtalyanca *cabinetto* ‘oda’ (*İ-ÇL: 124^a*). Fransızca *cabinet*, 1. Küçük oda. 2. Bakanlar kurulu (*LF-ÇL: 221^b*).

kapalet: Kefalet (*İL: 817^a*).

[< Ar. كفالة *kafāla*^t k-f-l] Kefil olma, garanti, güvence (*HADS*: II, 584^b; *YA-ÇL*: 1771^a; *A-ED*: 889^b). Kelime ‘bir şeyi bir şeye eklemek, katmak, bitıştirmek’ anlamındadır. Bir hakkın güvenceye bağlanması amacıyla bir kimsenin asıl borçlunun alacaklı karşısındaki sorumluluğuna katılması veya birinin teslimini üstlenmesi anlamında fıkıh terimi (*TDVİA*: XXV, 168).

kapsul: Bazı ilaçların kolay yutulmak üzere içine konulduğu ilacın yapısını etkilemeyen jelatinden kap (*İL*: 818^a).

[< Rus. капсуля *kapsulyä* < Lat. *capsa*] Küçük kutu. Latince *capsula*, *capsa* ‘kutu’ (*REW*: II, 187; *L-ÇS*: 36^a).

kapital: 1. Ticaret sermayesi. 2. Para (*İL*: 818^b).

[< Rus. капитал *kapital* < Lat. *capitālis*] Rusçada ilk olarak 1709 senesinde kullanılmıştır. Esas sermaye, ana sermaye. Almanca *kapital*, Fransızca *capital* (*REW*: II, 185). Latince *capitālis* ‘baş, ilki, çok önemli’ (*L-ÇS*: 36^a; *LF-ÇL*: 238^{a-b}).

kapir: 1. İslam’a inanmayan, imansız kimse. 2. *mec.* Merhemetsiz, vefasız (*İL*: 818^b).

[< Ar. كافر *kāfir* k-f-r] Kelime كفر ‘örtmek, gizlemek, nankörlük etmek’ten türetilmiştir. 1. Allah’a inanmayan, Allah’ın nimetlerin inkâr eden kimse. 2. Karanlık. 3. Dinden dönen. 4. İssız ve uzak yer. 5. Bir yerde kalan gizlenen kimse. 6. İkinci. 7. Büyük dere ve ırmağa denir (*UBTKM*: II, 99; *HADS*: II, 548^b; *YA-ÇL*: 1768^b; *A-ED*: 869^b; *A-EL*: VII, 2622; *Tsv*: 1015^b). Ayrıca bak. *TDVİA*: XXVI, 533.

katek: 1. Tavuk, tavşan, güvercin vb.lerin kümes'i. 2. Her hangi bir şeyin üzerindeki dikdörtgen şekli (*İL*: 819^a).

[< ET. *kätäk*] Tavuk besleme yeri, tavuk çiftliği. Türkmençe *ketek*; Kazakça *kitäk* (*VEWT*: 259^a). || *katek* / *ketek*: 1. Delik, çukur. 2. Kümes hayvanlarının semirmeleri için muhafaza edildiği etrafı çitle ya da duvarla çevrili yer (*KvYAS*: 147^a).

katta: 1. Büyük, şaşalı. 2. Yaşı büyük olan, ünlü kimse (*İL*: 819^a).

Kelime Kırgızcada *kette*, 'büyük, kocaman' anlamındadır, Farsçadan Kırgızcaya geçmiştir (*Ks*: II, 446^a). Ayrıca bak. *KvYAS*: 147^b; *CP-ED*: 1074^b.

katolik: Hıristiyanlığın, başında Roma papası bulunan büyük bir mezhebi. Çine, ilk olarak Ming sülalesi döneminde (1368-1644) yayılmaya başlamıştır (*İL*: 819^b).

[< Rus. католик *katâlik* < Lat. *catholicus* < Yun. καθολικός *khatholikhos*] Fransızca *catholique* < Yunanca καθολικός *khatholikhos*, 1. Kapsayıcı, evrensel. 2. Roma mezhebine bağlı olan genel evrensel kilise (*REW*: II, 210; *LF-ÇL*: 255^b). Latince *catholicus* 'esas, genel' (*L-ÇS*: 38^a). Eski Yunanca καθολική *katholikē* (εκκλησία *ekklēsia*) < kata + (h)ólos óλος *olos* 'hepsi, her şey' (*Ss*: 310^a). Ayrıca bak. *GEW*: 381; *TDVIA*: XXV, 55.

katip: Bir resmi dairede, bir kurumda veya bir kişinin yanında yazı yazmakla görevli kimse, yazan, yazıcı (*İL*: 820^a).

[< Ar. كاتب *kātib* k-t-b] Kelime كتب *ketb* 'yazmak, telif etmek' fiilinden türetilmiş bir ism-i fâildir. 1. Yazı işleri ile uğraşan kimse, sekreter. 2. Yazar, yazıcı. 3. Bilgili kişi.

3. Muharrir (*TDVIA*: XXV, 49; *A-EL*: VII, 2591; *HADS*: II, 547^a; *YA-ÇL*: 1727^b; *UBTKM*: I, 244; *A-ED*: 868^a; *Tsv*: 1021^a).

kac: 1. Haylaz, inatçı. 2. Eğri, çarpık. 3. Ters (*İL*: 820^a).

[< Far. كع *kac*] 1. Eğri, bükülmüş, çarpık. 2. Âdi ibrişim. 3. Çengel, kanca. 4. Bir nevi kumaşı âdî ipeğe denir, lakin kullanılışı ham ipek için de geçerlidir (*F-TL*: III, 1508^a; *CP-ED*: 1016^b; *BK*: 409^a; *FF-Ç*: 1856^a).

kadir: Devlet ve diğer kamu kuruluşlarında çalışanların tamamı (*İL*: 821^a).

[< Fr. *cadre*] Personel (*LF-ÇL*: 225^a). 1. Bir örgütün teşkilatındaki kadro. 2. Çerçeve. 3. Kadrolu memur. 4. Gemilerde asma yatak. 5. Demiryolu taşımada kullanılan büyük sandık (*BF-TS*: 198^a; *F-TBS*: 157^a).

karta: Kalın ya da hafif kalın kâğıttan dikdörtgen şekilde kesilen yaprak (*İL*: 822^a).

[< Rus. кáрта *karta* < Lat. *charta* < Yun. χάρτης *khārtēs*] Rusya'da ilk kez I. Petro (Пётр I Великий, 10 Haziran 1672 - 8 Şubat 1725) döneminde kullanılmıştır. İtalyanca *carta*, Latince *charta* 'kâğıt' (*REW*: II, 203; *İ-ÇL*: 143^a). Dikdörtgen kesilmiş karton parçası. Fransızca *carta*, *carte* 'pafta, harita, belge'. Eski Yunanca χάρτης *khārtēs* 'kesilmiş papirüs tabakası' (*GEW*: 1075; *Ss*: 305^a; *LF-ÇL*: 248^a).

L

laboratoriye: Hastane, araştırma merkezi, okul vb. yerlerde araştırmaların, deneylerin yapıldığı özel donanımlı mekân (*İL*: 929^a).

[< Rus. лаборатория *labâratâriyâ* < Lat. *labōrātōrium*] Rusya'da ilk kez I. Petro (Пётр I Великий, 10 Haziran 1672 - 8 Şubat 1725) döneminde kullanılmıştır. Latince *labōrō* 'emek, çalışmak' kelimesinden gelmektedir (*REW*: II, 443; *L-ÇS*: 146^a).

lap: 1. Esassız, çok abartılan, yalan söz. 2. Boş övünme (*İL*: 929^a).

[< Far. لاف *lāf*] 1. Övünme, kendini gösterme. 2. Beyhude ve manasız laf. 3. Söz (*F-TL*: III, 1731^b; *CP-ED*: 1112^a; *FF-Ç*: 2024^b; *Tsv*: 1155^b).

lata: 1. Paçavra, çaput. 2. *mec.* Gevşek, elinden iş gelmeyen (*İL*: 930^a).

[< Far. لته *latta*] 1. Paçavra. 2. Eski esvap parçası (*F-TL*: III, 1742^a; *CP-ED*: 1117^b; *BK*: 487^b; *FF-Ç*: 2033^a).

latariye: Satın alınan biletle para ya da her hangi bir şey kazanma oyunu (*İL*: 930^a).

[< Rus. лотó *lâtâ* < İt. *lotto*] Gotça *hlauts* 'zar' kelimesinden gelmektedir. Fransızca *loto* (*REW*: II, 523; *LF-ÇL*: 936^a). İtalyanca *loto*: 1. Piyango, kumar. 2. Pay. 3. Şanslı (*İ-ÇL*: 443^b).

latin: Latin (İL: 930^b).

[< Fr. *latin* < Lat. *latinus*] İtalyanca *latino*; Fransızca *latin*
1. Latin dili ile ilgili olan, Latince konuşan. 2. İtalya'nın Latium bölgesi halkından olan kimse. 3. (İsim tamlamasının birinci ögesi olarak) bu halkla ilgili, bu halka ait olan. Latince *latinus* < (özel isim) *Latium*: İtalya'da Roma şehri çevresindeki düzlük bölge. Latince *lātus* 'geniş, enli, yayvan, büyük' (LF-ÇL: 913^b; SS: 366^a; İ-ÇL: 429^a; L-ÇS: 148^a; Tsv: 1161^b).

laçin: Bir cins şahin, doğan (İL: 931^a).

[< *lāçın*] Doğan, şahin. Eski çağlardan başlayarak kullanılır. Orta Türkçede, Kıpçakçada *lāçın* 'doğan' olarak geçer. Türkmençe *lāçın*; Kazakça *laşın* 'ala doğan cinsinden bir avcı kuş'; Kırgızca *ılāçın*; Özbekçe *laçın*; Moğolca *naçın*. Kelimenin kökü kesin olarak belli değildir, yabancı kökenden gelmesi muhtemeldir. Kelimenin kökeni için ortaya konulan esas görüşler şunlardır: 1. CLAUSON kelimenin Toharca bir alıntı olduğunu dile getirmiştir. 2. Moğolca *naçın* kelimesi ile beraber düşünülmüştür. 3. Laçin'i *Latin* adıyla açıklamaya çalışılmıştır (TDES: 277^a; EDPT: 763^b; DLT: 176; M-TS: I, 868^b; KS: I, 351^a; TDBUÜ: 174). Ayrıca bak. VEWT: 313^b; SS: 362^b). | *laçın*: Latince: *falco peregrinator*, *sundervall*. İngilizce: The Shahin Falcon. Mançuca: Naçin. Çince: ya hu 鸭虎; you sun 游隼. Scully'e göre laçın, *falco barbarus*'tur, Colonel Phillott bunun Hindistan'ın şahini olduğunu ileri sürmektedir (KITMÇS: 23).

laza: 1. Patlıcangillerden bir senelik saman baldırlı bitki. Çiçeği beyaz, meyvesi genelde yeşildir. Cinsine göre değişmekle birlikte ekserisi acıdır. 2. Bu bitkinin sebze olarak yenilen ürünü (*İL*: 931^a).

[< Çin. 辣子 *là zǐ*] Biber. 辣 *là*: 1. Sıcak, ateşli. 2. Acı. 3. Yakıcı. 4. Aşırı kokulu (*C-ED*: 843; *EDOC*: 342; <http://www.zdic.net/z/25/js/8FA3.htm>. 2015.07.01). || 子 *zǐ*: 1. Çocuk, oğul, gelecek nesil. 2. Bitki tohumu, çekirdeği. 3. Hayvan, kuş, böcek vb. yavruları. 4. Faiz. Kelimenin en eski okunuşu **tsəʔ*. Doğu Han (ikinci han) 东汉 döneminde (25-220) *tsiə*. Yuan 元 (Moğol) döneminde (1270-1368) *dz^hi* okunmuştur. Kelimenin kökeninin 生 *shēng* ‘doğmak, neslinin devamı’ olduğu ortaya konmuştur (*EDOC*: 633; *EÇES*: 431^a; *C-ED*: 1524). Ayrıca bak. 辣椒 *là jiāo* (*C-ED*: 843; <http://www.zdic.net/c/3/149/321449.htm>. 2015.07.01).

lazar: Yüksek enerjili bir ışık cinsi. Askerlik, tıp, maden işlemi, haberleşme vb. alanlarda kesme, yakma, ölçme gibi işlerde kullanılır (*İL*: 931^a).

[< İng. *laser*] Bir tür ışın. İngilizce, *light amplification by simulated Emission of radiation* [= ışık yükseltici, ışık dalgalarını kuvvetlendirip yönelten düzen]’in kısaltması (http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=laser&searchmode=none 2015.07.05; *Ss*: 367^a; *İ-TS*: II, 1983^a). || < İng. *maser*: İngilizce, *microwave a amplification by simulated Emission of radiation* [= uyarılmış ışınım salımlı mini dalga üretici]’in kısaltması (*İ-TS*: II, 2155^a).

lazim: Gerekli, lüzumlu (*İL*: 931^b).

[< Ar. لازم *lāzim* l-z-m] Kelime ‘sabit olmak, devam etmek, ayrılmamak; gerekmek, gerekli olmak’ gibi anlamlara gelen لزوم *lüzūm* kelimesinin türevidir. ‘İhtiyaç, gerek, zaruri, muhtaç olan şey’ anlamlarında kullanılır (*TDVİA*: XXVII, 260; *A-ED*: 904^b; *HADS*: II, 612^b; *YA-ÇL*: 1836^b; *TSV*: 1163^b).

las: 1. Arabaların iç lastiği, havası inmiş, büzülmüş top vb.nin durumu. 2. Kişinin bir iş yaptıktan sonra ya da her hangi bir iş etkisinden sonraki gevşeklik durumu (*İL*: 931^b).

[< Far. لاس *lās*] 1. İpek süprütüsü, artığı. 2. Umumen dişi hayvana denir. 3. Dişi köpek (*F-TL*: III, 1730^a; *CP-ED*: 1111^b; *BK*: 482^a; *FF-Ç*: 2023^a).

lağ: Canlıların aşırı soğuk ya da korkudan güçlü titreme durumu (*İL*: 931^b).

[< Far. لاغ *lāg*] 1. Oyun. 2. Latife. 3. Korkak ve korkaklık. 4. Aldatmak (*F-TL*: III, 1731^a; *CP-ED*: 1112^a; *BK*: 479^b).

M

maarip: 1. Eğitim ve öğretim sistemi. 2. Eğitim (*İL*: 948^a).

[< Ar. معارف *ma'ārif* '-r-f] Arapça معرفة *ma'rifa'* kelimesinin çoğlu şekli, 'Çeşitli bilgiler, ustalıklar'. || معرفة *ma'rifa'*: 'Bilgi, malumat, beceri' (*A-EL*: V, 2016; *A-ED*: 686^b; *HADS*: II, 240^a; *YA-ÇL*: 1318^a).

maaş: Maaş (*İL*: 948^a).

[< Ar. معاش *ma'āş* '-y-ş] 1. Geçim vesilesi. 2. Birine geçinmesi için ödenen para (*A-EL*: V, 2210; *A-ED*: 1021^b; *HADS*: II, 330^b; *YA-ÇL*: 1424^a).

matem: Yas (*İL*: 949^a).

[< Ar. ماتم *ma'tam* a-t-m] Kelime Eski Arapça'da 'sevince veya kedere yol açan bir olay dolayısıyla bir araya gelmiş erkek veya kadınlar topluluğu' anlamına gelmekte iken zamanla 'bir ölümün ardından uygulanan saygı ve üzüntü davranışları, cenaze töreni' anlamını kazanmıştır (*TDVİA*: XXVIII, 127; *A-ED*: 935^b; *YA-ÇL*: 8^a; *A-EL*: I, 13; *TSV*: 1203^a).

matıryal: 1. Gereç. 2. Her hangi bir amaç için hazırlanan madde, malzeme. 3. Hüccet ya da delil vazifesini gören her hangi bir şekilde kaydedilmiş belge (*İL*: 949^a).

[< Rus. матерьял *materyäl* < Lat. *māteria*] Kelime ilk kez 1720 senesinde, I. Petro (Пётр I Великий, 10 Haziran 1672 - 8 Şubat 1725) döneminde Rusya'da kullanılmıştır (*REW*: 2, 581). Latince *māteria* 1. Madde. 2. Kereste. 3. Mamba (*L-ÇS*: 159^b).

matimatika: Şekil, cebir gibi sayı ve ölçü esasına dayanarak niceliklerin özelliklerini inceleyen bilimlerin ortak adı, riyaziye (İL: 950^a).

[< Rus. матемáтик *matematik* < Lat. *mathematica* < Yun. μαθηματική *mathēmatikhē*] Eski Yunanca μαθηματική *mathēmatikhē*, ‘bilim, öğreti’ < Yun. μανθάνω *manthānō*, μαθ- *math-* ‘öğrenmek, bilim sahibi olmak’ (REW: 2, 580; GEW: 170; Ss: 392^a). Latince *mathematica*, Fransızca *mathématique* ‘matematik’ (L-ÇS: 159^b; LF-ÇL: 973^a). Ayrıca bak. TDVIA: XXVIII, 129.

macira: Macera, olup biten vaka, olay (İL: 950^b).

[< Ar. جرى *carā* c-r-y] 1. Akmak, suyun hızlı akması. 2. Koşmak. 3. Devam etmek. 4. Meydana gelmek. 5. Esmek (A-ED: 230^a; HADS: I, 429^a; YA-ÇL: 269^b; A-EL: II, 415; TSV: 1176^a).

mahtımak: Övmek, takdir etmek (İL: 951^b).

[< Moğ. *magta-*] 1. Övmek, methetmek. 2. Yüceltmek, göklere çıkarmak. 3. Lehinde konuşmak (M-TS: I, 812^b; K_vYAS: 185^a).

mada: Dişi eşek (İL: 951^b).

[< Far. ماده *māda*] 1. Dişi. 2. Eklendiği isimlere dişilik anlamı katan bir ek. Özellikle dişi hayvan adlarında kullanılır: ماده سگ *māda-sag* ‘dişi köpek’ (F-TL: III, 1766^b; CP-ED: 1138^b; FF-Ç: 2061^b).

madda: 1. Yasa, sözleşme vb. metinlerde, her biri başlı başına bir hüküm bildiren ve çoğu kez rakamla belirtilen bölüm. 2. Bir cismi oluşturan öge, öz. 3. Sözlük ve

ansiklopedilerde tarif edilen, anlatılan kelime, ad veya konulardan her biri (*İL*: 952^a).

[< Ar. مادة *mādda* < Ar. مادّ *madda* m-d-d] 1. Boşlukta yer kaplayan şey. 2. Bir şeyi meydana getiren kök. 3. Parça, kısım, unsur. < Ar. مادّ *madda*: 1. Uzatmak. 2. Genişletmek. 3. Gündüzün aydınlığı yayılmak. 4. Yardım etmek. 5. Arttırmak. 6. Harfi uzatarak okumak. 7. Kalem hokkaya batırmak (*A-EL*: VII, 2695; *A-ED*: 974^a; *HADS*: II, 747^a; *YA-ÇL*: 1909^b; *UBTKM*: I, 689; *Tsv*: 1176^b). Ayrıca bak. *TDVİA*: XXVII, 302.

marakçı: Pusu, düşmanı görünmeden gözlemek için saklanmış kişiler (*İL*: 952^b).

[< Moğ. *mariya*-] 1. Gizlice yaklaşmak, sinsice sokulmak. 2. Pusarak sürünmek, emeklemek. 3. Pusmak, pusarak avlamak. 4. Çok yavaş yürümek (*M-TS*: I, 827^b; *KvYAS*: 186^b).

maral: Dişi geyik (*İL*: 952^b).

[< Moğ. *maral*] Dişi ahu (*NSvÇT*: 974; *M-TS*: I, 826^b; *KvYAS*: 186^b). Ayrıca bak. *TMEN*: I, 495; *DK*: 113. || **buğa**: < Moğ. *buğu*: Erkek ahu (*NSvÇT*: 915; *M-TS*: I, 210^a; *KS*: I, 141^b).

marka: 1. Posta pulu. 2. Bir ticari malın üzerine ya da kabına çizilmiş bütün resim, yazı ve işaretler (*İL*: 953^a).

[< Rus. *máпка* *marka* < İt. *marca*] Almanca *marke* ‘işaret’, *marken* ‘fark etmek’ anlamındadır (*REW*: 2, 574). İtalyanca *marca* 1. Ticari alamet. 2. İşaret, hayvanın vücuduna vurulan işaret. 3. Ünlü mal yapan fabrika. 4. Damga (*İ-ÇL*: 459^a).

N

naehliy: 1. Bir işin ehli olmayan. 2. *mec.* Vicdansız (*İL:* 1039^a).

[< Far. نā + < Ar. أهل *ahl* a-h-l] < Far. نā. 1. Olumsuzluk ve yoksunluk ön eki. 2. Su. 3. Ney. 4. Boğaz. 5. Kelimenin sonuna eklenerek mahal, mekân manasını ifade eder. 6. Kamış (*F-TL:* III, 1850^b; *CP-ED:* 1365^b; *BK:* 537^a; *FF-Ç:* 2358^a). || < Ar. أهل *ahl:* 1. Akraba. 2. Sahip, mâlik. 3. Bir yerde oturan kişilerin tamamı, yerli halk. 4. Eş. 5. Yerleşme (*A-EL:* I, 120; *A-ED:* 90^b; *HADS:* I, 145^b; *UBTKM:* III, 136; *YA-ÇL:* 67^b).

nabut: Mahvolma, yok olma, yıkım (*İL:* 1039^a).

[< Far. نā + بود *būd*] 1. Bulunmayan, mevcut olmayan, yok. 2. Perişan, müflis (*CP-ED:* 1366^b; *BK:* 537^a; *FF-Ç:* 2361^a; *Tsv:* 1334^a). bak. < Far. نā. || < Far. بود *būd:* 1. Varlık, vücut. 2. Oldu (*F-TL:* I, 371^a; *CP-ED:* 206^a; *BK:* 95^b; *FF-Ç:* 328^b).

napak: 1. Kirli, pis, yıkanmayan. 2. Karışık, terkibi saf olmayan. 3. *mec.* Kötü alışkanlık. 4. *mec.* Ahlaksız (*İL:* 1039^a).

[< Far. نā + پاک *pāk*] 1. Saf olmayan, pis. 2. İffetsiz (*CP-ED:* 1366^b; *FF-Ç:* 2361^b; *Tsv:* 1359^a). bak. < Far. نā. || < Far. پاک *pāk:* 1. Saf, temiz, 2. İffetli, ahlâklı. 3. Mükemmel. 4. Büsbütün (*F-TL:* I, 424^b; *CP-ED:* 231^b; *BK:* 575^a; *FF-Ç:* 396^a).

natoğra: Yanlış, hatalı, doğru olmayan (*İL:* 1039^b).

[< Far. نā + < ET. *toğurū*] bak. < Far. نā. || < ET. *toğurū:* 1. Düz, eğri olmayan, doğru. 2. *mec.* Dosdoğru, yalansız, yanlışsız dürüst olan, gerçek. Kazakça *tura*;

Türkmence *dogri*; Özbekçe *toğri* (*EDPT*: 473^a; *TvETTL*: I, 570^{a-b}; *VEWT*: 484^a; *DLT*: 255; *KvYAS*: 263^a). Ayrıca bak. *TMEN*: II, 623.

natonuş: Tanıdık olmayan (*İL*: 1039^b).

[< Far. نā + < ET. *tanu-ş-*] bak. < Far. نā || < ET. *tanu-ş-*: Bilişmek, birbirini bilmek (*EDPT*: 526^b; *DLT*: 264; *VEWT*: 461^a; *NSvÇT*: 1006; *KvYAS*: 271^b). Kelimenin kökeni hakkındaki tartışmalar için bak. *TDES*: 393^a.

natural: 1. Malı mal ile değiştirerek yapılan alış veriş, takas. 2. Asıl, tabii (*İL*: 1040^a).

[< Rus. натуральный *naturalny* < Lat. *nātūrālis*] Latince *nātūrālis* ‘tabii, kendisi doğan’ anlamındadır (*L-ÇS*: 169^b). Fransızca *naturel*: 1. ‘tabii’. 2. Gayrimeşru çocuk (*REW*: 3, 49; *SS*: 443^b; *LF-ÇL*: 1034^b).

natinç: 1. Huzursuz, asayiş bozulmuş. 2. Çok gürültülü, çok sesli (*İL*: 1040^a).

[< Far. نā + < ET. *tīn-ç* < ET. *tīn-*] bak. < Far. نā || Dinç, sakin, dinlenmiş. Kırgızca *tinç*; Kazakça *tinş*; Türkmence *dīnç*; Özbekçe *tinç*. < ET. *tīn-*: 1. Dinlenmek. 2. Dinmek, durmak. (*NSvÇT*: 1015; *EDPT*: 516^a; *TDBUÜ*: 173; *TvETTL*: I, 556^a; *KS*: II, 731^a; *DLT*: 242; *KvYAS*: 258^a).

naçar: 1. Kötü. 2. Normalden düşük (*İL*: 1040^b).

[< Far. نā + چār *çār*] 1. Çaresiz. 2. Muhtaç, fakir, âciz. 4. Mecbur, zorunlu, ister istemez (*CP-ED*: 1367^b; *BK*: 537^b; *FF-Ç*: 2364^b; *TSV*: 1345^a). bak. < Far. نā || < Far. چār *çār*: 1. Dört. 2. Tuğla ve çanak çömlek fırını. 3. Çare. 4. Güçlü, yapabilen, edebilen (*F-TL*: I, 675^a; *CP-ED*: 384^a; *BK*: 128^b).

nadan: 1. Cahil, bilgisiz, eğitim görmemiş. 2. Zekâsı düşük, kafası çalışmayan (*İL*: 1041^a).

[< Far. نَا *nā* + دان *dān*] 1. Bilmeyen, bilmez, cahil. 2. Sert, kaba. 3. Basit (*CP-ED*: 1369^b; *F-TL*: III, 1855^b; *FF-Ç*: 2369^a; *Tsv*: 1345^b). bak. < Far. نَا *nā*. || < Far. دان *dān*: 1. Tane. 2. Kelimelerin sonuna gelerek yer, kap ve âlet isimlerini yapar. 3. Sonuna geldiği kelimelere ‘bilen, bilici’ anlamını katarak birleşik sıfatlar yapar (*CP-ED*: 500^b; *F-TL*: II, 853^b; *BK*: 151^b; *FF-Ç*: 985^b). Ayrıca bak. *CP-ED*: 501^b; *F-TL*: II, 854^{a-b}.

nar: Tek hörgüçlü erkek deve (*İL*: 1041^a).

[< Far. نَر *nar*] Tek hörgüçlü erkek deve (*VEWT*: 350^b; *Ks*: II, 582^a). || < Far. نَر *nar*: 1. Erkek. 2. Dalga. 3. Çirkin. 4. Erkeklik uzvu. 5. Aygır. 6. Hem erkek hem dişi olan hayvan ve insan. 7. Ağacın ortasındaki daldan ayrılan dallar (*CP-ED*: 1394^b; *F-TL*: III, 1879^a; *BK*: 551^b; *FF-Ç*: 2407^b).

narazi: Memnun olmayan, hoşnutsuz (*İL*: 1041^a).

[< Far. نَا *nā* + < Ar. راضِي *rāḍī* r-ḍ-y] bak. < Far. نَا *nā*. || < Ar. راضِي *rāḍī* < راض *rāḍ-in*: 1. Rıza gösteren, kabul eden. 2. Seçen, kanaat getiren. 3. Beğenen, hoşnut olan (*A-ED*: 394^b; *YA-ÇL*: 748^b; *A-EL*: III, 1100; *HADS*: I, 567^b).

V

vapa: Vefa (*İL*: 1206^a).

[< Ar. وفاء *vafā'* v-f-y] 1. Görevini yerine getirme, sözünü tutma. 2. Borcuna sadık olma. 3. Doğruluk, istikamet. 4. Yetmek, kâfi gelmek. 5. Emin, eminlik (*A-ED*: 1223^b; *HADS*: II, 1204^a; *A-EL*: VIII, 3057; *YA-ÇL*: 2305^b; *Tsv*: 1839^b).

vapat: Vefat, ölüm (*İL*: 1206^a).

[< Ar. وفاة *vafā't* v-f-y] Ölüm. < Ar. وفاء *vafā'*: (Can) borcunu ödedi (*A-ED*: 1223^b; *HADS*: II, 1204^a; *YA-ÇL*: 2305^b; *Tsv*: 1840^a).

vat: Elektrik kuvvet birimi (*İL*: 1206^b).

[< İng. *watt*] Bir sâniyede bir jule eşit işe denk güç birimi. Elektrik birimi. Kelime 1882'de İngiliz fizikçisi James WATT (1736-1819)'in onuruna kullanılmaya başlanmıştır (http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=watt&searchmode=none 2015.07.25; *Ss*: 655^b; *İ-TS*: II, 3627^b).

vaḥ / vaḥ: Defa (*İL*: 1207^a).

[< Ar. وقت *vaḥt* v-ḥ-t] Kelimenin çoğulu أوقات *evḥāt*: 1. Zaman'ın belirli bir parçası. 2. Çağ, zaman, dem. 3. Fırsat. 4. Mevsim (*A-ED*: 1225^b; *HADS*: II, 1208^a; *YA-ÇL*: 2306^b; *UBTKM*: I, 332; *Tsv*: 1828^b). Ayrıca bak. *TDVİA*: XLII, 488.

varata: (Ayak topu) Futbol gibi bazı top oyunlarında genelde meydanın iki başında yer alan, topun sokulmasına çalışılan yer, kale (*İL*: 1207^a).

[< Rus. ворота *vârâta* < врата *vrata*] Slav dillerinde врата ‘kapı’. Arnavutça ‘bahçe duvarı’. Eski Almanca *warto* ‘kapı’. Eski Hindî dilinde *vrtiṣ* ‘bahçe duvarı’ (*REW*: 1, 354).

varağ: Kitap, defter vb. yaprağı. İki sayfadan ibaret yaprak (*İL*: 1207^b).

[< Ar. ورق *varağ* v-r-ğ] 1. Yaprak (ağaç, kâğıt, altın veya gümüş vb.’lerin yaprağı). 2. Yazı yazmaya elverişli ince deri. 3. Kâğıt. 4. Mal, servet (*A-ED*: 1209^a; *HADS*: II, 1177^a; *UBTKM*: III, 63; *YA-ÇL*: 2265^a; *Tsv*: 1831^a).

varķırımak: Yüksek sesle bağırarak (*İL*: 1208^a).

[< ET. *bākır-*] Bağırarak. Yüksek ve gür ses çıkarmak. Oğuzca *bākırār*, *bākirmāk*; Türkmençe *bāğır-* (*EDPT*: 318^a; *TDBUÜ*: 172; *TvETTL*: I, 185^b; *DLT*: 428; *Tsv*: 354^a). Kırgızca *bakır-*: Böğürmek, boğazı yırtılırcasına bağırarak (*KS*: I, 80^b).

variyant: Varyant (*İL*: 1208^b).

[< Fr. *variante* < *varier* < Lat. *variare*] Bir şeyin değişik biçimi. < *varier*: Değişmek, değiştirmek. < Lat. *variare*: Farklı kılmak, çeşitlendirmek, değiştirmek. < İt. *variante*: Farklı, değişik (*LF-ÇL*: 1607^b, 1608^a; *F-TBS*: 1095^b; *İ-ÇL*: 861^a; *L-ÇS*: 293^b).

vaz keçmek: Vaz geçmek (*İL*: 1209^a).

[< Far. باز گشتن *bāz gaştan*] 1. Geri dönmek. 2. Pişman olmak. 3. Emekli (*CP-ED*: 145^a; *FF-Ç*: 224^a). || < Far. باز *bāz*: 1. Geri, geri dönüş. 2. Tekrar, yeniden. 3. İniş. 4. Dönük. 5. Açık (*CP-ED*: 143^b; *F-TL*: I, 240^b; *BK*: 52^b; *FF-Ç*: 220^a). || <

Far. گشتن *gaştan*: 1. Dönmek. 2. Gezmek, dolaşmak. 3. Olmak (*CP-ED*: 1091^a; *F-TL*: III, 1682^b; *BK*: 281^a; *FF-Ç*:1988^b). Ayrıca bak. *VEWT*: 526^b; *Ss*: 656^a; *Tsv*: 1836^a.

vaza: Meyve, şeker, tatlı vb. konulan kâse (*İL*: 1209^a).

[< Fr. *vase* < İt. *vaso* < Lat. *vās*] Saksı, çiçeklik, küp. Latince *vas*: 1. Kap, tas, çanak. 2. Damar (*LF-ÇL*: 1608^b; *F-TBS*: 1096^a; *İ-ÇL*: 861^b; *L-ÇS*: 293^b).

vaskitbol: (Sepet topu) Basketbol (*İL*: 1209^b).

[< İng. *basket* + *ball*] (İngilizce'den gelen spor adlandırması) Bir çeşit top oyunu. Amerikan İngilizcesi *basket* 'sepet' + *ball* 'top'. Kelime 1892'den başlayarak kullanılmıştır. Bu top oyunu Amerikalı beden eğitimi öğretmeni James A. NAISMITH (1861-1939) tarafından Amerika Massachusetts eyaletinde 1891'de icat edilmiştir (*İ-TS*: I, 285^a, 262^a; *Ss*: 58^b). Ayrıca bak.

http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=basketball&searchmode=none; 2015.07.25).

vasite: Vasıta (*İL*: 1209^b).

[< Ar. واسطة *vāsiṭa* v-s-ṭ] 1. Arada olan şey. 2. Aracı. 3. Araç, vesile. 4. Gerdanlığın ortasındaki kıymetli taş. < Ar. وسط *vasaṭ* 'orta' (*A-ED*: 1192^b; *HADS*: II, 1183^a; *YA-ÇL*: 2274^a; *A-EL*: VIII, 2942; *UBTKM*: II, 526; *Tsv*: 1834^a).

Y

ya 1: Yay (*İL*: 1311^a).

[< ET. *yā*] Yay (silâh). Türkmençe *yāy*; Yakutça *sā*; Özbekçe *yoy*; Kırgızca *cā*; Kazakça *jak* (*EDPT*: 869^b; *TDBUÜ*: 175; *DLT*: 440; *Ks*: I, 158^a).

ya 2: (Edat) Ya da, yoksa (*İL*: 1311^a).

[< Far. *ya*] 1. Ya da, eğer ve yahut. 2. Muhayyerlik bildirir. 3. Şek ve ibham bildirir (*CP-ED*: 1523^a; *F-TL*: III, 2020^a; *FF-Ç*: 2580^a; *Tsv*: 1853^a).

ya Allah: 1. Allah'a seslenmek, müracaat etmek. 2. Allah'tan yardım isteme, şaşkınlık, korku vb. durumlarda Allah'a sığınma ifâdesi olarak kullanılır (*İL*: 1311^b).

[< Ar. *ya* + < Ar. *Allāh*] Ar. *ya* Hitap ünlem. Ey! (*A-ED*: 1237^a; *HADS*: II, 1229^a; *YA-ÇL*: 2334^a; *A-EL*: VIII, 2973; *Tsv*: 1853^a). || < Ar. *Allāh*: Kelime özetle "Allah, varlığı zorunlu olan ve bütün övgülere lâayık bulunan zâtın adıdır. Kâinatı yaratan ve idare eden en yüce varlık" şeklinde tarif edilmiştir. Allah kelimesinin kökeni üzerinde islâm bilginleri, Arap dili uzmanları ve müsteşrikler tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kelimenin her hangi bir kökten türemiş olmayıp sözlük mânası taşımadığı ve gerçek mâbudun özel adını teşkil ettiği yahut sözlükte bir anlamı olsa bile gerçek mâbuda ad olunca bu anlamı kaybettiği benimsenmektedir. Bununla birlikte onun çeşitli köklerden türemiş olabileceğini söyleyenler de vardır (*TDVİA*: II, 471). Ayrıca bak. *A-ED*: 73^b; *A-EL*: I, 83; *HADS*: I, 119^a; *YA-ÇL*: 50^b; *Tsv*: 274^a.

yapraq: (Ağacın, bitkilerin) yaprak (*İL*: 1312^a).

[< ET. *yap-ur-ğāk*] < ET. *yap-*: ‘örtmek’. < ET. *yapur-*: ‘saklayıp gizlemek’ten: 1. Ağacın, bitkinin dallarını örten şey yaprak. 2. *mec.* Kitabın yaprakları. Kırgızca *calbıraq* (*EDPT*: 879^b; *DLT*: 370; *Ks*: I, 166^b; *NSvÇT*: 1037 *KvYAS*: 302^b; *Tsv*: 1866^a).

yapmaq: 1. Örtmek, kapamak. 2. Kaplamak. 3. İnşaatlarda evlerin üst kısmını, çatılarını yapmak. 4. *mec.* Gizlilmek, gizli tutmak (*İL*: 1312^b).

[< ET. *yap-*] 1. Örtmek, kaplamak, kapatmak. 2. İnşâ etmek, yapmak. 3. Yapıştırmak, bir araya getirmek. Kırgızca *cap-* (*EDPT*: 870^b; *Ks*: I, 177^a; *KvYAS*: 302^b *Ss*: 670^a; *Tsv*: 1865^b). || *yap-* 1: *Er kapug yaptı*: ‘Adam kapıyı çarptı’. *yap-* 2: *Er tōr yaptı*: ‘Adam kuş vb. ne ağ attı’. *yap-* 3: *İşlēr ötmek yaptı*: ‘Kadın ekmeği tandıra yapıştırdı’. *yap-* 4: *Er tām yaptı*: ‘Adam duvar yaptı’ (*DLT*: 375).

yat: 1. Akrabalık münasebeti olmayan. 2. Yabancı. 3. Caiz olmayan. 4. *mec.* Düşman gibi (*İL*: 1313^b).

[< ET. *yāt*] 1. Yad, yabancı. 2. Bilinmeyen, belirsiz. Türkmençe *yāt*; Kırgızca *cat* (*EDPT*: 882^b; *TDBUÜ*: 175; *DLT*: 413; *NSvÇT*: 1040; *Ks*: I, 187^a; *KvYAS*: 307^b; *Tsv*: 1853^b).

yat kılık: Davranışı kötü, başkalarının gözüne batan, başkalarının hoş karşılamadığı fiil (*İL*: 1313^b).

[< ET. *yāt* + *kıl-l-k*] bak. **yat**. || < ET. *kıl-l-k*: 1. Fiil, davranış. 2. Karakter, huy. 3. Ahlâk (*EDPT*: 489^b; *DLT*: 165; *Ks*: II, 452^b; *NSvÇT*: 960). Ayrıca bak. *TMEN*: III, 501.

yatmak: Uzanmak, yatmak (*İL*: 1314^b).

[< ET. *yat-*] 1. Yatmak, (bir şeyin) altında uzun süre kalmak. 2. Uyumak, dinlenmek için yatağa girmek. 3. Yayılda yaşayan göç eden halkların bir yere yerleşmesi. Kırgızca *cat* (*EDPT*: 884^a; *DLT*: 331; *KS*: I, 187^a; *KvYAS*: 307^b; *Tsv*: 1875^a).

yağşi: İyi, güzel (*İL*: 1315^a).

[< ET. *yakış-* < *yağuş-*] Güzel, iyi. Kırgızca *cağşı*. Kelimede “-kş- > -ğş-” şeklinde ses değişikliği olmuştur. *yakış-* < *yağuş-*: ‘Birbirine uymak, uyuşmak’ (*EDPT*: 908^{a-b}; *DLT*: 361; *KS*: I, 164^a; *KvYAS*: 298^a; *Tsv*: 1856^a, 1858^a).

yad: 1. Anma, hatırlama. 2. Ezberleme (*İL*: 1316^a).

[< Far. *یاد* *yād*] 1. Hatırda tutma, anma. 2. Uyanıklık. 3. Nigâr (resim ve resim gibi güzel sevgili) ve nakış (*CP-ED*: 1524^b; *F-TL*: III, 2021^a; *BK*: 815^a; *FF-Ç*: 2582^a; *Tsv*: 1853^b).

yadımak: Zayıflamak, zayıf düşmek (*İL*: 1317^a).

[< Moğ. *yada-*] 1. Dayanıklılığı ve gücü olmamak, zayıf olmak. 2. Bıkmak. 3. Acı çekmek. 4. Muktedir olmamak, yapamamak. 5. İhtiyacı olmak (*NsvÇT*: 1035; *M-TS*: I, 675^a). Ayrıca bak. *TMEN*: I, 550.

yar / ya: 1. Arkadaş, dost. 2. Sevgili. 3. *mec.* Yardım, imdat, kuvvet (*İL*: 1317^a).

[< Far. *یار* *yār*] 1. Sevgili. 2. Dost, arkadaş. 3. Yardımcı. 4. Havan tokmağı. 5. Güç, kuvvet (*CP-ED*: 1525^a; *F-TL*: III, 2022^a; *BK*: 816^a; *FF-Ç*: 2583^b; *Tsv*: 1866^a).

yar: 1. Dik ve derin uçurum, yer yarığı. 2. Suların açtığı gedik, bayır (*İL*: 1317^b).

[< ET. *yār*] 1. Yar, uçurum. 2. Sel sularının açtığı yarık, çatlak. Türkmençe *yār*; Kırgızca *car* (*EDPT*: 953^b; *DLT*: 405; *TDBUÜ*: 175; *Ks*: I, 178^b; *KvYAS*: 303^a; *Tsv*: 1866^b).

3.1. Dizinler

3.2. Uygur harfli madde başı dizini¹⁶

B

2	bab 1	باب 1
2	bab 2	باب 2
3	babbaraver	بابباراۋەر
3	bablaşmaq	بابلاشماق
3	babbit	باببیت
4	babune	بابۇنه
4	babuin	بابۇئىن
4	bakkar / bakkari	باپكار \ باپكارى
4	bakkari	باپكارى
4	batat	باتات
5	batariye	باتارىيە
5	batsitratsin	باتستراتسىن
6	bataliyon	باتالىيون

¹⁶ Bu dizinde Uygur harfli madde başı, çeviri yazıyla yazılışı ve tezdeki sayfa numarası verilmiştir.

P

7	paal	پائال
7	paaliyetşunas	پائاليه تشۇناس
7	paanga	پائانگا
7	papa	پاپا
8	papaḥ	پاپاخ
8	paportnik	پاپورتنيك
8	papilimaq / pepilimek	پاپيلماق \ په پيلمهك
9	pepilimek	په پيلمهك
9	pat	پات
9	pat 1	پات 1
9	pat 2	پات 2
9	patanġ	پاتانگ
10	patron	پاترون
10	patkaq	پاتقاق

T

11	ta	تا
11	taam	تائام
11	taebed	تائه بهد
11	taet	تائهت
11	tabgaç	تابغاچ
12	tablitka	تابلیتکا
12	tap 1	تاپ 1
12	tap 2	تاپ 2
13	tap 3	تاپ 3
13	tap 4	تاپ 4
13	tap 5	تاپ 5
13	tap 6	تاپ 6
14	tapa	تاپا
14	tapan	تاپان
15	tapança	تاپانچا

C

16	ca 1	جا 1
16	ca 2	جا 2
16	ca 3	جا 3
17	cabduq	جابدۇق
17	capa	جاپا
18	capakeş	جاپاكەش
18	capsa	جاپسا
18	cada	جادا
19	cadu	جادۇ
19	caduger	جادۇگەر
19	cadihere	جادىھەرە
19	cadara	جادارا

Ç

20	çap 1	چاپ 1
20	çap- 2	چاپ - 2
20	çap- 3	چاپ - 3
20	çap- 4	چاپ - 4
20	çap- 5	چاپ - 5
20	çapaķ	چاپاق
21	çapan	چاپان
21	çapavul	چاپاۋۇل
21	çaptikeş	چاپتىكەش
21	çapras	چاپراس
22	çapķun	چاپقۇن
22	çat	چات
23	çataķ	چاتاق
23	çatķal	چاتقال
23	çaç	چاچ

H

25	ħa / ħar	خا \ خار
25	ħapa	خاپا
25	ħapan	خاپان
25	ħata	خاتا
26	ħatire	خاتيره
26	ħatime	خاتميه
26	ħada	خادا
26	ħadak	خاداك
27	ħar 1	خار 1
27	ħar 2	خار 2
27	ħarab	خاراب
27	ħaraktr	خاراكتير
28	ħapaş	ھاپاش
28	ħacet	ھاجهت
28	ħacip	ھاجيپ
28	ħadise	ھاديسه
29	ħar	ھار
29	ħaraķ	ھاراڪ
29	ħaram	ھارام
29	ħarpa	ھارپا
30	ħarduķ	ھاردوڪ

30	harva	ھارۋا
30	hazir	ھازىر
31	hasa	ھاسا

D

32	dap	داپ
32	dapenci	داپه نچى
33	dat	دات
33	datang	داتالڭ
33	daça	داچا
33	daḥan	داخان
34	dad	داد
34	dada	دادا
34	dadur	دادۇر
35	dadüy	دادۇي
35	dar	دار

R

36	raḥab / raḥap	راخاب \ راخاپ
36	radar	رادار
36	radikal	رادیکال
36	radiyo	رادییو
37	razi	رازی
37	rasa	راسا
37	rak	راک
37	rakıta	راکیتا
38	ram	رام
38	ramizan	رامیزان
39	rahet	راهت
39	rahib	راهب

Z

40	zaban / zuvan	زبان \ زۇۋان
40	zapas	زاپاس
40	zapças	زاپچاس
40	zat	زات
41	zadi	زادی
41	zar	زار
41	zaraŋza	زاراڭزا
42	zağ	زاغ
42	zağra	زاغرا
42	zağra til	زاغرا تىل
43	zağun	زاغۇن
43	zakat	زاكات

J

44

janir

ژانیر

44

jurnal

ژۇرنال

S

45	sa / so	سا \ سو
45	saadet	سائادهت
45	saet	سائهت
45	saba	سابا
46	sabik	سابق
46	sap 1	ساپ 1
46	sap 2	ساپ 2
47	sapa	ساپا
47	sapan	ساپان
48	sap-	ساپ-
48	satar	ساتار
49	sat-	سات-
49	satira	ساتيرا

§

50	şap 1	شاپ 1
50	şap 2	شاپ 2
50	şap 3	شاپ 3
50	şapaet	شاپائەت
51	şapaş	شاپاش
51	şapak	شاپاق
51	şaptul	شاپتۇل
51	şapilaq	شاپىلاق
51	şatraq	شاتراق
52	şatut	شاتۇت
52	şatuti / şatut	شاتۇتى \ شاتۇت
52	şaḡ	شاخ
53	şar	شار
53	şarpa	شارپا
53	şota	شوتا
54	şöpük	شۆپۈك

G

55	gaça	گاچا
55	gaday	گاداي
55	garmon	گارمون
55	gaz	گاز
56	gazarma	گازارما
56	gazir	گازیر
57	gaŋg 1	گاڭگ 1
57	gaŋg 2	گاڭگ 2
57	gaŋg bi	گاڭگی
58	gal 1	گال 1
58	gal 2	گال 2
58	ġap	غاپ
58	ġacimaq	غاجماق
59	ġar	غار
59	ġaz	غاز
59	ġazaŋg	غازاڭگ
59	ġazi	غازی
60	ġaltek	غالتهك
60	ġalcir	غالجیر
60	ġalça	غالچا
60	ġancuġa	غانجۇغا

60

gaye

غايه

61

gayib

غايب

F

62	fabrika	فابرىكا
62	faşizm	فاشىزم
62	faks	فاكس
62	fakultıt	فاكولتېت
63	famile	فامىلە
63	fanteziye	فانتازىيە
63	forma	فورما
64	fontan	فونتان
64	fond	فوند
64	fiodal	فېئودال
65	fizika	فىزىكا

K

66	ķabahet	قابهت
66	ķabil	قابل
66	ķap	قاپ
66	ķap / ķaķ / kak	قاپ \ قاق \ كاك
66	ķapartma	قاپارتما
67	ķapak 1	قاپاق 1
67	ķapak 2	قاپاق 2
68	ķapakbař / ķapakvař	قاپاقباش \ قاپاقواش
68	ķaplan	قاپلان
69	ķapiye	قاپيه
69	ķat	قات
69	ķatar	قاتار
69	ķat- 1	قات - 1
70	ķat- 2	قات - 2
70	kabinit	كابنيت
70	kapalet	كपालهت
71	kapsul	كابسول
71	kapital	كاپتال
71	kapir	كاپير
72	katek	كاتهك
72	katta	كاتتا

72	katolik	كاتوليك
72	katip	كاتپ
73	kac	كاج
73	kadir	كادير
73	karta	كارتا

L

74	laboratoriye	لابوراتوريه
74	lap	لاپ
74	lata	لاتا
74	latariye	لاتاريه
75	latin	لاتين
75	laçin	لاچين
76	laza	لازا
76	lazır	لازير
77	lazim	لازيم
77	las	لاس
77	lağ	لاغ

M

78	maarip	مائارىپ
78	maaş	مائاش
78	matem	ماتەم
78	matiriyal	ماتېرىيال
79	matimatika	ماتېماتىكا
79	macira	ماجىرا
79	mahtimaq	ماختىماق
79	mada	مادا
79	madda	ماددا
80	maraqçi	ماراقتى
80	maral	مارال
80	marka	ماركا

N

81	naehliy	نائەھلىي
81	nabut	نابۇت
81	napak	ناپاك
81	natoğra	ناتوغرا
82	natonuş	ناتونۇش
82	natural	ناتۇرال
82	natinç	ناتىنچ
82	naçar	ناچار
83	nadan	نادان
83	nar	نار
83	narazi	نارازى

V

84	vapa	ۋاپا
84	vapat	ۋاپات
84	vat	ۋات
84	vaḥ / vaḥ	ۋاخ \ ۋاق
84	varata	ۋاراتا
85	varaḥ	ۋاراق
85	varḥirimāḥ	ۋارقىرماق
85	variant	ۋارىيانت
85	vaz keçmek	ۋاز كەچمەك
86	vaza	ۋازا
86	vaskıtbol	ۋاسكىتبول
86	vasite	ۋاستە

Y

87	ya 1	يا 1
87	ya 2	يا 2
87	ya Allah	يا ئاللاھ
88	yapraq	ياپراق
88	yapmaq	ياپماق
88	yat	يات
88	yat kiliq	ياتقلىق
89	yatmaq	ياتماق
89	yaḥşi	ياخشى
89	yad	ياد
89	yadimaq	يادىماق
89	yar / ya	يار \ يا
90	yar	يار

3.3. Arapça-Uygurca Dizini

- < Ar. الباب → **bab 1**
- < Ar. بابونج → **babune**
- < Ar. فعال → **paal**
- < Ar. ابود < ابد → **[ta]ebed**
- < Ar. طعام → **taam**
- < Ar. طاعة → **taet**
- < Ar. الجفاء → **capa**
- < Ar. جفاء → **capakeş**
- < Ar. خطأ → **ħata**
- < Ar. خطر → **ħatire**
- < Ar. خاتمة → **ħatime**
- < Ar. خراب → **ħarab**
- < Ar. حاجة → **hacet**
- < Ar. حاجب → **hacip**
- < Ar. حادثة → **hadise**
- < Ar. عار → **har**
- < Ar. عرق → **haraq**
- < Ar. حرام → **haram**
- < Ar. يوم عرفة → **harpa**
- < Ar. عرفة → **harpa**
- < Ar. عرابة / عرب → **harva**
- < Ar. حاضر → **hazir**

- < Ar. عصا → **hasa**
- < Ar. دف → **dap**
- < Ar. دعاء → **daḥan**
- < Ar. رخ → **raḥab / raḥap**
- < Ar. راض → **razi**
- < Ar. رأس → **rasa**
- < Ar. رمضان → **ramizan**
- < Ar. راحة < راحت < روح → **rahet**
- < Ar. راهب < رهب → **rahib**
- < Ar. ذات < ذو → **zat**
- < Ar. زكاة → **zakat**
- < Ar. سعد < سعادة → **saadet**
- < Ar. ساع < ساعة → **saet**
- < Ar. صبا → **saba**
- < Ar. سابق → **sabiḫ**
- < Ar. صافى → **sap 2**
- < Ar. صفاء → **sapa**
- < Ar. صفح → **ṣap 2**
- < Ar. شفيع < شفاعة → **ṣapaet**
- < Ar. كل → **gal 2**
- < Ar. غار → **ġar**
- < Ar. غازى → **ġazi**
- < Ar. غاية → **ġaye**

- < Ar. غائب → **ğayib**
- < Ar. قباحة → **ķabahet**
- < Ar. قابل → **ķabil**
- < Ar. قافية → **ķapiye**
- < Ar. قطار → **ķatar**
- < Ar. كفالة → **kapalet**
- < Ar. كافر → **kapir**
- < Ar. كاتب → **katip**
- < Ar. لازم → **lazim**
- < Ar. معارف → **maarip**
- < Ar. معاش → **maaş**
- < Ar. مأتم → **matem**
- < Ar. جرى → **macira**
- < Ar. مدّ < مادة → **madda**
- < Ar. أهل → **naehliy**
- < Ar. راض < راضى → **narazi**
- < Ar. وفاء → **vapa**
- < Ar. وفاة → **vapat**
- < Ar. وقت → **vaḥ / vaķ**
- < Ar. ورق → **varaķ**
- < Ar. وسط < واسطة → **vasite**
- < Ar. يا الله → **ya Allah**

3.4. Çince-Uygurca Dizini

- < Çin. 假 → **ca 1**
- < Çin. 架 < 格 < 格 → **ca 3**
- < Çin. 铡刀 < 鋤 → **cada**
- < Çin. 大盘鸡 → **dapenci**
- < Çin. 大堂 → **datang**
- < Çin. 大豆 → **dadur**
- < Çin. 大队 → **dadüy**
- < Çin. 瓜子 → **gazir**
- < Çin. 钢 < 鋼 → **gaṅg 1**
- < Çin. 光 → **gaṅg 2**
- < Çin. 钢笔 < 鋼筆 → **gaṅg bi**
- < Çin. 辣子 → **laza**

3.5. Eski Türkçe-Uygurca Dizini¹⁷

- < ET. bat → **pat 1**
- < ET. taŋg → **pataŋg**
- < ET. batgak < batıg < bat- → **patkağ**
- < ET. tabgaç / tavgaç → **tabgaç**
- < ET. tap- → **tap 5**
- < ET. tap- → **tapa**
- < ET. tapan < taban → **tapan**
- < ET. çap çap → **çap 1**
- < ET. çap- 3 → **çap- 3**
- < ET. çap- 4 → **çap- 4**
- < ET. çap- 5 → **çap- 5**
- < ET. çelpək → **çapağ**
- < ET. çap+an → **çapan**
- < ET. çap- → **çapavul**
- < ET. çap- → **çaptikeş**
- < ET. çap- ğun → **çapğun**
- < ET. çat → **çat**
- < ET. çatuk < çat- uk → **çatağ**
- < ET. çat- 3 +ğan → **çatğal**
- < ET. saç → **çaç**

¹⁷ Bu dizindeki alfabetik sıra Uygur alfabesi esas alınarak oluşturulmuştur.

- < ET. k̄ab+an → **ḥapan**
- < ET. ār- → **harduḳ**
- < ET. tat → **dat**
- < ET. dede → **dada**
- < ET. zaranzā → **zaraṅza**
- < ET. til → **zaḡra til**
- < ET. sonḡ → **sa / so**
- < ET. s̄ap → **sap 1**
- < ET. saban → **sapan**
- < ET. sap- → **sap-**
- < ET. sat- → **sat-**
- < ET. šāb šāb / şap şap → **şap 1**
- < ET. şap → **şap 3**
- < ET. şapalaḳ < şab → **şapilaḳ**
- < ET. şatū → **şota**
- < ET. şöpik < çöbik < çöp / çöb → **şöpük**
- < ET. kap- → **ḡap**
- < ET. k̄ab+an → **ḳap**
- < ET. kabart- < kabar- < k̄ab → **ḳapartma**
- < ET. kabak < k̄ab → **ḳapaḳ 1**
- < ET. kabak < kap- → **ḳapaḳ 2**
- < ET. baş / vaş → **ḳapaḳbaş / ḳapaḳvaş**
- < ET. kat → **ḳat**

- < ET. kat- → **kat- 1**
- < ET. kat- → **kat- 2**
- < ET. kätäk → **katek**
- < ET. toğurū → **natoğra**
- < ET. tanu-ş- → **natonuş**
- < ET. tün-ç < tün- → **natinç**
- < ET. tün- → **natinç**
- < ET. bākır- → **varķirimaķ**
- < ET. yā → **ya 1**
- < ET. yap-ur-ğāk → **yapraķ**
- < ET. yapur- → **yapraķ**
- < ET. yap- → **yapmaķ**
- < ET. yāt → **yat**
- < ET. yāt → **yat ķilik**
- < ET. kıl-'k → **yat ķilik**
- < ET. yat- → **yatmaķ**
- < ET. yakış- < yağuş- → **yağşı**
- < ET. yār → **yar**

3.6. Farsça-Uygurca Dizini

- < Far. باب → **bab 2**
- < Far. برابر → **babbaraver**
- < Far. بابونه → **babune**
- < Far. بافكار → **bapkar / bapkari**
- < Far. فعال → **paal**
- < Far. فعالیت → **paaliyetşunas**
- < Far. شناختن < شناس → **paaliyetşunas**
- < Far. پاپاخ → **papaḥ**
- < Far. پاپا بردن / پاپا → **papilimaḥ / pepilimek**
- < Far. پت → **pat**
- < Far. پی → **patanġ**
- < Far. تنگ → **patanġ**
- < Far. تا → **ta**
- < Far. تا → **taebed**
- < Far. تف → **tap 1**
- < Far. تاب → **tap 4**
- < Far. طپانچه → **tapança**
- < Far. جاي / جا → **ca 2**
- < Far. كش → **capakeş**
- < Far. جادو → **cadu**
- < Far. جادوگر → **caduger**
- < Far. اره → **cadihere**

- < Far. چاپ راست → **çapras**
- < Far. خار → **ħa / ħar**
- < Far. خفه → **ħapa**
- < Far. خاده → **ħada**
- < Far. خور → **ħar 1**
- < Far. خاپشت → **ħapaş**
- < Far. دف → **dap**
- < Far. خوانین → **daħan**
- < Far. داد → **dad**
- < Far. دار → **dar**
- < Far. اب → **raħab / raħap**
- < Far. راس → **rasa**
- < Far. رام → **ram**
- < Far. زبان → **zaban / zuvan**
- < Far. زادن → **zadi**
- < Far. زار → **zar**
- < Far. زاغ → **zag**
- < Far. زغاره → **zagra**
- < Far. زغاره → **zagra til**
- < Far. زرگون → **zagun**
- < Far. ساعت → **saet**
- < Far. سەتار → **satar**
- < Far. شفتالو → **şaptul**

- < Far. شاه توت → **şatut**
- < Far. شاه طوطی → **şatuti / şatut**
- < Far. شاخ → **şah**
- < Far. گچه → **gaça**
- < Far. گدا → **gaday**
- < Far. گلو → **gal 1**
- < Far. کل → **gal 2**
- < Far. خزان → **gazanġ**
- < Far. غلتك / غلتك → **galtek**
- < Far. غلچه → **galça**
- < Far. كج → **kac**
- < Far. لاف → **lap**
- < Far. لته → **lata**
- < Far. لاس → **las**
- < Far. لاغ → **laġ**
- < Far. ماده → **mada**
- < Far. نا → **naehliy**
- < Far. نا بود → **nabut**
- < Far. نا پاك → **napak**
- < Far. نا → **natogra**
- < Far. نا → **natonuş**
- < Far. نا → **natiņ**
- < Far. نا چار → **naçar**

- < Far. نادان → **nadan**
- < Far. نر → **nar**
- < Far. نا → **narazi**
- < Far. باز گشتن → **vaz keçmek**
- < Far. یا → **ya 2**
- < Far. یاد → **yad**
- < Far. یار → **yar / ya**

3.7. Fransızca-Uygurca Dizini¹⁸

- < Fr. babouin → **babuin**
- < Fr. battre → **batariye**
- < Fr. pat → **pat 2**
- < Fr. patron → **patron**
- < Fr. radical → **radikal**
- < Fr. radio → **radiyo**
- < Fr. genre → **janir**
- < Fr. journal → **jurnal**
- < Fr. satire → **satira**
- < Fr. écharpe → **şarpa**
- < Fr. gaz → **gaz**
- < Fr. caserna → **gazarma**
- < Fr. fabriquer → **fabrika**
- < Fr. fascisme → **faşizm**
- < Fr. fac-similé → **faks**
- < Fr. féodal → **fiodal**
- < Fr. cadre → **kadir**
- < Fr. latin → **latin**
- < Fr. variante < varier → **variyant**
- < Fr. vase → **vaza**

¹⁸ Bu dizindeki alfabetik sıra Uygur alfabesi esas alınarak oluşturulmuştur.

3.8. İngilizce-Uygurca Dizini¹⁹

< İng. babbitt → **babbit**

< İng. radar → **radar**

< İng. gas, gasolin → **gaz**

< İng. laser → **lazır**

< İng. maser → **lazır**

< İng. watt → **vat**

< İng. basket + ball → **vaskıtbol**

¹⁹ Bu dizindeki alfabetik sıra Uygur alfabesi esas alınarak oluşturulmuştur.

3.9. İtalyanca-Uygurca Dizini²⁰

- < İt. batteria → **batariye**
- < İt. patta / patto → **pat 2**
- < İt. radice → **radikal**
- < İt. ràdio → **radiyo**
- < İt. rocchetta, rocca → **rakıta**
- < İt. caserma → **gazarma**
- < İt. fabbrica → **fabrika**
- < İt. fascismo < fascio → **faşizm**
- < İt. facsimile → **faks**
- < İt. feudale → **fiodal**
- < İt. gabinetto → **kabinit**
- < İt. loto → **latariye**
- < İt. marca → **marka**
- < İt. variante → **variyant**
- < İt. vaso → **vaza**

²⁰ Bu dizindeki alfabetik sıra Uygur alfabesi esas alınarak oluşturulmuştur.

3.10. Latince-Uygurca Dizini²¹

- < Lat. battuere → **batariye**
- < Lat. pāpa → **papa**
- < Lat. pactum → **pat 2**
- < Lat. Patrōnus → **patron**
- < Lat. character → **ħarakter**
- < Lat. radix, radico → **radikal**
- < Lat. radius → **radiyo**
- < Lat. genus, generis → **janir**
- < Lat. diurnālis → **jurnal**
- < Lat. satura → **satira**
- < Lat. harmonicus → **garmon**
- < Lat. chaos → **gaz**
- < Lat. fabrica < faber → **fabrika**
- < Lat. fascis → **faşizm**
- < Lat. fac + similis → **faks**
- < Lat. facultās → **fakultıt**
- < Lat. familia → **famile**
- < Lat. phantasia → **fantaziye**
- < Lat. forma → **forma**
- < Lat. fontana → **fontan**

²¹ Bu dizindeki alfabetik sıra Uygur alfabesi esas alınarak oluşturulmuştur.

- < Lat. fundus → **fond**
- < Lat. feodalis, feudum → **fiodal**
- < Lat. physica → **fizika**
- < Lat. capsa → **kapsul**
- < Lat. capitālis → **kapital**
- < Lat. catholicus → **katolik**
- < Lat. charta → **karta**
- < Lat. labōrātōrium → **laboratoriye**
- < Lat. latinus < Latium → **latin**
- < Lat. māteria → **matiriyal**
- < Lat. mathematica → **matimatika**
- < Lat. nātūrālis → **natural**
- < Lat. variare → **variyant**
- < Lat. vās → **vaza**

3.11. Moğolca-Uygurca Dizini²²

- < Moğ. cabdu- → **cabduq**
- < Moğ. cabsar → **capsa**
- < Moğ. cada → **cadihere**
- < Moğ. -avul → **çapavul**
- < Moğ. hadag → **hadak**
- < Moğ. ğaci- → **ğacimaq**
- < Moğ. ğalcaġu → **ğalcir**
- < Moğ. ğancuġ-a(n) → **ğancuġa**
- < Moğ. magta- → **mahtimaq**
- < Moğ. mariya- → **maraqçi**
- < Moğ. maral → **maral**
- < Moğ. buġu → **maral**
- < Moğ. yada- → **yadimaq**

²² Bu dizindeki alfabetik sıra Uygur alfabesi esas alınarak oluşturulmuştur.

3.12. Rusça-Uygurca Dizini

- < Rus. батаре́я → **batariye**
- < Rus. патро́н → **patron**
- < Rus. харáктер → **ħaraktır**
- < Rus. да́ча → **daça**
- < Rus. рак → **rak**
- < Rus. ракéта → **rakıta**
- < Rus. запáс < пасу́, пасти́ → **zapas**
- < Rus. часть → **zarças**
- < Rus. жанр → **janir**
- < Rus. журна́л → **jurnal**
- < Rus. сати́ра → **satira**
- < Rus. шар → **şar**
- < Rus. шарф → **şarfa**
- < Rus. гармонь → **garmon**
- < Rus. каза́рма → **gazarma**
- < Rus. факультéт → **fakultıt**
- < Rus. фами́лия → **famile**
- < Rus. фанта́зия → **fantaziye**
- < Rus. фо́рма → **forma**
- < Rus. фонтáн → **fontan**
- < Rus. фонд → **fond**
- < Rus. фй́зика → **fizika**

- < Rus. кабинет → **kabint**
- < Rus. капсуля → **kapsul**
- < Rus. капитал → **kapital**
- < Rus. католик → **katolik**
- < Rus. карта → **karta**
- < Rus. лаборатория → **laboratoriye**
- < Rus. лотó → **latariye**
- < Rus. матерьял → **matiriyal**
- < Rus. матемáтик → **matimatika**
- < Rus. мáрка → **marka**
- < Rus. натурáльный → **natural**
- < Rus. ворóта < врата → **varata**

3.13. Yunanca-Uygurca Dizini

- < Yun. πάππας → **papa**
- < Yun. χαρακτήρ < χαράσσω → **haraktir**
- < Yun. χάος → **gaz**
- < Yun. φαντασία → **fantaziye**
- < Yun. φύσις → **fizika**
- < Yun. καθολικός → **katolik**
- < Yun. χάρτης → **karta**
- < Yun. μαθηματική < μανθάνω < μαθ- → **matimatika**

4.1. Uygurca-Türkçe karşılaştırması²³

Uygurcadaki yazılışı	Türkiye Türkçesindeki yazılışı	Uygurca ve Türkiye Türkçesinin her ikisinde de bulunan anlamlar	Uygurcada bulunup Türkiye Türkçesinde bulunmayan anlamlar	Türkiye Türkçesinde bulunup Uygurcada bulunmayan anlamlar
bab 1 (<i>İL</i> : 104 ^a).	bap (<i>TS</i> : 252 ^a).	Kitap veya makalelerin her bir bölümü.	1. <i>mec.</i> Devir. 2. <i>mec.</i> Usul, tedbir.	Kapı.
batariye (<i>İL</i> : 104 ^b).	batarya (<i>TS</i> : 282 ^a).	Pil.	Kimyevi enerjiyi elektrik enerjisine çeviren araç.	1. En küçük topçu birliği. 2. Denizcilikte borda topları. 3. Birkaç aygıtın bir araya getirilerek belirli bir biçimde eklenmesinden oluşan takım.
paal (<i>İL</i> : 179 ^a).	faal (<i>TS</i> : 845 ^a).	Faal.	----	----
papa (<i>İL</i> : 179 ^a).	papa (<i>TS</i> : 1881 ^b).	Papa.	----	----
pat 1 (<i>İL</i> : 179 ^b).	pat (<i>TS</i> : 1897 ^b).	Ansızın, hızlı.	----	Yassı bir şeyle vurulduğunda çıkan ses.
patron (<i>İL</i> : 180 ^a).	patron (<i>TS</i> : 1901 ^a).	----	1. Her hangi bir malzemeyi arasında	1. Bir ticaret veya sanayi kurumunun sahibi, baş iş

²³ Bu karşılaştırmada sadece *TS* (TÜRK DİL KURUMU: *Türkçe Sözlük*:
¹¹Ankara 2011, 2763 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 549) ve *İL* (*Hazırkı Zaman Uygur Tilinin İzahlık Lugati* 'Günümüz Uygur Türkçesinin İzahlı Sözlüğü': ²Ürümçi 2011, 1446 s. Şincang Halk Neşriyatı.) esas alınmıştır.

			kıstırmak için kullanılan marangoz aletlerinden “işkence” veya “mengene”ni n, kıstırma işlemini yapan iki ucundan her biri. 2. Ampul vb. şeylerin takıldığı duy.	vereni. 2. Kumaşın biçilmesine yarayan, bir giysi örneğindeki parçaların biçimine göre kesilmiş kâğıt kalıp.
patkık (İL: 180 ^a).	batak (TS: 281 ^b).	Batak.	----	----
ta (İL: 243 ^a).	Ta (TS: 2235 ^a).	Ta.	----	----
taam (İL: 243 ^a).	taam (TS: 2235 ^b).	Taam.	----	----
taet (İL: 243 ^a).	taat (TS: 2235 ^b).	Taat.	----	----
tablitka (İL: 243 ^a).	tablet (TS: 2239 ^b).	Düz ve yassı biçimli, çığnenecek veya yutulacak madde.	----	Eski medeniyetlerden kalma, pişmiş veya güneşte kurutulmuş kilden yapılmış, üzerinde çivi yazısı ile metin yazılı belge.
tapan (İL: 243 ^b).	taban (TS: 2236 ^b).	1. Ayağın alt kısmı. 2. Ayakkabının alt bölümü.	1. Ayağın alt arka kısmı, topuk. 2. Üzeninin ayağın altıyla basılan kısmı. 3. Makasın alttaki kısmı.	1. Üstü kapalı bir yerin gezinilen, ayakla basılan yüzü. 2. Bir şeyin en alt bölümü. 3. Esas.

			4. Giyim dikme makinesinin kumaşı basılı tutan parçası. 5. İskambil kâğıtlarından simgesi kalp biçiminde olanı, kupa.	4. Değerlendirilmedi en alt derece. 5. Üslû sayılarda kuvveti alınan sayı.
tapança (İL: 244 ^a).	tabanca (Ts: 2237 ^a).	Tabanca.	-----	-----
capa (İL: 365 ^b).	cefa (Ts: 448 ^b).	Cefa.	-----	-----
capakeş (İL: 365 ^b).	cefakeş (Ts: 449 ^a).	Eziyet çeken, azap ve sıkıntıda kalan.	1. <i>mec.</i> Ter döküp çalışan. 2. <i>mec.</i> Çalışmayı seven.	-----
cadu (İL: 365 ^b).	cadı (Ts: 433 ^a).	-----	1. Sihir yapmak. 2. Kendine bağlamak amacıyla edilen dua ve yapılan işler.	1. Geceleri dolaşarak insanlara kötülük ettiğine inanılan hortlak. 2. <i>mec.</i> Kötülük yaparak başkalarına zarar veren kadın.
çapmak (İL: 396 ^a).	çapmak (Ts: 495 ^a).	Koşturmak, koşmak.	-----	-----
çapak (İL: 394 ^a).	çapak (Ts: 494 ^a).	Göz pınarında ve kirpiklerde birikerek pıhtılaşan veya kuruyan akıntı.	<i>mec.</i> Bulanık, belirsiz.	1. Madenler dövülürken sıçrayan ince, ufak parça. 2. Metal veya toprak eşya kenarlarında

				bulunan pürüz.
çapras (<i>İL</i> : 395 ^a).	çapraz (<i>TS</i> : 495 ^b).	Çapraz.	-----	-----
çat (<i>İL</i> : 396 ^a).	çat II (<i>TS</i> : 501 ^a).	İki yol ve hattın keşiştiği ya da ayrıldığı yer.	İki ayağın arası.	-----
çatak (<i>İL</i> : 396 ^a , 396 ^b).	çatak (<i>TS</i> : 501 ^a).	-----	1. Bir iş ya da hareket dolayısıyla ortaya çıkan sıkıntı, kötü sonuç. 2. Yanlış yapılan ya da doğru olmayan. 3. Her hangi bir sebeple ortaya çıkan problem. 4. Noksan, eksiklik. 5. <i>mec.</i> Hasta (<i>İL</i> : 396 ^a). 1. Ağaç gövdesinden ayrılıp çıkan dal, budak. 2. Bir salkım üzümün parçaları (<i>İL</i> : 396 ^b).	1. İki dağ yamacının keşişmesiyle oluşmuş dere yatağı. 2. Yapışık, ikiz (meyve).
çaç (<i>İL</i> : 397 ^a).	saç (<i>TS</i> : 1998 ^a).	Saç.	Koyun, inek gibi hayvanların omurgasına yerleşen sinir.	-----
hata (<i>İL</i> : 449 ^a).	hata (<i>TS</i> : 1058 ^a).	Hata.	-----	-----

h�t�re (�L: 449 ^b).	hatıra (Ts: 1059 ^a).	Hatır / Hatıra.	----	----
h�t�me (�L: 450 ^b).	hatime (Ts: 1060 ^a).	Son, sonuç.	Kadın adı.	----
h�r (�L: 451 ^a , 466 ^a).	hor (Ts:1109 ^b).	Hor.	----	----
h�rab (�L: 451 ^a).	harap (Ts: 1045 ^b).	Harap.	----	----
h�raktr (�L: 451 ^b).	karakter (Ts: 1317 ^b).	Karakter.	----	----
hacet (�L: 1073 ^b).	hacet (Ts: 1021 ^a).	Hacet.	----	----
hadise (�L: 1074 ^a).	hadise (Ts: 1023 ^b).	Hadise.	----	----
haram (�L: 1075 ^a).	haram (Ts: 1045 ^b).	Haram.	<i>mec.</i> İhtiyaç olmayan, gereksiz.	----
harpa (�L: 1075 ^b).	arife (Ts: 151 ^a).	Arife.	----	Kadın adı.
harva (�L: 1076 ^a).	araba (Ts: 140 ^a).	Tekerlekli motorsuz her türlü kara taşıtı.	----	1. Tekerlekli motorlu her türlü kara taşıtı. 2. Bu taşıtın aldığı miktar da olan.
hazır (�L: 1076 ^b).	hazır (Ts: 1075 ^b).	1. Bir işi yapmaya hazır olan. 2. Mevcut, var olan.	1. Konuşmanın devam ettiği vakit içersinde, anında. 2. Konuşmanın devam ettiği vakitten az önce ya da az sonra. 3. Günümüzde, bu günlerde.	----
hasa	asa	Asa.	----	----

(<i>İL</i> : 1077 ^a).	(<i>TS</i> : 161 ^b).			
dap (<i>İL</i> : 482 ^a).	tef (<i>TS</i> : 2298 ^a).	Def / Tef	-----	-----
daħan (<i>İL</i> : 483 ^a).	duahan (<i>TS</i> : 720 ^b).	Duahan.	-----	-----
dar (<i>İL</i> : 484 ^b).	dar II (<i>TS</i> : 594 ^b).	İdam cezası alanları asmak için kurulan sehpa.	Cambazın üzerinde yürüdüğü ip.	-----
radar (<i>İL</i> : 535 ^b).	radar (<i>TS</i> : 1957 ^b).	Radar.	-----	-----
radikal (<i>İL</i> : 535 ^b).	radikal (<i>TS</i> : 1957 ^b).	Radikal.	-----	-----
radiyo (<i>İL</i> : 536 ^a).	radyo (<i>TS</i> : 1958 ^a).	Radyo.	-----	-----
razi (<i>İL</i> : 536 ^b).	razi (<i>TS</i> : 1967 ^b).	Razı.	-----	-----
rakıta (<i>İL</i> : 538 ^a).	roket (<i>TS</i> : 1982 ^a).	Roket.	-----	-----
ram II (<i>İL</i> : 538 ^a).	ram (<i>TS</i> : 1963 ^a).	Ram.	-----	-----
ramızan (<i>İL</i> : 538 ^a).	ramazan (<i>TS</i> : 1963 ^a).	Ramazan.	-----	-----
rahat (<i>İL</i> : 538 ^b).	rahat (<i>TS</i> : 1960 ^a).	Rahat.	Kadın adı.	-----
rahib (<i>İL</i> : 538 ^b).	rahip (<i>TS</i> : 1961 ^b).	Rahip.	-----	-----
zat (<i>İL</i> : 557 ^a).	zat (<i>TS</i> : 2646 ^b).	Kişi, kendi, öz.	Nesil, soy.	-----
zakat (<i>İL</i> : 558 ^b).	zekât (<i>TS</i> : 2649 ^b).	Zekât.	-----	-----
janir (<i>İL</i> : 576 ^a).	janr (<i>TS</i> : 1243 ^b).	Janr.	-----	-----
jurnal (<i>İL</i> : 576 ^a).	jurnal (<i>TS</i> : 1246 ^b).	Günlük iş, vaka vb. konuları yazmak için kullanılan defter.	1. Teknik, edebiyat, siyaset, ekonomi vb. konuları inceleyen ve belirli	Biriyle ilgili olarak yetkililere verilen kötuleme, ihbar yazısı.

			aralıklarla çıkan süreli yayın, bülten, mecmua, dergi. 2. Tanıtım amacıyla yapılan belgesel.	
saadet (İL: 577 ^a).	saadet (Ts: 1993 ^a).	1. Saadet. 2. Kadın adı.	----	----
saet (İL: 577 ^a).	saat (Ts: 1993 ^a).	Saat.	----	----
saba (İL: 577 ^b).	saba I (Ts: 1994 ^a).	Saba I.	----	----
sabiğ (İL: 577 ^b).	sabık (Ts: 1995 ^b).	Sabık.	----	----
sap I (İL: 577 ^b).	sap (Ts: 2030 ^a).	Sap.	----	----
sap II (İL: 577 ^b).	saf II (Ts: 2001 ^b).	Saf II.	----	----
sapa (İL: 577 ^b).	sefa (Ts: 2056 ^a).	Gönül rahatlığı, eğlence, zevk, neşe.	Terbiye, görgü.	----
sapan (İL: 578 ^a).	saban (Ts: 1995 ^b).	Saban.	----	----
sapmak (İL: 578 ^b).	sapmak (Ts: 2032 ^a).	----	1. Delikten geçirmek. 2. Giymek.	1. Yön değiştirmek. 2. Önceden belirlenmiş, tespit edilmiş görüş, amaç veya davranıştan ayrılmak. 3. <i>mec.</i> Doğruluktan ayrılmak.
satmak (İL: 579 ^a).	satmak (Ts: 2042 ^b).	Satmak.	----	----
satira	satir	Satir.	----	----

(<i>İL</i> : 579 ^a).	(<i>TS</i> : 2042 ^b).			
şap II (<i>İL</i> : 658 ^a).	şap I (<i>TS</i> : 2203 ^a).	Birden yere düşme veya çarpma, sırasında çıkan ses.	Et vb. yemekleri çiğnerken ağızdan çıkan ses.	İstekle öperken çıkan ses.
şapaet (<i>İL</i> : 658 ^a).	şefaaf (<i>TS</i> : 2210 ^a).	Şefaaf.	Kadın adı.	-----
şaptul (<i>İL</i> : 658 ^b).	şeftali (<i>TS</i> : 2210 ^b).	Şeftali.	Kâşgar'da, bir kasaba adı.	-----
şapilağ (<i>İL</i> : 659 ^a).	şaplak (<i>TS</i> : 2204 ^a).	Şaplak.	Parmakların iç kısmıyla birlikte avuç içi.	-----
şarpa (<i>İL</i> : 661 ^b).	eşarp (<i>TS</i> : 822 ^a).	Eşarp.	-----	-----
gaz (<i>İL</i> : 901 ^b).	gaz II (<i>TS</i> : 908 ^a).	Gaz II.	-----	-----
ğar (<i>İL</i> : 694 ^a).	mağara (<i>TS</i> : 1602 ^b).	Mağara.	-----	-----
ğaz (<i>İL</i> : 695 ^a).	kaz (<i>TS</i> : 1370 ^a).	Kaz.	-----	-----
ğazañg (<i>İL</i> : 695 ^a).	gazel II (<i>TS</i> : 909 ^a).	Gazel II.	-----	-----
ğazi (<i>İL</i> : 695 ^b).	gazi (<i>TS</i> : 909 ^b).	Gazi.	-----	-----
ğaye (<i>İL</i> : 698 ^a).	gaye (<i>TS</i> : 906 ^b).	Gaye.	-----	-----
ğayib (<i>İL</i> : 698 ^a).	kayıp (<i>TS</i> : 1364 ^a).	Kayıp.	-----	-----
fabrika (<i>İL</i> : 713 ^a).	fabrika (<i>TS</i> : 845 ^b).	Fabrika.	-----	-----
faşizm (<i>İL</i> : 713 ^b).	faşizm (<i>TS</i> : 854 ^a).	Faşizm.	-----	-----
faks (<i>İL</i> : 714 ^a).	faks (<i>TS</i> : 847 ^b).	Faks.	-----	-----
fakultit (<i>İL</i> : 714 ^a).	fakülte (<i>TS</i> : 848 ^a).	Fakülte.	-----	-----
famile (<i>İL</i> : 714 ^a).	familya (<i>TS</i> : 849 ^a).	-----	Şahıs adına eklenerek kullanılır.	1. Aile. 2. Birçok ortak özelliği

			Şahsın babasını, dedesini ya da soyunu gösteren aile adı.	sebebiyle bir araya getirilen cinslerin topluluğu.
fantaziye (İL: 714 ^a).	fantezi (Ts: 850 ^a).	Fantezi.	-----	-----
forma (İL: 714 ^b).	forma (Ts: 886 ^b).	Forma.	-----	-----
fond (İL: 716 ^b).	fon (Ts: 885 ^b).	Fon.	-----	1. Sinemada, tiyatrodaki oyuncuların arkasındaki resim, fotoğraf veya çeşitli plastik öğelerden oluşan dekor, görüntü. 2. Bir tabloda üzerinde konunun işlendiği boya katı. 3. İç mimaride üstüne başak şeyler eklenen bölüm. 4. Bir kumaşın alt dokusu.
fiodal (İL: 718 ^b).	feodal (Ts: 860 ^b).	Feodal.	-----	-----
fizika (İL: 719 ^b).	fizik (Ts: 882 ^b).	Fizik.	-----	-----
şabahat (İL: 722 ^a).	kabahat (Ts: 1247 ^b).	Kabahat.	Korkunç.	-----
şabil (İL: 722 ^a).	kabil (Ts: 1251 ^a).	1. Kabil. 2. Erkek adı.	Her hangi bir işi yapabilen.	-----
şap (İL: 722 ^a).	kap (Ts: 1302 ^b).	Kap.	-----	-----

�apartma (�L: 722 ^b).	kabartma (Ts: 1250 ^b).	Kabartma.	1. (Vücutta) içi su dolu kabarcık. 2. Nasır.	-----
�apak 1 (�L: 722 ^b).	kabak (Ts: 1248 ^a).	Kabak.	-----	-----
�apak 2 / �ap�ak (�L: 723 ^a , 724 ^a).	kapak (Ts: 1303 ^a).	Kapak.	-----	-----
�aplan (�L: 724 ^b).	kaplan (Ts: 1310 ^a).	-----	Leopar.	Kaplan.
�apiye (�L: 724 ^b).	kafiye (Ts: 1265 ^b).	Kafiye.	-----	-----
�at (�L: 725 ^a).	kat I (Ts: 1347 ^b).	Kat I.	-----	-----
�atar (�L: 725 ^a).	katar (Ts: 1349 ^a).	-----	Sıra, dizi.	1. Tren. 2. Taşıt dizisi. 3. Bir arada giden veya uçan hayvan dizisi.
�atmak 1 (�L: 728 ^a).	katlaşmak (Ts: 1350 ^a).	Katlaşmak, katı hale gelmek.	1. <i>mec.</i> Soğuktan donmak, buz tutmak. 2. <i>mec.</i> Korkudan, şaşkınlıktan, gülmekten donakalmak. 3. <i>mec.</i> Dayanıklı olmak. 4. Esnekliğini kaybetmek. 5. <i>mec.</i> İyi giyinip süslenerek kibir göstermek. 6. <i>mec.</i>	-----

			Uykuya dalmak, hiçbir şey duymamak.	
katmak 2 (<i>İL</i> : 728 ^b).	katmak (<i>TS</i> : 1353 ^b).	Katmak, eklemek, ilave etmek.	1. <i>mec.</i> Eklemek, karıştırmak (konuşmada). 2. <i>mec.</i> Bir kişinin bir şiir uydurup kendi kendine içinden okuması. 3. At, eşek vb. hayvanları araba ve tarım aletleriyle bağlayarak, hayvan gücünden faydalanıp kullanabilece k hale getirmek.	-----
kabınıt (<i>İL</i> : 817 ^a).	kabine (<i>TS</i> : 1251 ^b).	Bakanlar kurulu, hükümet.	-----	1. Hekim muayenehan esi. 2. Küçük, özel bölme.
kapalet (<i>İL</i> : 817 ^a).	kefalet (<i>TS</i> : 1377 ^b).	Kefalet.	-----	-----
kapsul (<i>İL</i> : 818 ^a).	kapsül (<i>TS</i> : 1311 ^b).	Kapsül.	-----	-----
kapital (<i>İL</i> : 818 ^b).	kapital (<i>TS</i> : 1309 ^a).	Kapital.	-----	-----
kapir (<i>İL</i> : 818 ^b).	kâfir (<i>TS</i> : 1265 ^b).	Kâfir.	-----	-----
katolik (<i>İL</i> : 819 ^b).	Katolik (<i>TS</i> : 1354 ^a).	Katolik.	-----	-----
katip	kâtip	Kâtip.	-----	-----

(<i>İL</i> : 820 ^a).	(<i>TS</i> : 1352 ^a).			
kadir (<i>İL</i> : 821 ^a).	kadro (<i>TS</i> : 1261 ^a).	Kadro.	(Yalnızca) devlet ve diğer kamu kuruluşlarında çalışanların tamamı.	1. Bir işte görev alan kişi veya kişiler, ekip. 2. Bisiklet ve motosiklette iskeleti oluşturan metal bölüm.
karta (<i>İL</i> : 822 ^a).	kart II (<i>TS</i> : 1339 ^a).	Kart II.	----	----
laboratoriye (<i>İL</i> : 929 ^a).	laboratuvar (<i>TS</i> : 1567 ^a).	Laboratuvar.	----	----
lap (<i>İL</i> : 929 ^a).	laf (<i>TS</i> : 1568 ^b).	Laf.	----	----
latariye (<i>İL</i> : 930 ^a).	lotarya (<i>TS</i> : 1594 ^a).	Lotarya.	----	----
latin (<i>İL</i> : 930 ^b).	Latin (<i>TS</i> : 1577 ^b).	Latin.	----	----
laçın (<i>İL</i> : 931 ^a).	laçın (<i>TS</i> : 1567 ^b).	----	Bir cins şahin.	Beyaz renkli bir cins şahin.
lazır (<i>İL</i> : 931 ^a).	lazer (<i>TS</i> : 1579 ^b).	Lazer.	----	----
lazım (<i>İL</i> : 931 ^b).	lazım (<i>TS</i> : 1579 ^b).	Lazım.	----	----
maarip (<i>İL</i> : 948 ^a).	maarif (<i>TS</i> : 1597 ^a).	Maarif.	----	----
maaş (<i>İL</i> : 948 ^a).	maaş (<i>TS</i> : 1597 ^a).	Maaş.	----	----
matem (<i>İL</i> : 949 ^a).	matem (<i>TS</i> : 1635 ^a).	Matem.	----	----
matiriyal (<i>İL</i> : 949 ^a).	materyal (<i>TS</i> : 1635 ^a).	Materyal.	----	----
matimatika (<i>İL</i> : 950 ^a).	matematik (<i>TS</i> : 1635 ^a).	Matematik.	----	----
macira (<i>İL</i> : 950 ^b).	macera (<i>TS</i> : 1598 ^a).	Macera.	----	----
madda (<i>İL</i> : 952 ^a).	madde (<i>TS</i> : 1599 ^b).	Madde.	----	----
maral	maral	Maral.	----	----

(<i>İL</i> : 952 ^b).	(<i>TS</i> : 1626 ^a).			
marka (<i>İL</i> : 953 ^a).	marka (<i>TS</i> : 1627 ^b).	Marka.	Posta pulu.	-----
natural (<i>İL</i> : 1040 ^a).	natürel (<i>TS</i> : 1754 ^b).	Asıl, tabii.	Malı mal ile değiştirerek yapılan alışveriş, takas.	-----
naçar (<i>İL</i> : 1040 ^b).	naçar (<i>TS</i> : 1743 ^b).	-----	1. Kötü. 2. Normalden düşük.	Çaresi olmayan, çaresiz.
nadan (<i>İL</i> : 1041 ^a).	nadan (<i>TS</i> : 1743 ^b).	Nadan.	-----	-----
vapa (<i>İL</i> : 1206 ^a).	vefa (<i>TS</i> : 2476 ^b).	Vefa.	-----	-----
vapat (<i>İL</i> : 1206 ^a).	vefat (<i>TS</i> : 2476 ^b).	Vefat.	-----	-----
vat (<i>İL</i> : 1206 ^b).	vat (<i>TS</i> : 2473 ^b).	Vat.	-----	-----
varak (<i>İL</i> : 1207 ^b).	varak (<i>TS</i> : 2469 ^a).	Varak.	-----	-----
varkırimak (<i>İL</i> : 1208 ^a).	bağırmaq (<i>TS</i> : 228 ^a).	Bağırmaq.	-----	-----
variyant (<i>İL</i> : 1208 ^b).	varyant (<i>TS</i> : 2472 ^a).	Varyant.	-----	Bir yol şebekesi üzerinde, belli bir noktadan ayrılarak başka bir noktadan aynı yolla birleşen ikinci derecedeki yol.
vaz geçmek (<i>İL</i> : 1209 ^a).	vazgeçmek (<i>TS</i> : 2474 ^b).	Vazgeçmek.	-----	-----
vaza (<i>İL</i> : 1209 ^a).	vazo (<i>TS</i> : 2475 ^b).	Vazo.	-----	-----
vaskıtbol (<i>İL</i> : 1209 ^b).	basketbol (<i>TS</i> : 260 ^b).	Basketbol.	-----	-----
vasite (<i>İL</i> : 1209 ^b).	vasıta (<i>TS</i> : 2472 ^b).	Vasıta.	-----	-----

ya 1 (<i>İL</i> : 1311 ^a).	yay (<i>TS</i> : 2553 ^b).	Yay.	----	----
ya 2 (<i>İL</i> : 1311 ^a).	ya II (<i>TS</i> : 2495 ^a).	Ya II.	----	----
ya Allah (<i>İL</i> : 1311 ^b).	ya Allah (<i>TS</i> : 2495 ^a).	Ya Allah.	----	----
yaprak (<i>İL</i> : 1312 ^a).	yaprak (<i>TS</i> : 2530 ^a).	(Ağaç ve bitkilerdeki) yaprak.	----	Kitap, defter vb. şeylerden ön ve arka yüzü oluşturan kâğıtlardan her biri. Varak.
yapmak (<i>İL</i> : 1312 ^b).	yapmak (<i>TS</i> : 2529 ^b).	----	1. Örtmek, kapamak. 2. Kaplamak. 3. İnşaatlarda evlerin üst kısmını, çatılarını yapmak. 4. <i>mec.</i> Gizlemek, gizli tutmak.	1. Ortaya koymak, gerçekleştirmek, oluşturmak, meydana getirmek. 2. Üretmek. 3. Bir harekete, işe başlamak veya bir hareket ve işle, uğraşmak.
yat (<i>İL</i> : 1313 ^b).	yad (<i>TS</i> : 2498 ^a).	1. Akrabalık münasebeti olmayan. 2. Yabancı.	1. Caiz olmayan. 2. <i>mec.</i> Düşman gibi.	----
yatmak (<i>İL</i> : 1314 ^b).	yatmak (<i>TS</i> : 2551 ^b).	Yatmak.	----	----
yaşsi (<i>İL</i> : 1315 ^a).	yaşsi (<i>TS</i> : 2503 ^b).	Yaşsi.	----	----
yad (<i>İL</i> : 1316 ^a).	yâd (<i>TS</i> : 2498 ^a).	Anma, hatırlama.	Ezberleme.	----
yar / ya (<i>İL</i> : 1317 ^a).	yâr (<i>TS</i> : 2531 ^b).	Yâr.	----	----
yar (<i>İL</i> : 1317 ^b).	yar (<i>TS</i> : 2531 ^b).	Uçurum.	Suların açtığı gedik, bayır.	----

4.2. Sonuç

Bu çalışmada kaynak olarak kullandığımız eser: *Hazırkı Zaman Uğur Tiliniğ İzahlığ Luğiti* adlı sözlüğün Uğur Özerk bölgesinde 2011 yılında yayımlanmış olan ikinci baskısıdır. Çalışmada sözlükte yer alan Uğur dilindeki yirmi dört ünsüzden her birinin en az ilk on madde başı olmak üzere 275 tane madde başı incelenmiştir. İncelemede Uğur Türkçesinden Türkiye Türkçesine çevirme, köken bilgisi, anlam karşılaştırması, dizin çalışmaları yapılmıştır. Çalışmada incelenen 275 tane madde başından 145 tanesi hem Uğur Türkçesinde hem Türkiye Türkçesinde bulunmaktadır. Bu 145 kelimedenden 40 tanesinin bazı anlamları sadece Uğur Türkçesinde bulunurken 25 tanesinin ise bazı anlamları sadece Türkiye Türkçesinde bulunmaktadır.

Tüke öğretiminde özellikle Türkiye Türkçesinin kelime hazinesini genişletmede, kaynak olarak kullanılan sözlüklerde bu çalışmadaki gibi kelimelerin kökenine dair ayrıntılı çalışmaların yapılması; Türkiye Türkçesi ve Uğur Türkçesinde yeralan ortak kelimelerin farklarının ve benzerliklerinin gösterilmesi faydalı olacaktır.

5.1. Kaynaklar

- AKSOY, Azmi: *Yunanca - Türkçe / Türkçe - Yunanca Sözlük*: İstanbul 2003, 685 s. Alfa Yayınları: 1282.
- AKÜN, Ömer Faruk: “Tabur” *İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1979, 11. c.; 610 s. Milli Eğitim Basımevi.
- ANA BRITANNICA Genel Kültür Ansiklopedisi: İstanbul 1986, 3. c.; 144 s.
- APAYDIN, H[acı] Yunus: “Kefalet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: Ankara 2002, 25. c.; 168 s.
- APAYDIN, H[acı] Yunus: “Lüzum”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2003, 27. c.; 260 s.
- ATALAY, Hâmit: *İngilizce-Türkçe Sözlük*: Ankara 1999, 1-2. c.; XXXIII+1889+1891-3734 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 714.
- ATAY, Hüseyin; İbrahim ATAY; Mustafa ATAY: *Arapça Türkçe Büyük Lûgat*: Ankara 1964, I. cüz. XXXII+192. s.; 1965, 2. cüz. 193-384. s.; 1966, 3. cüz 385-510. s.; 1968, II, 1. cüz. 511-670. s.; 1969, 2. cüz. 671-682. s.; 1970, 3. cüz. 683-1022. s.; 1970, 4. cüz. 1023-1066. s.; 1981, III, 530 s.
- BANARLI, Nihad Sâmi: *Türkçenin Sırları*: İstanbul 1972, 319 s. İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü.
- BASKAKOV, N[ikolay] A[leksandroviç]; T. M. TOŞÇAKOVA: *Oyrotsko-Russkiy Slovar'ından Genişleştirilmiş Altayca-Türkçe Sözlük*: Hazırlayanlar: Emine GÜRSOY NASKALİ; Muvaffak DURANLI: Ankara 1999, 264 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 725.
- BAYTOP, Turhan: *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*: Ankara 1997, 512 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 578.
- BOZKURT, Fuat: *Türklerin Dili*: Ankara 1999, 844 s. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- CAFEROĞLU Ahmet [ö. 1975]: *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*: Ankara 2011, 320 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 260.
- CEYLAN, Ömür: *Kuşlar Dîvanî Osmanlı Şiir Kuşları*: ²İstanbul 2007, 282 s. Kapı Yayınları.

- CHOI Han-Woo: *Türkçe, Korece, Moğolca ve Mançu-Tunguzcanın Karşılaştırmalı Ses ve Biçim Bilgisi*: Ankara 2010, 326 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 993.
- CLAUSON, Sir Gerard: *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*: London 1972, XLVIII+988 s. Oxford University Press.
- ÇAĞRICI, Mustafa: “Saadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: Ankara 2008, 35. c.; 319 s.
- DEMİR, Osman: “Zât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: Ankara 2013, 44. c.; 148 s.
- DENKER, Arif Cemil; Bülent DAVRAN: *Almanca-Türkçe Büyük Lûgat*: İstanbul 1966, 1460 s. Kanaat Kitapevi.
- DOERFER, Gerhard: *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen, unter besonderer Berücksichtigung älterer neuperischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timuridenzeit*: Wiesbaden 1963, I, XLVIII+557 s.; 1965, II, VIII+671 s.; 1967, V+670 s.; 1975, IV, V+640 s. Franz Steiner Verlag.
- DURMUŞ, İsmail: “Kafiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: Ankara 2001, 24. c.; 149 s.
- ERDAL, Marcel: *Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon*: Wiesbaden 1991, I: XIV+412 s.; II: VII+413+875 s. Turkologica Band 7. Otto Harrassowitz.
- EREN, Hasan: *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*: Ankara 1999, XXIX+512 s. Bizim Büro Basım Evi.
- al-FİRŪZĀBĀDĪ, Macdu 'd-dīn Abū Ṭāḥīr Muḥammad b. Ya'qūb [1329-1413]: *-al-Uḫyānūsū 'l-Basīṭ fī Tarcamati 'l-ḫāmūsi 'l-Muḥīṭ*. Çeviren: CENĀNİOĞLU Aḫmed 'Āşim [1755-1819], [Çeviri: İstanbul 1805-1810], İstanbul, 1. c.; 943 s. 2. c.; 939 s. 3. c.; 975 s.
- FRISK, Hjalmar: *Griechisches Etymologisches Wörterbuch*: Heidelberg 1960, I, 938 s.; II, 1154 s.; Heidelberg 1972, III, 312 s. Carl Winter Universitätsverlag.
- GABAİN, A[nnemarie] von: *Eski Türkçenin Grameri*: Türkçe Çeviren: Mehmet AKALIN, Ankara 1988, 313 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 532.
- GELİŞİM: *Hayvanlar Ansiklopedisi*: İstanbul 1981, 3. c.; 593 s. Gelişim Yayınları.

- GILES, Herbert A[llen]: *A Chinese-English Dictionary*; First Edition Published in Shanghai, China 1892; Second Edition, Revised Enlarged Published in Shanghai, China and London 1912, XVIII+[84]+1711 s.
- GÖĞÜŞ, Beşir: *Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi*: Ankara 1978, Gül Yayınevi.
- GÜNAY, Hacı Mehmet: “Ramazan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: Ankara 2007, 34. c.; 433 s.
- GÜRKAN, Salime Leyla: “Ruhban”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: Ankara 2008, 35. c.; 204 s.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin [ö. 1996]: *Karahanlı Türkçesi Grameri*: Ankara 2013, 214 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 638.
- HARMAN, Ömer Faruk: “Matem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: Ankara 2008, 28. c.; 127^a s.
- HARPER, Douglas: *The Online Etymological Dictionary*, ([www. etymonline. com](http://www.etymonline.com)).
- Hazırkı Zaman Uygur Tiliniñ İzahlıq Luğiti* (Günümüz Uygur Türkçesinin İzahlı Sözlüğü): ²Ürümçi 2011, 1446 s. Şıncang Halk Neşriyatı.
- HUART, C[lément] L[mbault] [ö. 1926]: “Bab”, *İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1986, 2. c.; 163 s. Milli Eğitim Basımevi.
- KABAAĞAÇ, Sina; Erdal ALOVA: *Latince-Türkçe Sözlük*: İstanbul 1995, 649 s. Sosyal Yayınları.
- KAÇALIN, Mustafa S[inan]: *Dedem Korkutun Kazan Bey Oğuz-nâmesi Hikâyet-i Oğuz-nâme-i Kazan Bég ve Ğayrı - Metin ve Açıklamalar-* : İstanbul 2006 (Ocak), 406 s. Kitabevi: 288.
- KAÇALIN, Mustafa S[inan]: *Nevâyînin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar*: Ankara 2011, 1110 s. Türk Dil Kurumu Yayınları: 1027.
- KANAR, Mehmet: *Farsça-Türkçe Sözlük*: İstanbul 2000, 1269 s. Deniz Kitapevi.
- KARAHAN Akartürk: *Dîvānu Luğāti 't-Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*: Ankara 2013, 657 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 1078.
- KARASAR, Niyazi: *Bilimsel Araştırma Yöntemi*: Ankara 2012, 292 s. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlığı.

- KÂŞGARLI Mahmud: *Dîvânu Lugâti't-Türk*: Hazırlayanlar: Ahmet B. ERCİLASUN; Ziyat AKKOYUNLU, Ankara 2014, 995 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 1120.
- KILIÇLIOĞLU, Safa: *Meydan-Larousse* Büyük Lûgat ve Ansiklopedi: İstanbul 1976, Ek 1. c.; 89 s. Meydan Yayınevi.
- KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri: "Kâtip" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: Ankara 2002, 25. c.; 49 s.
- LANE, Edward William [ö. 1876]: *Arabic-English Lexicon*: Lebanon 1968, 1. c.; 1-367 s. 2. c.; 368-837 s. 3. c.; 838-1280 s. 4. c.; 1281-1757 s. 5. c.; 1758-2219 s. 6. c.; 2220-2475 s. 7. c.; 2476-2749 s. 8. c.; 2750-3064 s.
- LESSING Ferdinand D[iedrich] [ö. 1961]: *Moğolca-Türkçe Sözlük 1 A-N*: Çeviren: Günay KARAAĞAÇ, Ankara 2003, XXIII+934 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 829/1.
- LESSING Ferdinand D[iedrich] [ö. 1961]: *Moğolca-Türkçe Sözlük 2 O-C (Z)*: Çeviren: Günay KARAAĞAÇ, Ankara 2003, [II]+935-1769 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 829/2.
- MO'İN Mohammad: *An Intermediate Persian Dictionary*: Tehran 1985, Vol. 1.; 1472 s. Vol. 2.; 1473-2774 s. Vol. 3.; 2775-4240 s. Vol. 4.; 4241-5277+317 s. Vol. 5.; 1229 s. Vol. 6.; 1230-2351 s. Professor in the Faculty of Literature University of Tehran, Printed by Sepehr Printing House.
- MUHAMMAD MAHDĪ XĀN: *Sanglax A Persian Guide to the Turkish Language. Faksimile Text with an Introduction and Indices by Sir Gerard CLAUSON*, London 1960, [VIII]+113+366 s. "E. J. W. GIBB Memorial" Series. New Series, XX.
- NECİP, Emir Necipoviç: *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*: Rusçadan Çeviren: İklil KURBAN, ³Ankara 2013, 480 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 615.
- NIŞANYAN, Sevan: *Sözlerin Soyağacı* Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü: ⁶İstanbul 2012, 773 s. Everest Yayınları.
- OLGUN, İbrahim; Cemşit DRAHŞA: *Farsça-Türkçe Sözlük*: Ankara 1984, 536 s. Elhan Kitapevi.
- ONIONS [Charles Talbut] [ö. 1965]: *The Oxford Dictionary of English Etymology*: Oxford At The Clarendon Press 1966, 1024 s.

- Öz, Mustafa: “Dâî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1993, 8. c.; 420 s.
- Öz, Mustafa: *Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü*: İstanbul 2012, 250 s.
- RÄSÄNEN, Martti: *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen*: Helsinki 1969, XVI+533 s. Lexica Societatis Fenno-Ugricae.
- REDHOUSE, Sir James W[illiam]: *A Turkish and English Lexicon / Kitâb-i Ma‘ânî-i Lehce*: Constantinople 1890, XVI+2224 s.
- ROSS, Denison E[dward] [ö. 1940]: *Kuş İsimlerinin Doğu Türkçesi, Mançuca ve Çinçe Sözlüğü*: Çeviren: Emine GÜRsoy NASKALİ, Ankara 1994, 129 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 605.
- SARAÇ, Tahsin: *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*: İstanbul 1976, 1492 s. Adam Yayınları.
- SCHUESSLER, Axel: *ABC Etymological Dictionary of Old Chinese*: Honolulu 2007, [XX]+656 s. University of Hawai’i Press.
- SHAW Robert Barkley: *Kâşgar ve Yarkend Ağzı Sözlüğü*: Çeviren: Fikret YILDIRIM, Ankara 2014, 453 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 1124.
- STEINGASS, F[rancis Joseph]: *A Comprehensive Persian - English Dictionary*: London 1892, VIII+1539 s.
- STEINGASS, F[rancis Joseph]: *Arabic-English Dictionary*: London 1884, XVI+1242 s.
- Ş[emseddin] SÄMÎ: *Ķâmûs-ı Türkî*: Der-i sa‘âdet 1317 [1899] , I: 796 s.; 1318 [1900], II: 797-1575 s.
- ŞEYHÜLİSLÂM Mehmed Esad Efendi: *Lehçetü’l-Lügat*: Hazırlayan: H. Ahmet KIRKKILIÇ: Ankara 1999, 835 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 732.
- ŞÜKÛN, Ziya: *Farsça-Türkçe Lügat Gencine-i Güftar Ferhengi Ziya*: İstanbul 1944, I, X+706+[VI]+III s.; 1947, II, [I]+707-1374+[VIII] s.; 1951, III, [I]+1375-2040+[II] s. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- TABERANİ, Ebü’l-kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub El-Lahmi [ö. 970]: *El-Mu‘cemül’-Kebir*: 1984, 11. c.; 55 s. Dâru İhyai’t-Türatî’l ‘Arabi.
- at-TABRİZİ, Husayn b. Hâlaf: *tibyân-i nâfi‘ dar-tarcama-i burhân-i kâti‘*: Çeviren: CENÂNİOĞLU Aşım: hazırlayanlar: Mürsel ÖZTÜRK; Derya ÖRS: Ankara 2000, 1197 s. Türk Dil Kurumu Yayınları: 733.

- TANIŞ, ASIM: *İtalyanca-Türkçe Büyük Öğretici Sözlük*: İstanbul 1986, 1. c.; 928 s. İnkılap Kitapevi.
- TEKİN ŞİNASI: *İştikakçının Köşesi* Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler: Ankara 2014, 292 s. Dergâh Yayınları: 592.
- TEKİN TALÂT: *Orhon Yazıtları*: Ankara 2010, 232 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 540.
- TEKİN TALÂT: *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*: Ankara 1995, 192 s. Simurg Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 13.
- TEKİN TALÂT; MEHMET ÖLMEZ: *Türk Dilleri Giriş*: İstanbul 2003, 200 s. Yıldız Dil ve Edebiyat 2, Sanat Kitapevi.
- TEZCAN, MAHMUT: *Eğitim Sosyolojisi*: Ankara 1992, 336 s. Bilim Yayınları.
- TIETZE, ANDREAS [ö. 2003]: *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı Cilt 2 F-J*: İstanbul-Wien 2009, 440 s. Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- TIETZE, ANDREAS: *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı Cilt 1 A-E*: İstanbul-Wien 2002, 763 s. Simurg 56 Sözlük 2.
- TİRMİZÎ, EBU İSA MUHAMMED b. İSA b. SEVER [ö. 892]: Mütercim: MOLLAMEHMETOĞLU, Osman Zeki: *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*: İstanbul, Hadis NO: 3969, 6. c.; 274 s. Yunus Emre Yayınevi.
- TOPALOĞLU, BEKİR: “Allah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: Ankara 1989, 2. c.; 471 s.
- TOPALOĞLU, BEKİR: “Sâat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: Ankara 2008, 35. c.; 322 s.
- TULUM, MERTOL: *XVII. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*: Ankara 2011, 1960 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 1036.
- TÜRK DİL KURUMU: *Türkçe Sözlük*: ¹¹Ankara 2011, 2763 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 549.
- TÜRK DİL KURUMU: *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*: Ankara 1963, I (A), LV+444 s.; 1965, II (B), VIII+445-835 s.; 1968, III (C-Ç), VIII+837-1310 s.; 1969, IV (D), VI+1311-1618 s.; 1972, V (E-F), VIII+1649-1880 s.; 1972, VI (G), 8+1881-2244 s.; 1974, VII (H-İ), [7]+2245-2576 s.; 1975, VIII+ (K), [8]+2577-3056 s.; 1977, IX (L-R), [VII]+1354-3506 s.; 1978, X (S-T), [VII]+3507-4018 s.; 1979, XI (U-Z),

[VII]+4019-4402 s.; 1982, XII (Ek-I), XIV+4403-4842 s. Türk Dil Kurumu Yayınları: 211[/1]-12.

TÜRK DİL KURUMU: *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*: Ankara I (A-B) 1963, XCI+746 s.; II (C-D) 1965, LXXII+747-1381 s.; III (E-İ) 1967, LXXII+1383-2142 s.; IV (K-N) 1969, LXXII+2143-2902 s.; V (O-T) 1971, LXXII+2903-3877 s.; VI (U-Z) 1972, LXXII+3878-4814 s.; VII (Ekler) 1974, LXXII+296 s.; VIII (Dizin) 1977, VIII+419 s. Türk Dil Kurumu Yayınları: 212[/1]-8.

VANKULU, Vani Mehmed Efendi: *Lugat-ı Vankulu Tercüme-i Sihah-ı Cevherî*: 1. c.; 650 s.; 2. c.; 764 s.

VASMER, Max: *Etymologiçeskiy Slovar' Russkkogo Yazıkıa*: Prevod s nemetskogo dopolneniye çlena-korrespondenta AN SSSr O. N. TURBAÇEVA, Pod redaktsiey i s predislovenim prof. B. A. LARİNA, Izdaniyevtore stereotipnoye V çetireh tomah Tom I (A-D), Moskva 1986, 576 s. Tom II (E-Muj), Moskva 1986, 576 s. Tom III (Muza-Syat), Moskva 1987, 832 s. Tom IV (T-Yaşur), Moskva 1987, 864 s.

WAHRMUND, Adolf: *Handwörterbuch der neu-Arabischen und Deutschen Sprache (A-Ş)*: J. Ricker'sche Buchhandlung 1887, 1028 s.

WAHRMUND, Adolf: *Handwörterbuch der neu-Arabischen und Deutschen Sprache (Ş-Y)*: J. Ricker'sche Buchhandlung 1887, 1240 s.

WEDGWOOD, Hensleigh: *A Dictionary of English Etymology*: London 1872, 744 s.

YALT, Ali Rıza: *Fransızca - Türkçe Büyük Sözlük*: İstanbul 1990, 1151 s. Serhat Kitap Yayın Dağıtımı.

YILDIRIM, Ali; Hasan ŞİMŞEK: *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*: Ankara 2006, 366 s. Seçkin Yayınları.

YUDAHİN, K[onstantin] K[uzmiç]: *Kırgız Sözlüğü (A-J)*: Türkçeye Çeviren: Abdullah [Battal] TAYMAS, Ankara 1945, I, XVI+376 s. TDK C. III. 5. Yayın sayısı: 93.

YUDAHİN, K[onstantin] K[uzmiç]: *Kırgız Sözlüğü (K-Z)*: Türkçeye Çeviren: Abdullah [Battal] TAYMAS, İstanbul 1948, II, [IV]+377-809+XVII+XXIII+[I] s. TDK C. III. 6. Yayın sayısı: 121.

YURDAGÜR, Metin: "Bâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, 4. c.; 359 s.

5.2. İnternet kaynakları

http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=babbitt&searchmode=none (2015.04.15).

http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=basketball&searchmode=none (2015.07.25).

http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=laser&searchmode=none (2015.07.05).

http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=maser&searchmode=none (2015.07.05).

http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=watt&searchmode=none (2015.07.25).

<http://www.zdic.net/z/15/js/5149.htm> (2015.05.10).

<http://www.zdic.net/z/20/js/7B14.htm> (2015.05.10).

<http://baike.baidu.com/subview/6573/5070499.htm> (2015.06.21).

<http://baike.baidu.com/view/4976.htm> (2015.06.21).

<http://www.zdic.net/c/3/149/321449.htm> (2015.07.01).

<http://www.zdic.net/z/25/js/8FA3.htm> (2015.07.01).

https://en.wikipedia.org/wiki/Tongan_pa%CA%BBanga (2015.07.15).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Maoriler> (2015.07.15).

5.3. Çince Kayaklar

Bei jing da xue dong fang yu yan wen xue xi bo si yu jiao yan shi 北京大学东方语言文学系波斯语教研室: *Bo si yu han yu ci dian 波斯语汉语词典*: Bei jing 北京 1981, 2627 s. Shang wu yin shu guan 商务印书馆 [Pekin Üniversitesi Doğu Dili ve Edebiyat Fakültesi Fars Dili Araştırma Bölümü: *Farsça Çince Lugat*: Pekin 1981, 2627 s. Ticaret Yayın Evi].

Bei jing wai guo yu xue yuan zu bian 北京外国语学院组编: *Yi han ci dian 意汉词典*: Bei jing 北京 2012, 956 s. Shang wu yin shu guan 商务印书馆 [Pekin Yabancı Dil Enstitüsü: *İtalyanca Çince Lugat*: Pekin 2012, 956 s. Ticaret Yayın Evi].

Du bu wa zhu bian 杜布瓦主编; Liang yin dengyi 梁音等译: *La lu si fa yu ci dian 拉鲁斯法汉词典*: Bei jing 北京 2014, 1705 s. Shang wu yin shu guan 商务印书馆 [Dubois, J; Baş Çeviren: Lu Yi: *Larousse Fransızca Çince Lugat*: Pekin 2014, 1705 s. Ticaret Yayın Evi].

Leopold Leed 奥雷立柏: *La ding yu han yu jian ming ci dian 拉丁语汉语简明词典*: Bei jing 北京 2011, 310 s. Shi jie tu shu chu ban gong si 世界图书出版公司 [Leopold Leed: *Latince Çince Sözlük*: Pekin 2011, 310 s.].

Wang pei wen 王培文: *Xin a la bo yu han yu da ci dian 新阿拉伯语汉语大词典*: Bei jing 北京 2003, 2361 s. Shang wu yin shu guan 商务印书馆 [WANGPEIWEN: *Yeni Arapça-Çince Lugat*: Pekin 2003, 2361 s. Ticaret Yayın Evi].

Zhong guo she hui ke xue yuan yu yan yan jiu suo ci dian bian ji shi bian 中国社会科学院语言研究所词典编辑室编: *Xian dai han yu ci dian 现代汉语词典*: Bei jing 北京 2014, 1789 s. Shang wu yin shu guan 商务印书馆 [Çin Akademik Dil Araştırma Merkezi: *Günümüz Çincesi İzahlık Lugat*: Pekin 2014, 1789 s. Ticaret Yayın Evi].

Zhou xu quan 周绪全; Wang deng yu 王澄愚: *Gu han yu chang yong ci yuan liu ci dian 古汉语常用词源流辞典*: Chong qing 重庆 1991, [26]+434 s. Chong qing chu ban she 重庆出版社 [ZHOU Xu Quan; WANG Deng Yu: *Eski Çince Etimolojik Sözlük*: Chong qing 1991, [26]+434 s. Chong qing Yayın Evi].

Zhou zheng qing 周正清、 Zhou yun tang zhu bian 周运堂主编: *Tu er qi han yu ci dian 土耳其语汉语词典*: Bei jing 北京 2008, 2075 s. Shang wu yin shu guan 商务印书馆 [ZHOU Zheng Qing; ZHOU Yun Tang: *Türkçe-Çince Sözlük*: Pekin 2008, 2075 s. Ticaret Yayın Evi].

5.4. İzahlı Sözlük'ten sayfa örnekleri

ھازىرقى زامان ئۇيغۇرتىلىنىڭ
ئىزاھلىق لۇغىتى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

维吾尔语详解辞典: 缩编本/ 海木都拉·阿布都热合曼等编著. — 乌鲁木齐:
新疆人民出版社, 2010. 11
ISBN 978-7-228-13933-0

I. ①维... II. ①海... III. ①维吾尔语(中国少数民族语言) — 辞典 IV. H215.6

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2010)第214532号

维吾尔语详解辞典 (缩编本)

(新疆维吾尔自治区民族语言文字工作委员会编)

主 编	海木都拉·阿布都热合曼·伊玛目, 帕尔哈提·努尔, 艾斯卡尔·阿布都卡德尔
编 著	阿布力孜·牙库甫, 艾尼扎提·艾尤拉尼, 司马义·卡德尔, 海木都拉·阿布都热合曼·伊玛目 帕尔哈提·努尔, 阿布力孜·艾买提, 艾斯卡尔·阿布都卡德尔, 阿布都扎伊尔·塔伊尔 阿布力克木·热合木江
责任编辑	买买提江·马合木提, 阿里木江·塔依尔
特约编辑	地里夏提·苏理旦
编 辑	艾克巴尔·艾力
责任校对	伊力亚斯·热依祿
装帧设计	王洋
封面题字	阿地力江·阿依提
出版发行	新疆人民出版社
地 址	乌鲁木齐市解放南路348号
电 话	0991-2827472
邮 编	830001
经 销	新疆维吾尔自治区新华书店
印 刷	北京盛通印刷股份有限公司
开 本	880×1230毫米 1/16
印 张	91.25
版 次	2011年11月第1版
印 次	2011年11月第1次印刷
印 数	5000册
定 价	220.00 元

1999 - يىلى نەشر قىلىنغان (1 - نەشرى)

«ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» (قىسقارتىلمىسى) نى تۈزۈش ۋە تەھرىرلەش
خىزمىتىگە قاتناشقۇچىلار

مەسئۇل مۇھەررىرلەر: ئابلىز ياقۇپ، غەنىزات غەيۇرانى

تۈزگۈچىلەر: ئابلىز ياقۇپ، غەنىزات غەيۇرانى، ئىسمائىل قادىر
ھەمدۇللا ئابدۇرەھمان ئىمام، ئابلىز ئەمەت، پەرھات نۇر
ئەسقەر ئابدۇقادىر، ئابدۇزاھىر تاھىر، ئابلىكىم رېھىمجان

2011 - يىلى نەشر قىلىنغان (2 - نەشرى)

«ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» (قىسقارتىلمىسى) نى تۈزۈش
خىزمىتىگە قاتناشقۇچىلار

باش تۈزگۈچىلەر: ھەمدۇللا ئابدۇرەھمان ئىمام، پەرھات نۇر، ئەسقەر ئابدۇقادىر

تۈزگۈچىلەر: ئابلىز ياقۇپ، غەنىزات غەيۇرانى، ئىسمائىل قادىر
ھەمدۇللا ئابدۇرەھمان ئىمام، پەرھات نۇر، ئابلىز ئەمەت
ئەسقەر ئابدۇقادىر، ئابدۇزاھىر تاھىر، ئابلىكىم رېھىمجان

كىرىش سۆز

ھەممىگە مەلۇمكى، تىل ئىنسانلارنىڭ ئەڭ مۇھىم ئالاقە قورالى، ئىنسانلارنىڭ بارلىق پائالىيىتى تىلدىن ئايرىلالمايدۇ. تىل جەمئىيەتنىڭ مۇھىم بىر ئالاقە قورالى بولۇش سۈپىتى بىلەن يەنە جەمئىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ ئۈزلۈكسىز تەرەققىي قىلىپ تۇرىدۇ، بىر مىللەتنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىدە مەيدانغا كەلگەن يېڭى شەيئى، يېڭى ئۇقۇملارنى ئۆزىدە ئەكس ئەتكۈزۈپ، ئىنسانلارنىڭ ئالاقە جەھەتتىن ئىنسانغا ئۆيۈنۈشىدۇ. تىلنىڭ لۇغەت تەركىبى ھەرقايسى دەۋرلەردىكى ئۆزگىرىشلەرنى ئۆزىدە ناھايىتى تېز ئەكس ئەتكۈزىدىغانلىقى ئۈچۈن، بىر مىللەت تىلىنىڭ ئومۇمىي لېكسىكا تەرەققىياتى شۇ مىللەتنىڭ ماددىي مەدەنىيلىك ۋە مەنىۋى مەدەنىيلىك تارىخىغا جانلىق گۇۋاھ بولالايدۇ. شۇڭا، بىر مىللەت تىلىنىڭ مۇكەممەلەرگە ئىشلەنگەن ئىزاھلىق لۇغەت شۇ مىللەتنىڭ مەنىۋى مەدەنىيلىك تارىخىدا زور بىر بۇرۇلۇش، يەنى زور بىر مۇجىزە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. تىل بىر مىللەتنىڭ بارلىق ئەزاسى ئۈچۈن ئورتاق قورال. كىشىلەر مۇشۇ قورالغا تايىنىپ بىر - بىرىنى چۈشىنىدۇ، ھېسسىيات ئالماشتۇرىدۇ. شۇڭا، تىلنى توغرا چۈشىنىش، توغرا قوللىنىش ئىنتايىن مۇھىم. دېمەك، تىل بىر مىللەتنىڭ پۈتمەس - تۈگىمەس خەزىنىسى بولغانىكەن، بىر تىلنىڭ ھەممە بايلىقىنى بىلىدىغان بىرەر شەخسنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. ھەرقانداق بىر تىلدا، شۇ تىلنىڭ ئەزاسى ئۈچۈن ئورتاق بولغان لۇغەت فوندىدىن باشقا، كۆنرىغان سۆزلەر، تارىخىي سۆزلەر، مەلۇم ئەزالار ئۈچۈنلا خاس كەسىپى سۆزلەر، دىيالېكتلىق پەرقلەر، شەخسلەرگە خاس ئىستىلاستىكىلىق ئىشلىتىشلەر، قىلىپلاشمىغان تەركىبلەر، ھەتتا خاتا قوللىنىشلارمۇ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. بۇ ھال ئوقۇش - ئوقۇتۇش، كىنو - تىياتىرچىلىق، رادىيو - تېلېۋىزىيە، ئاخباراتچىلىق، نەشرىياتچىلىق ئىشلىرىدا - قىسقىسى شۇ تىلنى قوللانغۇچى بارلىق كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك ئالاقىلىرىدە نۇرغۇن قىيىنچىلىقلارنى پەيدا قىلىدۇ. بۇ قىيىنچىلىقلارنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، ئەدەبىي تىلنىڭ سۆز بايلىقىنى ئەكس ئەتكۈزۈپ، ئۇنىڭ مەنە ئالاھىدىلىكلىرىنى ئەتراپلىق ھەم تەپسىلىي چۈشەندۈرۈپ بېرىدىغان، ئىملا، گىرامماتىكا ۋە ئىستىلاستىكىلىق نورمىلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان بىر قورال كىتاب ئىنتايىن زۆرۈر بولىدۇ. بۇ قورال كىتاب دەل ئىزاھلىق لۇغەتتۇر.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتى لۇغەت باشقارمىسى يۇقىرىقى ئېھتىياجنى كۆزدە تۇتۇپ، 2008 - يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى بىلەن ھەمكارلىشىپ، 1999 - يىلى نەشر قىلىنغان «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» (قىسقارتىلمىسى) نى تولۇقلاپ ئىشلەش خىزمىتىنى قولغا ئالغانىدۇق. شۇنىڭ بىلەن مەزكۇر «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» تولۇقلاپ تۈزۈلۈپ ئاخىر روياپقا چىقتى، بىزنىڭچە، بۇ لۇغەت ھازىرغا قەدەر تۈزۈلگەن ئىزاھلىق لۇغەتلەر ئىچىدىكى بىرقەدەر پۇختا ئىشلەنگەن ئىزاھلىق لۇغەت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆز ئانا تىلىنى پۇختا ئىگىلىگەن ۋە ئۇنىڭغا ۋارىسلىق قىلغان ئاساستا قوش تىللىق بولۇشىنى تەكىتلەۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» نىڭ يەنىمۇ مۇكەممەللەشكەن ھالدا تۈزۈلۈپ نەشر قىلىنىشى زور خۇشاللىق ئىشتۇر. بۇ لۇغەتنىڭ تۈزۈلۈشى ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنى قېلىپلاشتۇرۇش، ئۆلچەملەشتۈرۈش ئاساسىدا ئومۇملاشتۇرۇش،

بىر مىللەتنى بىر تىل ئاستىغا ئۇيۇشتۇرۇش، بىر مىللىي تىلدىكى خىلمۇخىل چۈشەنچە - ئۇقۇملارنى بىرلىككە كەلتۈرۈش ھەم تېگىشلىك دەپ قارالغان بەزى دىئالېكت سۆزلىرىنى ئەدەبىي تىل دەرىجىسىگە كۆتۈرۈش ئارقىلىق ئەدەبىي تىلنى بېيىتىش جەھەتلەردە زور ئەھمىيەتكە ئىگە.

1999 - يىلى نەشر قىلىنغان «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» (قىسقارتىمىسى) ئالىمى، ئوتتۇرا تېخنىكوم ۋە ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلىرى، ئاخبارات، نەشرىيات خادىملىرى، تىل - يېزىق خادىملىرى، ئىجتىمائىي پەن، تەبىئىي پەن خادىملىرى، تۈركولوگىلار، ئۇيغۇر تىلىغا قىزىققۇچى ۋە ئۇنى ئۆگەنگۈچىلەرنىڭ مۇكەممەل ھەم ئىخچامراق بىر ئىزاھلىق لۇغەتكە بولغان ئېھتىياجىنى كۆزدە تۇتۇپ، بۇرۇن نەشر قىلىنغان ئالتە توملۇق «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نى تولۇقلاش، ئىخچاملاش ۋە تۈزىتىش ئاساسىدا تۈزۈپ چىقىلغانىدى. ئۇ لۇغەت ئوقۇرمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشكەندىن كېيىن، يېقىنقى زامان ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدىكى تۇنجى قېتىملىق زور ئىلمىي ئەمگەك بولۇشىغا قارىماي، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا قىزغىن قارشى ئېلىندى ھەم يۇقىرى باھاغا ئېرىشتى. چەت ئەللەردىكى ئۇيغۇر تىلىغا قىزىققۇچى ئالىملارمۇ ئۆزلىرىنىڭ لۇغەتكە بولغان يۇقىرى باھاسى ۋە سەمىمىي ئۈمىدلىرىنى بىزگە يەتكۈزدى. كەسىپداشلىرىمىز مەزكۇر لۇغەتتە كۆرۈلگەن بەزى مەسىلىلەر توغرىسىدا ئۆزلىرىنىڭ قىممەتلىك پىكىر - تەكلىپلىرىنى بەردى. بىز بۇ پىكىر - تەكلىپلەر ئاساسىدا بۇ لۇغەتنى قايتىدىن تولۇقلاپ تۈزۈپ چىقتۇق. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن شۇ كەسىپداشلىرىمىزغا ئالىي ئېھتىرام بىلدۈرىمىز ھەم چىن كۆڭلىمىزدىن رەھمەت ئېيتىمىز. يېڭى تۈزۈلگەن بۇ نۇسخىغا 60 مىڭ ئەتراپىدا تۈپ سۆز، ياسالما سۆز، قاتقان سۆز ۋە بىر قىسىم تۇراقلىق بىرىكمىلەر، دىئالېكت سۆزلىرى ھەم بىر قىسىم ئۇيغۇر مىللىي ھۈنەر - كەسىپ ئاتالغۇلىرى كىرگۈزۈلدى. لېكىن، شۇنى ئېتىراپ قىلىشىمىز كېرەككى، لۇغەتچىلىك تەتقىقاتى ۋە ئىش ئەمەلىيىتىدە چىقىشىمىز يېتەرلىك بولمىغاچقا، بۇ لۇغەتتىمۇ مەلۇم خاتالىقلار، يېتىشمىزلىكلەر ساقلانغان بولۇشى مۇمكىن. ئوقۇرمەنلەرنىڭ مەزكۇر لۇغەتتە ساقلانغان خاتالىق ۋە يېتىشمىزلىكلەر ئۈستىدە تەتقىدىي پىكىر بېرىشىنى قىزغىن قارشى ئالىمىز.

تۈزگۈچىلەردىن

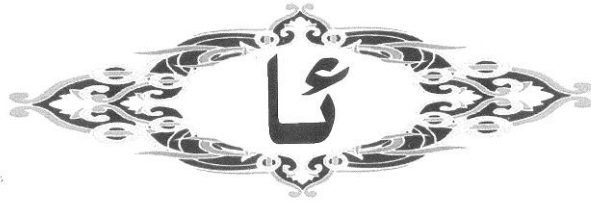
2011 - يىلى 10 - ئاي

مۇندەرىجە

1	ئا
68	ئا
104	ب
179	ب
243	تا
365	تا
394	چ
449	چ
482	خ
535	د
557	ر
576	ز
577	ز
658	س
693	ش
713	غ
722	قا
817	قا
900	ظ
928	كا
929	ظ
948	ل
1039	م
1073	ن
1118	ه
1148	و
1173	و
1	و

ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ئېلىپبە تەرتىپى

ئا	ب	پ	ت	ج	چ	خ
د	ز	ژ	س	ش	غ	ف
ق	گ	ك	ل	م	ن	ھ
ئو	ئۆ	ئۇ	ۋ	ئې	ئى	ي

ئا I ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ بىرىنچى ھەرپى. ② شۇ ھەرپنىڭ نامى. ③ رەت جەھەتتە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان شەيئىنى بىلدۈرىدۇ.

ئا II ئال «ئاۋۇ» سۆزىنىڭ قىسقارغان شەكلى. ئايخا ئى. دىيال. قاماق، تۈرمە، سولاق؛ ئۇنىڭ دادىسى ئايخىدا ئۆلۈپ كەتكەن.

ئايايا رەۋ [ئاۋۇ + بايا] بايىدىن سەل بۇرۇن، ئىلگىرى (ۋاقىت ھەققىدە): ئاييا ئويلاشقا ئۇلارنىڭ كېچىگە خاپا بوپتىمەن. ئاييايى سۆپ. بايىقىدىن سەل بۇرۇن يۈز بەرگەن، سادىر بولغان: ئاييايى كېچىگىنى يەنە دېگەن.

ئاپخاز ئى <ئىرق> مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە شۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئايخاز يەنى ئىككى ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ: ئاپخاز خەلقى.

ئايدال ئى [ئە] قەلندەر، دىۋانە، تىلەمچى.

ئايداللاشماق پ. ئايدالغا ئوخشاپ قالماق؛ ئايدالغا ئايلىنماق.

ئايداللىق ئى. ئايدالارغا خاس ئىش - ھەرىكەت، قىلىق.

ئايدىمىلىك ئى [ئە] <بوت> سۆزلۈك ئوت ئاتىلىشىگە كىرىدىغان بىر يىللىق ياكى كۆپ يىللىق شادا غوللۇق

ئۆسۈملۈك. «ئىمىكىپتى» مۇ دېيىلىدۇ.

ئايرۇي ئى [پ] جامائەت ئىچىدە ئىگە بولغان ھۆرمەت؛ ئىناۋەت، نوپۇز؛ ئايرۇيىنى ئۆكەك. * ئۇ دائىم ئۆز كۆمىگە چوغ

تارتقانلىقى ئۈچۈن، ئايرۇيى بىر پۇل بولدى.

ئايرۇيپەرەس سۆپ [پ] نام - شۆھرەت، ئايرۇي قوغلىشىد.

ئايرۇيپەرەسلىك ئى. نام - شۆھرەت، ئايرۇي قوغلىشىدىغان

مىجەز، خاراكىتىر: ئاچ كۆزلۈك ۋە ئايرۇيپەرەسلىك ئاخىرى ئادەمنىڭ

بېشىغا چىقىدۇ.

ئايرۇيىسىز سۆپ. ئايرۇيى، ئىناۋىتى يوق؛ بۇرۇن ئۇ ئايرۇيىسىز

باشلىق ئىدى.

ئايرۇيىسىز لاندۇرماق «ئايرۇيىسىز لاندماق» پېشىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئازراق غۇرۇرى بار ھەرقانداق ئادەم كۆپچىلىك

ئالدىدا ئۆزىنى ئايرۇيىسىز لاندۇرىدىغان ئىشلارنى قىلمايدۇ.

ئايرۇيىسىز لاندۇرۇلماق «ئايرۇيىسىز لاندۇرماق» پېشىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر ئادەم ئايرىم زىيانكەشلىك تەرىپىدىن مەلۇم

ۋاقىت ئايرۇيىسىز لاندۇرۇلۇشىمۇ، تارىخ بەزىمى بىر كۈنى ئۇنىڭ ھەقىقىي

تەھۋالىنى چۈشەندۈرىدۇ.

ئايرۇيىسىز لاندماق پ. ئايرۇيى يوق بولماق، ئايرۇيى كەتمەك، ئايرۇيى چۈشەك، ھۆرمىتى، ئىناۋىتى يوقالماق؛ ئۇ شۇندىن

ئېتىبارەن ئايرۇيىسىزلىنىپ مەھەللە ئىچىدە كۆرۈنمەيدىغان بولۇپ قالدى.

ئايرۇيىسىزلىق ئى. ئايرۇيى، ئىناۋىتى يوقلۇق.

ئايرۇيىلۇق سۆپ. ئايرۇيى بار، ئايرۇيىغا ئىگە؛ نوپۇزلۇق؛

ئايرۇيىلۇق ئادەم.

ئايزاس ئى [از] <نېم] مەلۇم مەزمۇنىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان

ئىككى باش قۇر ئارىسىدىكى تېكىست: بىر ئايزاس. ئاخىرقى ئايزاس.

ئايزاسلىق سۆپ. ئايزاسى بار، ئايزاسلارنى ئۆز ئىچىگە

ئالغان: بەش ئايزاسلىق ماقالە.

ئاپىتراكت سۆپ [را] پىكىر قىلىش ئارقىلىق تەسەۋۋۇر

قىلىنغان، كونكرېت نەجىرىدىن ئۆتكۈزۈلگەن: ئېنىق

بولمىغان، مەۋھۇم: ئاپىتراكت ئۆقۇم. ئاپىتراكت تېسىر. ئاپىتراكت

تەپەككۈر.

ئاپىتراكتلاشتۇرماق ① «ئاپىتراكتلاشماق» پېشىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى. ② نەرسە ياكى ھادىسىلەرنىڭ مۇھىم ۋە

مۇئەييەن بەلگە، قانۇنىيەتلىرىنى ئاجرىتىش مەقسىتىدە

ئۇلارنىڭ بەزى ئەرەبىمەيدىغان تەرەپلىرىنى ياكى باغلىنىشىدە.

رىنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ تۇرۇپ پىكىر يۈرگۈزمەك.

ئاپىتراكتلاشتۇرۇشماق «ئاپىتراكتلاشتۇرماق» پېشىلىنىڭ

ئۆمۈلۈك دەرىجىسى.

ئاپىتراكتلاشتۇرۇلماق «ئاپىتراكتلاشتۇرماق» پېشىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەلۋىتتە بىز سىياسىي ئىزاھلاردا بۇ ئىبارىلەرنى

ئومىتاقلا ئىشلەتسەيمىز، ئۇلارنىڭ ئورنىغا ئاپىتراكتلاشتۇرۇلغان،

چوڭايتىلغان ئىبارىلەرنى ئىشلىتىمىز.

ئاپىتراكتلاشماق ① «ئاپىتراكتلاشماق» پېشىلىنىڭ ئۆمۈلۈك

دەرىجىسى. ② ئاپىتراكت (مەۋھۇم) ھالەتكە كەلمەك.

ئاپىتراكتلىق ئى. ئاپىتراكتلىق ھالەتكە ئاساسلانغانلىق،

مەۋھۇملۇق: ئاپىتراكتلىقتىن كونكرېتلىققا ئۆتمەك.

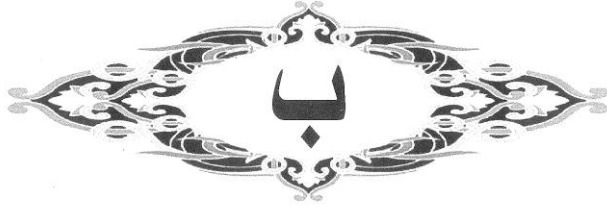
ئاپىتراكتلىق پ. ئاپىتراكت (مەۋھۇم) ھالەتكە كەلتۈر -

مەك ياكى كەلمەك: بۇ ئەسلىيەتتە بارلىق ئىچكىلىك ۋە چىكىلىك

ئىستېمالنى ئاپىتراكتلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. «بۇ خىللارنى تالىد -

شىش رىقابەتلىرىنى ئاپىتراكتلىق ئەرەب نىلى ئالىملىرى، دۇنيادا

«ئىل ھاراقىمە» بىلەن «ئىل خارابىمە» ئارىسىدىكى ئۇرۇش دەپ تەسۋىرلىگەن.

ب ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ ئۈچىنچى ھەرىپى .
 باب (بابى) ئى [۱] ۱ كىتاب، ئەسەر ، ماقالە قاتار .
 لىقلارنىڭ ھەر بىر ئايرىم بۆلىكى؛ قىسمى: كىتابنىڭ بىرىنچى بابى. ۲ كۆچمە، دەۋر، سەھىپە: ئىسلاھات شىنجاڭ تارىخىدا يېڭى باب ئاچتى. ۳ ئامال، چارە: ئويناشماڭ ئەرباب بىلەن، جايلايدۇ ھەر باب بىلەن (ماقال).
 باب II سۇپ [پ] ماس، مۇناسىپ، توغرا، مۇۋاپىق؛ لايىق؛ باب كىلىمە. * ئاشپەز ئۇستىلار قازانغا باب سايلانغان يوغان كەپكۈرلەر بىلەن شويلىنىپ كويىدىغان ئۇچۇن جان كۆيدۈرۈپ خىزمەت قىلماقتا.
 باب كەلەك مۇۋاپىق، ماس بولماق؛ لايىق كىلىمەك: بۇنداق تەلەپ ھەرقانداق زامانغا ھەم ھەرقانداق ئەھۋالغا باب كېلىدۇ. * بىز سودا - سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە باب كېلىدىغان تۈزۈم، چارە - لەرنى تېپىشىمىز كېرەك.
 بابباراۋەر سۇپ [پ] ھەجىمى، كۆلىمى، چوڭ - كىچىك - لىكى، ئۇزۇن - قىسقىلىقى، ئېگىز - پەسلىكى، قىممىتى قاتارلىق جەھەتلەردە تەپەۋۋىتىگە: بىزنىڭ قانۇنىمىزدا «بارلىق پۇقرالار بابباراۋەر» دەپ بەلگىلەنگەن.
 بابباراۋەرلىك ئى. بابباراۋەر بولغان ھالەت، بابباراۋەر بولغان ئەھۋال، ھەر جەھەتتىن تەپەۋۋىتىگە بولۇش، ھەممە تەرەپتىكى تەڭلىك: ئامېرىكىنىڭ «مۇستەقىللىق خىتابنامىسى» دە «ھەممە ئادەم بابباراۋەرلىك ئاساسىدا تۇغۇلغان، ئۇلارنىڭ ھەممىسى دەخلىسىز بولغان نۇسخا كىشىلىك ھوقۇقى، ھاياتلىق، ئەركىنلىك ۋە بەختكە كىتىلىش ھوقۇقىغا ئىگە» دەپ جاكارلانغان.
 باببىت ئى [ر] «ئىنگىلىز» خىم قەلەي، قوغۇشۇن ياكى ئاز مىقداردىكى باشقا مېتاللاردىن پايدىلىنىپ ياسالغان، سۈركە - لىشكە ئىنتايىن چىداملىق ھەمدە كۆز يەنە كىنىڭ مۇھىم ماتېرىيالى قىلىنىدىغان بىر خىل قېتىشما.
 بابلاشماق «بابلىشماق» پېشىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.
 بابلاشماق «بابلىشماق» پېشىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: - بۇ سۇناپىق ئىسلاسى بائۇزلار نازا بابلىشماق دەپ دەيدى ساقلىنى قارداك تاقارغان بىر مۇسەپپىت كىشى زۇنۇنىنىڭ ھازىرقى ھالىتىگە قاراپ.
 بابلانماق «بابلىشماق» پېشىلىنىڭ مەجبۇر دەرىجىسى: كۈرەش ئۇغدى دامىنى - ۋەتەن ئوغلى دانانى، ئاتنى قايتىدىن ئاقىمۇ، شۇملار خويىمۇ بابلاندى. * ئۆستىدەكىلەرنىڭ لەۋزىنى ئالمىسا، بابلىنىپ كېتىشىن ۋايم يەيدۇ.

بابلىماق پ ۱ ئەدەبىيىتى، جازاسىنى بەرمەك: جايلىماق: - يەپ تويماي باجگىرلارنى راسا بابلاپتۇ - دە - دەيدى خېرىدارلاردىن بىرى. ۲ بىرەر ئىشنى كۆڭۈلدىكىدەك، مۇۋاپىق بېجىرمەك، بەجا كەلتۈرمەك: كۈرۈندىماق: بۇ شەكىللەرنى ئۆزىگە خاس ئورۇن - لىرىغا بابلاپ ئىشلەنمەك، ئاسانلا خاتالىقلار كېلىپ چىقىدۇ. ۳ بىرەر ئىش ياكى گەپتە باشقىلارنى ئالدىماق، گۈللىماق: - بۇ قېتىم مېنى قالىتىس بابلاپ كەتتى. - دەيدى سودىگەر يېنىدا كېتىۋاتقان خوتۇنىغا ھەسرەتلىك بىر ئۆھ تارتىپ قوپۇپ.
 بابلىق سۈپ، بابلىرى بار، بابلاغا بولۇنمەك: بەش بابلىق كىتاب.
 باببۇتاب بىر باب - بىر بابتىن، باب تاشلىماق: باببۇتاب ئوقۇماق.
 باببۇنە ئى [پ] «بوت» مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىگە تەۋە كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، خۇشبۇي پۇرايدۇ؛ گۈلى تېبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ، ئىچىنى يۇمشە - خىش، يەلنى تارقىتىش، مېڭە ۋە يەينى قۇۋۋەتلەندۈرۈش، سۈيدۈك، ھەيزلەرنى ماغدۇرۇش، سۈت كۆپەيتىش قاتارلىق روللىرى بار.
 باببۇش ئى [ر] «زۈۋول» سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. تېنى مايۇنغا، بېشى ئىنتىڭ بېشىغا ئوخشايدۇ، تۈكلىرى كۈل رەڭ قوڭۇر كېلىدۇ، تۆت پۈتى توم، قۇيرۇقى ئۇزۇن ھەم بويى ئىنچىكە بولىدۇ. تويلىشىپ ياشايدۇ. ئوزۇقلۇق تالىمايدۇ. ئافرىقا قىتئەسىدە كۆپرەك ئۇچرايدۇ.
 بابىدا رەۋ. ساھەسىدە، جەھەتتە: دەپم ئاخىرى رەئىس ماختى - خان، قالىتىس تالانتلىق شائىرلىقىمى، شېئىر بايدا كىم ئۇچرايدىغان، تالانت ئىگىسى، ماھىرلىقىمى.
 بابكار (باپكارى) ئى [پ] قول دەستىگامىدا پاختا يىپتىن بۇز (ماتا) توقۇغۇچى كاسىپ، ھۈنەرۋەن: باشاپ ئۇنكەن ئاشۇ شەھەردە، قولى گۈل بىر بابكار ئۇستا. توقۇغان ئۇ كۈندە ئون گىز رەخت، كېچىكتۈرمە يېڭى ئىش ئۇستا.
 بابكارلىق ئى. ماتا توقۇش ئىشى: بابكارلىق دۈكىنى. بابكارلىق قىلماق.
 بات ئى. دىيال. كۆز - كۆز قىلىش، داملاش.
 بات قىلماق دىيال ۱ كۆز - كۆز قىلماق، داملىماق. ۲ مىننەت قىلماق.
 باتات ئى. دىيال. تاتلىقياڭيۇ.
 باتارىيە ئى [ر] «فران» «ئېل» خىمىيەلىك ئېنېرگىيە

ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى (قىسقارتىلمىسى)
(شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتى تۈزگەن)

باش تۈزگۈچىلەر: ھەمدۇللا ئابدۇرەھمان ئىمام، پەرھات نۇر، ئەسقەر ئابدۇقادىر
تۈزگۈچىلەر: ئابلىز ياقۇپ، غەنىزات غەيبۇراتى، ئىسمائىل قادىر، ھەمدۇللا ئابدۇرەھمان ئىمام، پەرھات نۇر
ئابلىز ئەمەت، ئەسقەر ئابدۇقادىر، ئابدۇزاھىر تاھىر، ئابلىكىم رېھىمجان
مەسئۇل مۇھەررىرلىرى: مۇھەممەتجان مەخمۇت، ئالىمجان تاھىر
تەكشۈرۈش مۇھەررىرى: دىلشات سۇلتان
مۇھەررىرى: ئەكبەر ئېلى
مەسئۇل كۆرۈنۈشچى: ئىلياس رەھىمى
مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى: ۋاڭ ياك
مۇقاۋا خېتىنى يازغۇچى: ئادىلجان ئايىت
نەشر قىلىپ تارقىتىلغۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 - نومۇر
تېلېفون: 0991 - 2827472
پوچتا نومۇرى: 830001
ساتقۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
باشقۇچى: بېيجىڭ شېنخۇا مەتبەئەچىلىك پاي چەكلىك شىركىتى
فورماتى: 880×1230 نىللىمېتىر 1/16
باسما تۈمۈرى: 91.25
نەشرى: 2011 - يىلى 11 - ئاي 1 - نەشرى
باسمىسى: 2011 - يىلى 11 - ئاي 1 - بېسىمى
تىراژى: 5000 — 1
كىتاب نومۇرى: ISBN 978 - 7 - 228 - 13933 - 0
باھاسى: 220.00 يۈەن